

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA IUVENUM

TOMUS III.

SECTIO FILOLOGICA ET HISTORICA

SZEGED
HUNGÁRIA
1964.

Kiadja a Szegedi József Attila Tudományegyetem Tanácsa és a Magyar
Kommunista Ifjúsági Szövetség Szegedi Tudományegyetemi Bizottsága

Szerkesztőbizottság :

Dr. Mérei Gyula
Dr. Ágoston György
Dr. Nyiri Antal
Dr. Nacsády József
Dr. Kovács Sándor Iván
Fehér Márta
Lendvai Mária
Német Jenő
Balikó Márta

Kiadásért felelős : Dr. Mérei Gyula dékán

A CSANAD MEGYEI NEMZETI BIZOTTSÁG POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE 1945-ben^x

Nagy Vera V. évf. magyar-történelem szak

A fasizmus 25 éven át mérgezte az emberek gondolkodását. Bukása nyomában nem változott meg egy csapásra a politikailag tájékozatlan, félrevezetett tömegek tudata. Elsőrendű feladat volt tehát a fasizmus maradványainak, köztük az ideológiai hatásoknak a felszámolása.

„A fasiszta-nyilas maradványok elleni politikai és ideológiai harc szélességétől és mélységétől függött, hogy sikerül-e felrázni az addig közömbös és tétovázó tömegeket, sikerül-e világossá tenni az összefüggést egyéni sorsuk alakulása, a rájuk zúdult nemzeti katasztrófa és a fasizmus között; sikerül-e szembefordítani őket a reakciós fasiszta mult minden kísértetével és megnyerni a népi demokrácia számára» - írja Balázs Béla. /1/

A felszabadult országrészekben meginduló demokratikus fejlődés egyik legfontosabb követelménye volt, hogy a szovjet haderők által szétvert fasizmus utolsó támaszait, a különböző erővel és befolyással rendelkező, de szinte mindenütt meglévő és mindenütt egyaránt veszélyes fasiszta szervezeteket felszámolják. A fasiszta rendszer mint hálóját szövő pók építette ki a lehangzatosabb nevek alatt működő helyi szervezeteit, melyek ideológiájának terjesztését végezték és a mögöttük tömörülő tömegek révén a politikai támasz szerepét töltötték be. A felszabadult területeken e szervezetek szerepe /most már titkosan/ a politikai bomlasztás, a demokratikus fejlődéssel való szembenállás lelt.

Makó 1944. szeptember 26.-án szabadult fel. A rendőrség 1945. február 27.-én jelentette a CsNB-nak egy, főleg a multban funkcionáló szervezet.

^x Ez a dolgozat egy nagyobb tanulmány egy fejezete.

1. Balázs Béla : Népmozgalom és nemzeti bizottságok 78. old. Kossuth, 1961.

Előbb ugyanis formai-jogi érvelés mögé bujva arra hivatkoztak, hogy a népbíróság elé utalt személyek ügyével nem kötelesek foglalkozni./7/
Az ideológiai befolyásolás megszüntetése érdekében azonban elengedhetetlen volt a letartoztatásra nem kerülő tagoknak állásukból való függesztése.

Érdeemes szemügyre venni a népbíróság szerepét is. Az ügyek tárgyalásának elhúzódása, a meglehetősen enyhe ítéletek elgondolkodtatók. A CsNB még 1945 februárjában átadta a népbíróságnak az Etelközi társaság tagjainak ügyét, de sok esetben még 1946 elején sem született döntés. Néhány vádlott esetében a tárgyalást különböző okokra való hivatkozással állandóan húzták-halasztották, végülis büntetlenül futni hagyták őket. Ezt - Szabó Jánosnének az MKP akkori makói szervezete vezetőségi tagjának közlése szerint - a KP helytelenítette és erősen bírálta.

Többször előfordult hasonló eset: indokolatlan felmentések, az ügyek túlzottan elhúzódó tárgyalása. A bíróság határozottsága ezekben az esetekben is elmaradt attól az eltökéltségtől, amellyel a CsNB az ügyet elindította.

A népbírósági eljárás meggyorsítása érdekében a CsNB megpróbálta keresztülvinni, hogy a hetenként 2 napon át tárgyaló népbírósági kirendeltség helyett állandó jellegű népbíróság működjön Makón. Ezt azonban a szegedi népbíróság technikai akadályokra hivatkozva nem teljesítette. /8/

A németországi nácik és hazai ügynökeik a 30-as években a megtévesztő demagógia, a faji szölamok hangoztatása mellett kihasználták az ország német lakossága egy részének bizalmát, s egymásután létesítették a különböző fasiszta szervezeteket. Az így kiépített hadállások továbbélése veszélyt jelentett volna a már felszabadult országban. Ezért a fegyverszüneti megállapodásban a magyar kormány kötelezettséget vállalt a szervezetek felszámolására, és a szervezetek

/7/ SZÁL CsNB 75/1945.

/8/ SZÁL CsNB 304/1945

tagjainak megbüntetésére. Ilyen esetekben, ha a háborús bűnösség nem volt közvetlenül bizonyítható, Németországba telepítették ki a magukat 1941-ben németnek valló volt nyilas, Volksbund-tagokat.

1945 júliusában az almás-kamarási /9/ SzDP jelentése alapján a CsNB intézkedett a külügyminisztériumnál, hogy a községben maradt volt Volksbund tagokat kitelepítsék. /10/

Számos olyan szervezet létezett és működött, melynek neve nem hirdette az előbbiekhöz hasonló nyíltsággal fasiszta jellegét. Ezeknek leleplezése, igazi arculatának feltárása nehezebb és bonyolultabb feladatnak bizonyult.

Ez volt a helyzet a kunágotai Iparosok és Kereskedők Otthona ügyében is.

Az ügyet a CsNB-hoz, mint felettes szervhez, a helybeli NB terjesztette fel. 1945 március 6.-án kelt tájékoztatójukban leleplezik mi húzódik meg a semmitmondó elnevezés mögött. "A makói rendőrség által nyilvántartott nyilasok és általunk ismert fasiszták buvóhelye az otthon. Alapszabályaiban lefektetett célokat soha nem követte, ma sem követi. Tagjainak sem szociális, sem kulturális, sem szakmai működését elő nem segíti." /11/

36 tagot sorolnak fel név szerint, akik a múltban valamennyien nyilasok voltak. /12/

A kunágotai Polgári Olvasókör tagjainak sorai közé szintén beszivárogtak a nyilas és fasiszta elemek. A vezetést kezükbe kaparintva a nem politizálás ürügyén szembeszálltak a kibontakozó ujjal /13/

A CsNB megtárgyalta ezt az ügyet is, és elrendelte a szervezet ideiglenes és azonnali betiltását. A végleges beszüntetés érdekében az illetékes szervhez, a belügyminisztériumhoz utasította a kunágotai NB-t /14/. Az ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szer-

/9/ Főleg németajku nemzetiségi község

/10/ SzÁL CsNB 165/1945

/11/ SzÁL CsNB 114/1945

/12/ U. o.

/13/ SzÁL CsNB 114/1945.

/14/ U. o.

vezetek felosztásáról csak március 17.-én, tehát néhány nappal később jelent meg. /15/ A CsNB a kormány rendeletének megjelenése előtt is annak szellemében intézkedett.

Következésképpen sikraszállt a CsNB amellet is, hogy a Horthy-rendszer "nagymagyarjainak" egyik kitüntetésével, a Nemzetvédelmi Keresztrel rendelkezők semmilyen demokratikus pártnak tagjai ne legyenek. /16/

Az egyes emberek megítélésénél a CsNB nem értelmezte mechanikusan, és nem tekintette egyedül meghatározónak a fasiszta szervezetekben való tagságot, vagy a Horthy-rendszertől kapott kitüntetést. Erről tanuskodik a CsNB-nek ama rendelkezése, amellyel néhány apátfalvi lakosnak, akinek Nemzetvédelmi Keresztje volt, engedélyt adott arra, hogy a demokratikus pártoknak tagja lehessen. Ezek az emberek azért kapták a Horthy rendszertől kitüntetésüket, mert 1919-ben az intervenciós román hadsereg ellen harcoltak. /17/ Ez a harc 1919-ben a proletárdiktatura védelmében nagyon helyes volt. Természetesen Horthyék nem ezért, hanem a románok elleni sovíniszta gyűlölködésből adták a kitüntetést.

1945 július 12.-én pedig átiratot küldtek a medgyesegyházi CsNB-nak a fiatalok, tehát a tapasztalatlanságuk miatt megtévedt nyilasok ügyében, hogy ezeknek ügyét "egyéneként bírálja el. /18/

A CsNB sohasem közelítette meg egyoldaluan az eseményeket. Időt és fáradságot nem kímélve arra törekedett, hogy a hatáskörébe tartozó intézkedések az igazságosság és humanitás jegyében történjenek. Bizonyítja ezt a mezőhegyesi internálótáborral kapcsolatos ténykedése. /Ide a rendőrség internált fasiszta-gyanús elemeket./

A bizottság március 1.-i ülésén Kiss Imre a bizottság kommunista tagja javasolta: "alakuljon egy albizottság, mely időközönként Mezőhegyesre szállna ki, s ott azon egyéneket, akiket felmentésre méltónak talál, az internálás alól mentse fel. Erre szükség van nemcsak a közvélemény meg-

/15/ Felszabadulás c. dokumentumgyűjtemény Bp. Szikra, 1955-354-55.

/16/ SzÁL CsNB 36/1945

/17/ SzÁL CsNB 191/1945.

/18/ SzÁL CsNB 239/1945

nyugtatósa végett, hanem azért is, mert a tavaszi munkálatoknál sok emberre van szükség, s végül vannak egyes kisemberek, akiknek elég lelké volt eddigi büntetésük."/19/

Az albizottság még ezen az ülésen megalakult, egy hét múlva már a táborban végzett ellenőrzés eredményéről számol be: "az egészségügyi követelményeknek megfelel, csupán egy helyen találtak kisebb rendellenességet. Ellenben a bizottság az ellátást kifogásolja és azt kevésnek találja. Elnök előadja, hogy a helyszínen felhívta az illetékesek figyelmét az ellátás javítására, főleg arra, hogy a leves mellett főzeléket is adjanak, s a szükséges sómennyiséget is juttassák. Összesen 30 személyt javasolt az internálás alóli felmentésre."/20/

A rendőrség teljesítette is a 30 személyre vonatkozó felmentést./21/

Ezek az intézkedések mutatják, hogy a CsNB a Magyar Kommunista Párt és a kormány országos, általános elveihez híven a megtévedt, politikailag tájékozatlan, félrevezetett dolgozó kisembereket másképp kezelte, azoknak hamarabb megbocsátott és bevonta őket az ország helyreállításának munkájába.

A legyőzött, megsemmisített fasizmus nem szűnt meg minden maradványával egyetemben. Az a széles körű ideológiai tevékenység, melyet az ellenforradalmi rendszer folytatott, számos ember gondolkodását megmérgezve tovább élt. De tovább éltek ezek a gondolatok az ilyen szellemben írott könyvek, folyóiratok, újságok hasábjain is.

A CsNB az országos rendelkezés nyomán rendeletet adott ki a fasiszta nyomdai termékek összegyűjtésére /22/

Gondolni kellett néhány, a letűnt rendszerből itt felejtett s annak gyászos emlékét őrző egyéb maradvány eltávolítására is.

A bizottság február 17.-i ülésén Kiss Imre bizottsági tag előadta, hogy egyes középületekben, hivatalos helyiségekben még mindig fenn vannak a régi rendszer nagyságainak képei. Indítványozta, hogy a bizottság hozzon

/19/ SzÁL. CsNB 79/1945.

/20/ U. o.

/21/ U. o.

/22/ SzÁL. CsNB 344/1945

olyan határozatot, amely szerint az illetékes hivatalvezetők kötelesek ezen arcképek levételéről gondoskodni. /23/

A kérdéssel kapcsolatos vita nagyon érdekes fényt vet néhány bizottsági tag politikai tájékozatlanságára és arra is, hogy a kommunistáknak számos esetben a nemzeti bizottságokon belül is harcolniok kellett a helyes döntésért. Maga a CsNB a politikai éleslátásnak számos tanujelét adta. Ennek ellenére 3 tag/egyikőjük a SzDP, másik kettő a FKgP képviselője/ megdöbbentő nézeteket hangoztatott.

Szerintük Horthy képeit meg kellene hagyni, mert ő nem bűnös az elmúlt rémtettek elkövetésében.

A bizottság többsége határozottan fellép a felfogás ellen. A kommunista tagok felszólalásukban utalnak Horthy nagyon is ellenforradalmi és terrorisztikus tevékenységére. /a cattarói matrózfelkelés leverésétől és az orgoványi vérengzéstől egészen addig, hogy semmit sem tett például a zsidók kihurcolásának a megakadályozására./

„Ne vakítsuk el az ifjúságot, mert a történelem meg fogja állapítani Horthy szerepét, s megmondja mit tett 25 év alatt” /24/

Természetesen a határozat Horthy képeinek eltávolítását is magában foglalta.

Igy került sor Bécsy polgármesternek, a fasiszmus egyik leghűségesebb kiszolgálójának arcképét is tartalmazó emléktábla eltávolítására a városháza faláról /25/

Két esetben a Madisz hívta fel a bizottság figyelmét az ilyen feladatokra. Március 22-én a város főterén levő Návayszobor /26/ eltávolítását kéri. /27/ A bíróság azonnal intézkedett. Ugyancsak a Madisz kérelmére törölték a kereskedelmi iskola nevéből az eddigi névadó, Návay Lajos nevét /28/

/23/ SzÁL CsNB 79/1945

/24/ SzÁL CsNB 79/1945

/25/ SzÁL CsNB 79/1945

/26/ Návay környékbeli földbirtokos volt. Ellenforradalmi tevékenysége jelentős.

/27/ SzÁL CsNB 126/1945.

/28/ U. o.

A fasizmus sokat szenvedett áldozatainak, a koncentrációs táborokba hurcolt zsidóknak itthon elfoglalták lakását, üzlethelyiségeit stb. A pusztításokat túlélő néhány hazatérőről gondoskodott a CsNB-nek az a rendelete, amely kimondja, hogy a hazatérő zsidók üzlethelyiségét és lakását vissza kell adni tulajdonosának /29/

A CsNB mint megyei szerv jelentős befolyással rendelkezett az igazoló bizottságban. Az igazolásokkal kapcsolatban figyelemre méltó javaslatot tett dr. Diósszilágyi Sámuel a bizottság egyik tagja, amely javaslat határozattá is lett: "Mindazon tisztviselői kinevezések, melyek a Kállay kormány erőszakos eltávolítása után történtek: érvénytelenek, mivel az állami szuverénitás az időben teljesen megbénított. Így ezen tisztviselők ebben a tisztségükben nem igazolhatók." /30/ Ezen határozat többletet jelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazolási rendeletéhez képest, abban nincs ilyen pont. Csak a népbírói törvény II § 5. cikke mondja ki háborús bűnösnek az ezen idő alatt vezető beosztást vállalt tisztviselőket. /30 A/ A CsNB intézkedése a nagyobb körültekintés bizonyítéka. A nyilas uralom ezen kisebb kaliberű tartóoszlopai is veszélyesek voltak. A CsNB határozata és ennek alapján az igazoló bizottság döntései megakadályozták azt, hogy azok a hivatalnokok, akik a terror tetőfokán minden bizonnyal érdemeik elismeréseként kaptak kinevezést, helyükön maradhassanak.

A CsNB gondoskodott arról is, hogy a hatásköre alá tartozó igazoló bizottság megfelelő összetételű legyen és így biztosítsa az ítéletek igazságosságát.

1945. januárjában a kommunista párt, a paraszti párt és a Szabad Szakszervezetek együttesen jelentették, hogy az igazoló bizottságban nem hajlandók résztvenni, mert az elnök Kiss Ernő személyét nem tekintik megfelelőnek. Kéri az igazoló bizottság újraalakítását. Ekkor zajlott le az egyik legviharosabb CsNB ülés. Az SzDP-t képviselő tagok kiálltak Kiss Ernő mellett. Kiss Imre

/29/ SzÁL CsNB 51/1945. csatlóva : 243/1945-ből

/30/ SzÁL CsNB 26/1945

/30 A/ Magyar Közlöny. 1945. febr. 5.

a kommunista párt küldötte elmondta, hogy a kommunista párt Kiss Ernőt kizárta tagjai közül, mert a párt utasításait nem volt hajlandó végrehajtani. Érvényesülése érdekében a szociáldemokrata pártba lépett be. Ezután a KP és az SzDP helyi szervezetei közötti viszony elmérgesedésének fő okozója Kiss Ernő volt.

Hosszas vita után az NB elfogadta a határozatot Kiss Ernő leváltásáról./31/

Ezt egyébként az Ideiglenes Nemzeti Kormány 15/1945 ME számú rendelete is előírja a 3 §-ban, amelyben azt írja, hogy ha valakivel kapcsolatban politikai aggály merül fel, pártja soraiból mást kell választani./31/

A vitában összeecsaptak a különböző pártok képviselőinek eltérő politikai nézetei. Így volt ez máskor is. A CsNB-ben azonban a KP küldötteinek és az ugyancsak kommunista elnöknek, Farkas Imrének volt annyira ereje és tekintélye, hogy meggyőzze a becsületes és jószándéku, de politikailag tájékozatlanabb más pártállású küldötteket a nép érdekeit szolgáló intézkedések helyességéről.

Bizonyos igazolási ügyekben a CsNB közvetlenül intézkedett. A megyébe érkező és nem idevaló hivatalnokok szolgálatátételre jelentkezése esetén a CsNB vizsgálta meg ügyüket. Ezt a munkát igen alaposan, körültekintően végezték. Az eredeti lakó és munkahely szerinti nemzeti bizottsággal vették fel a kapcsolatot és így szerezték meg a szükséges információt./32/

/31/ Kiss Ernőt, aki 1918-ban alapító tagja volt a kommunista párt makói szervezetének, 1944 végén, ill. 1945 elején zárták ki a KP-ből. A városparancsnokságon dolgozott. A párt kifogásolta liberalizmusát. Sok esetben segélyt utalt ki arra érdemteleneknek is. „Adakozásai” súlyosan veszélyeztették a város készleteit. A helyi SzDP 1945-ben még jól együttműködött a KP-al, de ezt sokszor nehezítette és veszélyeztette K. E. aki az SzDP-ba való belépése után többször szembehelezkedett a KP-val és ilyen értelemben befolyásolta az SzDP-t is. Az igazoló bizottságban is bajt okozott liberalizmusával. /Szabó János, a kommunista párt helyi szervezetének akkori vezetőségi tagja közlései alapján/.

/31 A/ A Magyar Közlöny 1945. január 4.

/32/ SzÁL CsNB 90/1945.

Általános gyakorlat volt ez, hogy az igazolási eljárás befejezése előtt senki sem foglalkozta el közhivatali állását. Ennek pontos betartása létfontosságú volt, hiszen a belső bomlasztás, szabotázs csak így volt kiküszöbölhető.

Bizonyos esetekben azonban ha a hivatali érdek úgy kívánta, a CsNB személyes vizsgálataira támaszkodva, megfelelő személyeknek már az igazolási eljárás megtörténte előtt megadta az engedélyt a hivatal elfoglalására.

Igy járult hozzá pl. Tordas Zsolt püspökkeltei telepítésügyi titkárnak községi főjegyzői minőségben való alkalmaztatásához.

A helybeli NB a következőket jelentette : „nevezett községünkben 8 évig teljesített már a múltban szolgálatot és két ízben az akkori rendszer nyomására nem tudta a község főjegyzővé megválasztani annak ellenére, hogy az egész község megelégedésére látta el feladatát. Azon idő alatt semmi népellenes tevékenységben nem vett részt, sőt jó szolgálatokat tett az akkor működő demokratikus pártnak, a kisgazda pártnak, amivel állását is veszélyeztette.”/33/ A CsNB válasza a következő : „Tekintettel nevezettnek a múltban tanúsított magatartására, értesíti a NB, hogy kivételesen hozzájárul ahhoz, hogy főjegyzői állását igazolási eljárás előtt elláthassa”/34/

Hasonló döntések születtek a csanádapácai orvos, jegyző, óvónő, valamint egy makói gimnáziumi tanárné esetében is /35/

A CsNB politikai tevékenységéről szólva érdemel említést a közmunkára vonatkozó rendelet.

E rendelet kettős célt szolgált : egyrészt a háborús károk következtében előállott sürgető munkák mihamarábbi elvégzését segítette elő, másrészt e munkák elvégzését elsősorban azokra hárította, akik megijedve a szovjet csapatok előrenyomulásától - vagy mert okuk volt menekülni, vagy mert megtévesztették őket - nyugatra menekültek és most óvakodtak vissza.

Az általános /életkorhoz kötött/ havi 1 nap közmunkaügyi rendeletek mellett helyi rendelet is született a visszatértek kötelezettségeiről is : „valamennyi elmenekült és 1944 december 1 után hazaért személy 30 napi közérdekű

/33/ SzAL. CsNB 117/1945

/34/ U. o.

/35/ U. o.

munkaszolgálat teljesítésére köteles, és pedig a férfiak 18-60, a nők, 18-40 éves korig" /36/ "a munkáért díjazás nincs, ellátásukról gondoskodnak" /37/ Majd alább : "elvileg felmentés nincs, azonban a NB szociális, gazdasági és egészségügyi szempontokat figyelembe véve, kérelemre adhat." /38/

Ilyen felmentést kapott például az egyik tisztviselő, akit egészségi állapotára való tekintettel könnyebb munkára osztottak be, továbbá H. I. tanító, aki az iskolaév befejezése után köteles leróni kötelezettségét, mivel helyettesítéséről nem tudnak gondoskodni. /39/

Ismeretes, hogy 1945 elején a felszabadult országrészekben megindult a hadseregszervezés a fasiszta seregek elleni harcra. Az akkori hadvezetés, a honvédelmi miniszterrel, Vörös Jánossal az élen szabotálta az új hadsereg szervezését, továbbá veszélyt jelentett számos régi tiszt bennmaradása az új hadseregben. Figyelték erre a CsNB-ben is. A bizottság március 8-i ülésén Kiss Imre, a KP küldötte előadta, hogy a most felállítandó hadseregben olyan tisztek működnek, akik ezelőtt 3 hónappal még itt szervezték meg a leventéket a Vörös Hadsereg ellen, és most a katonaságot buvóhelyül használják fel. /40/

E felszólalás alapján a következő határozat született : "A CsNB a következő ülésre meghívja az 56. kiegészítő parancsnokát ezen ügyben és kéri tőle a már betoborzott tisztek és altisztek névsorát". /41/

A március 16.-i ülésen meg is jelent az 56. kiegészítő parancsnoka. A CsNB elnöke felülvizsgálás és igazolás végett kéri tőle a tisztek névsorát. /42/

Előtte azonban a kiegészítőnek a kerületi parancsnokság engedélyét kellett kérnie. A szegedi 5. honvéd kerületi parancsnokság erről a következőket írta a CsNB-nek :

/36/ 124/1945. CsNB iratai SzÁL.

/37/ 137/1945 " " "

/38/ 139/1945. " " "

/39/ U. o.

/40/ SzÁL CsNB 118/1945

/41/ U. o.

/42/ U. o.

* A tisztek és tiszthelyettesek igazoltatására egyedül a HM 20/162 ELN-1945 rendelete alapján felállítandó igazoló bizottság jogosult./43/

Itt tehát a CsNB-nek nem sikerült megszereznie a tisztek igazolásának jogát, fellépése azonban mégsem maradt eredménytelen. A névsort nemcsak a CsNB kapta meg, hanem a demokratikus pártok is. „Ennek felja írja a honvéd kerületi parancsnokság - hogy az igazolás alá vont tisztekről esetleges adatokat gyűjthessenek és azt a honvéd igazoló bizottság rendelkezésére bocsássák”. /44/ A CsNB a névsor ismeretében azután többször foglalkozott is egyes tisztek politikai magatartására vonatkozó adatok kikutatásával. Számos esetben felhívást tettek közzé, mint pl. Sz. A. alhadnagy ügyében is: „akik Sz. A. alhadnagy ellen népellenes magatartás vagy jobboldali politikai felfogás miatt tudomással bírnak, jelentésüket a CsNB-nél 8 napon tegyék meg.”/45/

A CsNB a továbbiakban is figyelemmel kísérte a honvéd igazoló bizottságok működését, összetételét. 1945. augusztusban felirattal fordult a honvédelmi miniszterhez: a katonai igazolóbizottságok összetételét kérte megváltoztatni. Indokai: 1./ az igazoló bizottságokban sok a szavazati joggal bíró honvédtisztek száma. Bár ezek igazolt tisztek, azonban - mivel éppen az igazolási eljárás gyengesége ellen van panasz - ezeknek a tiszteknek az igazolása is csak fenntartással fogadható el, és így bennük tökéletesen megbízni nem lehet.

2./ A leigazolásra kerülő honvédtisztekről jelenlegi szolgálati helyükön adatokat beszerezni nem lehet, és helytelen az, hogy régi magatartásukról két szintén katonatiszt által kiállított igazolvány tanuskodjék.

3./ Helytelen az, hogy az igazoló bizottság titkársága katonai ellenőrzés alatt álljon.

4./ Az igazoló bizottság működhessen a katonai befolyástól teljesen mentesen és így az igazoló bizottságnak a katonai parancsnokságon sem ténybeli sem időbeli utasításokat ne adhassanak.

/43/ SzÁL CsNB 118/1945

/44/ U. o.

/45/ SzÁL CsNB 118/1945

A honvédelmi miniszter azonban elutasítja a CsNB javaslatát. Szükszavu leírataiban közli, hogy "honvédségi igazolásoknál nemcsak politikai szempontok mérvadók, hanem a katonai magatartás elbírálása is." /46/ Ezzel indokoltak és elintézettnak vélte, hogy az igazolást, melynek feladata éppen a politikai magatartás elbírálása, jobbára volt horthysta tisztek végezzék, akik között csak igen kevesen voltak a fiatal népi demokrácia hívei.

Az egyház, különösen annak egyes képviselői, nehezen törődtek bele a felszabadult országrészekben előállott helyzetbe. Elvesztett befolyásuk mentéséhez láttak. A CsNB 1945. febr. 17-i ülésén a CsNB egyik tagja, Szücs Imre előadta, hogy neki, mint rendőrségi vezetőnek tudomására jutott, hogy különösen a keletcsanádi községekben a papság egy része káros befolyást gyakorol az ifjúságra, akadályozza annak demokratikus fejlődését. A K a l o t működését tovább folytatja, sőt még a régi rendszernek megfelelő plakátokat is kifüggesztenek közhelyeken. Intézkedést kér a NB-től, mert a rendőrség az egyházzal szemben nem akar fellépni.

Kiss Imre, a kommunista párt titkára szintén beszámolt. Ő is a papsággal kapcsolatos kifogásait hangsúlyozta. Javasolta, hogy ezzel kapcsolatban írjanak az egyháznak /47/ A bizottság - helyesen - a békés elintézés útját választotta 1945. március 1.-én átirattal fordult a csanádi püspökhöz. Kéri, hasson oda, hogy egyházkerületében a papság magatartásával kapcsolatos panaszok megszűnjenek.

A püspök március 16.-i átiratában közli, hogy Csepregi Imre makói prelátnak az ő megbízásából figyelmeztette a keletcsanádi papokat. Farkas Imre a CsNB elnöke személyesen is tárgyalt ezügyben Csepregivel.

Fontos volt ennek az ügynek gyors rendezése, hiszen jelentős ideológiai, s elsősorban az ifjúságra ható ideológiai befolyásról volt szó. Helyes volt-e, hogy a püspök közvetítésével léptek fel? Feltétlenül, mert a keletcsanádi papok előtt világossá tette, hogy egyházi felettesük is fellép az ilyen tevékenység ellen, tehát támogatásra e vonalon nem számíthatnak.

/46/ SzÁL CsNB 256/1945.

/47/ SzÁL CsNB 8/1945.

A letűnt rendszer maradványainak felszámolásában jelentős szerep hárult a demokratikus rendőrségre. A háborús viszonyok miatt országos szinten csupán 1945 májusára sikerült rendezni a rendőrség szervezetét. A nemzeti bizottságokra várt az átmeneti időben a kérdés rendezése. A CsNB is kivette részét a Csanád megyei rendőrség megszervezésében. A febr. 22.-i ülésén az elnök bejelentette, hogy a makói rendőrség működése szabályozásra szorul. Szükséges volna az egész vármegye rendőrségének egységesítése, amely felett felügyeletet a CsNB gyakorolja. /48/ A rendőrség vezetője is szükségesnek tartotta az egész vármegyére kiterjedő egységes irányítást. /49/ Ezek után határozatba foglalták, hogy a rendőrség nyújtson be az egységesítésre vonatkozó tervezetet. Ezt a március 1.-i ülésre már meg is kapták. /50/ Megszületik a határozat az egységes irányítású rendőrség létrehozására. A CsNB hozzájárul ahhoz, hogy Csanád-Arad-Torontál k. i. e. megyékben egységes rendőrség szerveztessék. A rendőrparancsnokság köteles vidéki osztályt szervezni, amely felügyelete és ellenőrzése alatt áll. A vidéki rendőrök fizetését 200-ról 250 pengőre emelte fel a CsNB, a belügyminiszeri tárca terhére. A rendőrség felügyelő szerve a CsNB. /51/ Ezzel a CsNB részt kért és vállalt a rendőrség munkájának irányításából. Legelső bizonyítékát e tevékenység vállalásának a rendőrök fizetésének felemelése jelentette. A rendőrség munkájával kapcsolatos az a határozat, amely szerint a jövőben a CsNB utasítására a rendőrség a városba érkező dologkerülőket, munkanélkülieket a bizottság rendelkezésére köteles bocsátani. /52/

Az eddigiekben a CsNB olyan jellegű politikai tevékenységéről esett szó, amelyek a fasizmus maradványainak felszámolásával, illetve az ezt végző szervek /igazoló bizottság, rendőrség/ munkájával kapcsolatosak. A CsNB azonban még más politikai kérdésekkel, pártok szervezetek ügyeivel is foglalkozott.

/48/ SzÁL CsNB iratai 76/1945.

/49/ U. o.

/50/ U. o.

/51/ U. o.

/52/ SzÁL CsNB 90/1945.

Mint ismeretes, népi demokratikus fejlődésünk későbbi szakaszában jelentős szembenálló erőt, a reakció egyik fészket képezte a kigazda párt. Ez jellemezte a Csanád megyei kigazdapárti szervezetet is. Szembeszállásuk megmutatkozott már 1945. tavaszán is. Támadták a CsNB-t, túltengéssel, az igazoltatásokban elkövetett tulkapással vádolták /53/ A CsNB a nemzeti bizottság ülésén a tények erejével bizonyította be a vádak alaptalanságát. /Az igazolási eljárásokban pl. a nemzeti bizottság több esetben változtatást engedett, ahol erre lehetőség volt /54/ A védekezés azonban meglehetősen erélytelen volt, mert nem kapcsolódott össze a támadás erőteljes elvi leleplezéssel összekapcsolott visszaverésével, annak fellárásával hogy mi az oka a kigazdák vádaskodásának.

Foglalkozott a CsNB egyéb pártok, demokratikus szervezetek ügyeivel is.

A Madisz makói szervezete figyelemreméltó lendülettel dolgozott. Erről tanuskodik a CsNB -hez írott számos átirata is. Lendületüket értékelte is a CsNB és ez döntően hatott a nemzeti bizottság szervezeti felépítésére, egészen speciális helyzetet teremtve. 1945. április 19-én azzal a kéréssel fordult a Madisz makói szervezete a Nemzeti Bizottsághoz, hogy mint az ifjuság egyetlen szövetsége, a nemzeti bizottságban két taggal képviselést nyerjen. /55/

"Szükség van mindenütt az ifjuság lendületére, hogy minél erősebb legyen a megalkuvók és a demokratikus mezbe bujt reakciók elleni harc" - folytatják alább. /56/

"A Madisz nem egy párt, hanem az ifjuság egyetlen hatalmas szövetsége s nem maradhat mögötte egy pártnak sem" - hangoztatják. /57/

Kérésük alátámasztására felhozzák, hogy néhány helyen, Budapesten, Gyulán és másutt a Madisz már képviselést nyert. A NB-ban. Kérésüket a CsNB -nagyon helyesen- ápr. 24-én teljesítette /58/ és a Madisz hamarosan megnevezte küldötteit /59/ S. hogy nem érdemtelenül kerültek be a

/53/ SzÁL CsNB 91/1945

/54/ U. o.

/55/ SzÁL CsNB 110/1945

/56/ U. o.

/57/ U. o.

/58/ U. o.

/59/ U. o.

CsNB-be, bizonyítja további aktivitásuk. Többek között ők tettek javaslatot városi kulturbizottság megalakítására.

* A városi kulturbizottság lesz az a hivatalos szerv, amely a város kulturmegmozdulásait ellenőrzi és engedélyezi, egyik oldalról, másik oldalról pedig maga is részt vesz mint irányító és főszereplő a kulturális életben. /60/ Tervezetül kiterjedt a bizottság szervezeti összetételére is: a szakszervezet, a demokratikus pártok és a Madisz képviselete tenné a bizottságot.

A CsNB felkarolta a helyes kezdeményezést, megalakította, mégpedig a Madisz tervezetének megfelelően. /61/

Történelmünknek hosszú időn át szűgyenfoltja volt a nemzetiségi elnyomás, a nemzeti gyűlölködés szítása. Az ellenforradalmi rendszer a trianoni döntést kihasználta és hatványozta ezt. Az emberek tudatában mélyen beivódott nézetek ellen a politikai meggyőzés módszerével harcolni, jelentős politikai feladatot jelentett. A CsNB megértette ennek fontosságát. A nemzetiségi lakosú Nagylak közösségben ilyen jellegű ellentéteket észlelt a bizottság. Felhívta a helyi nemzeti bizottságot az összetartásra, a nemzetiségekkel tartandó közös gyűlések, társadalmi és politikai megmozdulások tartására és minden olyan együttműködésre, amely a demokratikus erők összefogását eredményezi. /62/

Az ambrózfalvi nemzeti bizottság önhatalmilag kidolgozott egy tervet az ottani szlovákok kitelepítésére. A CsNB átiratában helytelenítette ezt a lépést. /63/ A későbbiek során pedig a külügyminisztérium utmutatása alapján, mihez tartás végett megküldte az ambrózfalvi nemzeti bizottságnak a külügyminiszter Békéscsabán tartott beszédének erre vonatkozó részét. A külügyminiszter hangoztatta, hogy Magyarország kitelepítését nem kezdeményez, csupán nemzetközi fórumok erre vonatkozó döntése esetén járul hozzá ehhez. /64/

/60/ SzÁL CsNB 144/1945

/61/ SzÁL CsNB 144/1945.

/62/ SzÁL CsNB 165/1945

/63/ SzÁL CsNB 224/1945

/64/ U. o.

A kitelepülések megindulása után a CsNB törődött azok törvényességének biztosításával. 1946 szeptemberében felkérte az alispánt, követelje, hogy csak önkéntes jelentkezés alapján legyen végrehajtható a kitelepítés./65/

A CsNB politikai működésének jelentős része az 1945-ös évben zajlott le. Ebből adódik tevékenységének jellege is : azon politikai feladatokat igyekezett előmozdítani, amelyek az országra akkor vártak. További fejlődésünk biztosítása érdekében legsürgetőbbek voltak a fasizmus maradványainak felszámolására tett intézkedések.

Emellett a politikai élet más területén is tevékenykedett.

A CsNB és általában a nemzeti bizottságok politikai tevékenysége jelentőségének másik döntő fontosságú oldalát képezte az a tény, hogy rajtuk keresztül a tömegek, a mindennapok embereinek elgondolása, akaratára jutott érvényre politikai életünk alakítása terén.

A CLODIUS - PER

Makk Ferenc V. évf. történelem-latin-görög szak

A Ciceróval foglalkozó hatalmas terjedelmű tudományos irodalomban az egyik legproblematisabb és éppen azért a legértékesebbben is magyarázott problémák közé tartozik Cicero és Clodius - az utóbbi teljes nevén Publius Clodius Pulcher - egymáshoz való viszonya. Kettejük konfliktusa és személyes párharca egy évtizedig tartott. Ellentétük i. e. 61 elején kezdődött, s csak Clodiusnak i. e. 52 elején bekövetkezett halálával ért véget. Ez az évtized a római köztársaság - a libera respublica - lassu haldoklása korának szerves része, amely időszakban a különböző társadalmi erők egyre éleződő harca a legkülönbözőbb formákon keresztül jelentkezett. Mindkét politikusunk az események legaktívabb szereplői közé tartozott, és ezért is már régóta vitatott probléma az, hogy Cicero és Clodius egy évtizeden át végigvonuló konfliktusán keresztül hogyan jelentkeztek a különböző társadalmi erők egymással való ellentétei. Ebből a szempontból különösen Clodius alakja, egész politikai tevékenysége és a mögötte felsorakozó erők megragadása és helyes megértése képezte a kérdés legproblematisabb oldalát. Elmondhatjuk, hogy ugyanezen jellegű probléma megnyugtató megoldása Ciceróra vonatkozólag sem történt meg teljes mértékben. De a legértékesebb vélemények Clodiusszal kapcsolatban hangzottak el. Mommsen szerint Clodius, akit ő "bandavezérnek" titulál, közönséges anarchista volt, akinek politikai tevékenységében sem miféle következetesség nem volt. /1/ Carcopino Clodiusban csupán Caesar agent-provocateur-jét látja, akit Caesar csak arra használt fel, hogy "féken-tartsa Pompeiust és zaklassa a senatorokat". /2/ Ferrero szerint pedig "Clodius amaz elfajzottak és erkölcsi örültek közé tartozott, akik gyakran fölbukkannak a hanyatló nemesi családok körében, azok nyügeként". /3/

/1/ Mommsen : A rómaiak története VII., Bp. 1877., Franklin. ford. : Toldy István, 382-383. old.

/2/ Carcopino : César, Hist. Gén. et Hist. Rom. II., Paris, 1950, 759. old.

/3/ Ferrero : Róma nagysága és hanyatlása, 1914, Révai. ford. : Lakatos László, 363. old.

Mahieu szerint Clodius egész politikai tevékenysége során Caesar érdekében járt el/4/. Ezzel homlokegyenest ellenkező véleményen van Ed. Meyer, aki szerint Clodius a maga egyéni céljait követte, egyéni politikát folytatott./5/ Maffio Maffii véleménye szerint Clodius „prototípusa volt annak az opportunistának, aki a demokrácia vállaira felkapaszkodva remélte a hírséget, a hatalmat./6/ Maskin a következőkben foglalja össze erről a kérdéstről alkotott véleményét: „Clodius Julius Caesarra támaszkodva nyerte el a tribunusi hatalmat, nyilván Caesar jóváhagyásával vitte keresztül négy törvényt, Caesar beleegyezésével kényszerítette száműzetésbe Cicerót, de mielőtt Caesar eltávozott Italiából, Clodius nem függött tőle és a maga politikáját folytatta./7/

Magunk számára a kérdést úgy tudhatjuk elfogadható módon tisztázni, hogyha Cicero és Clodius párharcát az első időktől egészen Clodius haláláig nyomon követjük. Éppen ezért a dolgozat feladatának azt tekintjük, hogy a Clodius és Cicero közti harc kiindulópontját a források segítségével vétele révén közelebbről megvizsgáljuk.

Cicero és Clodius ellenséges viszonyának kezdete kétségtelenül Cicerónak Clodius elleni tanúvallomása a vezethető vissza, amely a 61 elején megtartott Clodius-féle perben hangzott el. Egyetlen forrás sem tanuskodik arról, hogy ezt megelőzően kettejük között bármiféle nézeteltérés lett volna. Sőt adataink alapján joggal következtethetünk arra, hogy 61-et megelőzően politikájuk fő irányvonala megegyezett. Ezt mutatják olyan tények, mint az, hogy Clodius a Cicero által is támogatott Pompeius érdekében fejtett ki lázító tevékenységet Lucullus keleti hadseregében./8/ és az is, hogy Catilináék ellen is Cicero oldalán harcolt./9/

/4/ Mahieu : Étude biographique de Publius Clodius Pulcher, Louvain, 74 old.

/5/ Ed. Meyer : Caesars Monarchie, 107. old. /Maskin nyomán/

/6/ Maffio Maffii : Cicerone e il suo dramma politico, III. ed., Milano, 1933. 116 old.

/7/ Maskin, N. A. : Augustus principátusa kialakulása és társadalmi lényege. Bp., Akadémiai Kiadó, 1953. 27. old.

/8/ Plut : Lucullus 34. Cic. : De haruspicium responso 20.

/9/ Plut. : Cicero 29

Meg kell vizsgálnunk a tettejük között 61-ben bekövetkezett változás okát. 61 tavaszán Clodius ellen bírósági eljárást indítottak a Bona Dea ellen elkövetett szentségtörés miatt. Ókori forrásaink alapján jól ismerjük e szentségtörés körülményeit. /10/ Ezek szerint a patricius családból származó Clodius 62 decembere elején hárfásnőnek öltözve az éjjeli órákban beszőkölt Caesar házába, hogy ott - állítólag - Caesar feleségével találkozzék. A találkára kiszemelt időpont azért látszott megfelelőnek Clodius számára, mert ezen az éjszakán a római előkelő matronák Caesar házában, annak felesége, Pompeia és anyja, Aurelia vezetésével a termékenység istennője, Bona Dea számára titkos áldozati szertartásokat mutattak be, s ezeken férfi nem lehetett jelen. /Sőt minden férfihez tartozó tárgyat, holmit is a szertartások idejére a titkos misztériumok színhelyéről eltávolítottak./ Így ez idő alatt Caesar maga sem tartózkodhatott otthonában, hanem máshol kellett az éjszakát eltöltenie. Clodius ezt akarta kihasználni, s Pompeia egyik rabszolgájának - Abra - segítségével sikerült is bejutnia a házba, ahol azonban rajtavesztett, mert eltévedt, a nők rátalálva hangjáról felismerték, s nagy rémüldözésük közepette csak egy rabszolga segítségével tudott a házból kimenekülni.

Miután a Clodius által megzavart ünnepségről hazatérő nők városzerte elmesélték Clodius vakmerő tettét, hamarosan a hivatalos fórumok is foglalkozni kezdtek az ügygel. A senatusban Q. Cornificius tette először szóvá az ügyet. A senatus pedig az augurok és pontifexek véleményét kérte ki. A pontifexek szentségtörésnek ~~bebizonyították~~ nyilvánították Clodius tettét, majd utasításukra a Vesta-szűzek megismételték a szertartásokat. /11/ A pontifexek véleménye alapján Clodius ellen szentségtörés címen vádat emeltek. A consulok feladata volt a senatus határozata alapján

/10/ Plut : Caesar 9. 10 ; Cicero 23. ; Cicero : Att. 1. 12. 13. De har. resp. 17. ; Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 45. ; Appianos : De bell. civ. 2. 14. Vell. Pat. : Hist. Rom. 45. ; Seneca : Epistulae 97. 2.
/11/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 46.

az ilyenkor szokásos rogatio előterjesztése. Cicero közlése alapján tudjuk, hogy amikor a senatus ezt a határozatot meghozta a senatorok huzódzkodtak az ügytől. /12/ Clodius megpróbálta megnyerni magának a senatorokat, s eme próbálkozása nem volt teljesen hiábavaló. Mindenkit azonban nem tudott megnyerni magának, így többek között Catót sem. /13/ Saját magáról viszont a következőket írja Cicero: „Nosmet ipsi, qui Lyncurget a principio fuisse, cotidie demitigamus.” /14/ Ezek szerint maga Cicero is azon „boni viri” közé tartozott, akik Clodius kérésére nem akartak tevékenyen bekapcsolódni az ügybe.

Nyilvánvaló, hogy Cicero epe tartózkodásának megvolt a maga oka. Vajon mi késztethette Cicerót arra, hogy engedjen Clodius kéréseinek, amikor már a Bona Dea-féle szentségtörés első említésekor is a következőket írta Clodius tetteről: „... rem esse insigni infamia...” /15/ vagyis Clodius tette először nagyonis felháborította Cicerót, most mégis eléllt az aktívabb fellépéstől. Ennek egyik oka abból következik, hogy a Catilina-féle összeesküvés felszámolása kiváltotta ellenszenet Cicero irányában egyáltalában nem szűnt meg ebben az időben. Cicero maga is jól látta ezt, s többször is tapasztalta, Cicero ellen már akkor megindultak a támadások Catilina társainak kivégzése miatt, amikor még consul volt. Ez Metellus Nepos részéről érte őt 63 decemberében. /16/ Még egy 60-ban íródott levelében is arról panaszkodik Cicero, hogy a Catilina-féle ügy miatt sokaknak gyűlölete és ellenségeskedése veszi körül. /17/ Nyilvánvaló, hogy 61 elején a gyűlölet és ellenségeskedés csak erőteljesebb lehetett vele szemben. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy mind azokkal szemben, akik támogatták őt Catilinának ellenében, Cicero a legmesszebbmenőkig barátságos volt, sőt nem mulasztotta el a már kifejtett tevékenységet a legoptimálisabban megjutalmazni. C. Antonius Hybrida, P. Sextius és Metellus Celer Macedóniába, illetve Galliába történt hel... is ezt mutatja. /18/

/12/ Cic. : Att. I. 13. 3. „... boni viri precibus Clodii remouentur a causa.”

/13/ U. o. „... instat et urget Cato.”

/14/ U. o.

/15/ Cic. : Att. I. 12. 3.

/16/ Cic. : Att. 2. 1. 6.

/17/ Cic. : Fam. 5. 2. 7.

/18/ Cic. : Fam. 5. 6. 5. 2. 3.

Ezek a tények számunkra éppen azért bírnak jelentőséggel, mert Clodius-ról viszont azt tudjuk, hogy az összeesküvés felszámolása idején szintén segített Cicerónak : "Cicero barátja volt Clodiusnak, aki a Catilina-féle összeesküvés idején a legkészségesebb segítőtársa volt, és testőri szolgálatot teljesített körülötte. /19/ Ez lehetett tehát az egyik döntő ok, amely Cicerót ekkor még arra készítette, hogy távolítsa magát a Clodius-féle ügytől, annak ellenére, hogy már kezdettől fogva elítélte Clodius tettét. Nagyon valószínűnek látszik az, hogy Clodius, amikor az egyes senatorokat megpróbálta rávenni arra, hogy tartsák távol magukat az ügytől, s ezzel akadályozzák meg annak valamiféle komolyabb következményét, Ciceró esetében éppen 63-as szolgálataira hivatkozhatott. Minden bizonnyal ez hatott Ciceróra. Itt még azt is feltételezhetjük, hogy ennél az akciónál Clodius segéderőt alkalmazott, Clodius egyik nővérére, Clodiára gondolunk, aki ekkor Metellus Celer felesége volt. Plutarchos azt írja, hogy Clodia megpróbálta elcsábítani Cicerót, de ezt ennek felesége, Terentia, még idejében észrevette, s csirájában elfojtotta Clodia kísérletezéseit. Sőt éppen Terentia volt az, aki Clodia iránti haragja miatt arra kényszerítette Cicerót, hogy Clodius ellen fellépjen, és a perben ellene tanuskodjon. /20/ A polgári történetírás azt vallja, hogy Cicero Clodius elleni fellépésének kizárólag az volt az oka és célja, hogy ezzel nyugtassa meg a féltékeny Terentiát. /21/

Mi természetesen nem fogadjuk el azt, hogy Cicero pusztán ilyen indokok miatt tanuskodott Clodius ellen, de azt nem tartjuk lehetetlennek, hogy ebben az időszakban Clodia lehetett Clodius közvetítője Cicero felé. Ezt a funkcióját teljesítve találkozhatott több ízben is Ciceróval, s esetleg ez volt az a tény, amely feltűnhetett a római közönségnek, mely előtt nem volt ismeretlen Clodia kicsapongó életmódja. S amikor Clodia küldetése végülis nem járt eredménnyel, akkor terjedhetett el az a mendemonda Ciceróról és Clodiáról, amelyet Plutarchos leírt. Megengedhetjük magunknak azon

/19/ Plut. : Cicero 29

/20/ U.o.

/21/ Mahieu : i. m. 22 old.

lehetőség feltételezését, hogy Clodia közvetítő szerepet töltött be annál a ténynél fogva is, hogy ilyen funkciót Clodia már korábban is vállalt, amikor Metellus Nepos Cicero elleni fellépése alkalmával Cicero felkereste Clodiát és Pompeius feleségét is, hogy járjanak közben Neposnál és próbálják őt szándékáról lebeszélni. /22/ Ezt a későbbiekben is a Clodius-féle per megtörténte után, több alkalommal Clodia volt az, aki elsősorban Atticus révén közvetített Clodius és Cicero között. /23/

Kétségtelenül ebben az időben Clodius javára határozta meg Cicero álláspontját az is, hogy Cicero ekkor még nem ismerte Pompeius véleményét a Clodius-féle ügyről. Ennek tárgyalására a későbbiekben még visszatérünk. Cicero ekkor természetesen az is befolyásolta, hogy Clodius könyörgéseire a senatorok jelentős része távoltartotta magát az ügytől. És emiatt Cicero egy helyütt annak az aggodalmának ad kifejezést, hogy az egész ügy a köztársaság számára nagy bajok forrásul szolgálhat még. /24/ Ez viszont azt bizonyítja, hogy bár Cicero távoltartja magát a személyes fellépéstől, mégis eredendően elmarasztaló állásponton van Clodiusszal szemben. Ez előre vetíti annak árnyékát, hogy eleve ilyen alapokon állva nem lesz nehéz Cicerónak végülis fellépnie Clodius ellen. Clodius támogatóit 'improbi' kifejezéssel jelöli Cicero. Közéjük tartozott a 61-es év egyik consula, Pupius Piso is. Róla a következőket írja Cicero : „ . . nihil agens cum re publica, seiunctus ab optimatibus, a quo nihil speres boni rei publicae, quia non vult”. /25/ Ugyanerről a Piso consulról tudjuk azt is, hogy a Clodius iránti barátságtól vezettetve azon fáradozik, hogy a Clodius-ügyben a senatus határozatára a két consul által előterjesztett rogatiót a senatus vesse el. /26/ Clodius oldalán állt Q. Fufius Calenus néptribunus is. Ő volt az, aki első ízben igyekezett kipuhatolni Pompeius véleményét a Clodius-féle ügygel kapcsolatban, s ezt egyenesen Piso consul biztatására tette /27/. Pompeius válasza : „ . . senatusque auctoritatem sibi omnibus in rebus maximam videri semperque visam esse. . . /28/ a senatusra nézve volt hízogó. Ezután megmozdultak Clodius

/22/ Cic. : Fam. 5. 2. 6.

/23/ Cic. : Att. 2. 9. 1.

/24/ Cic. : Att. 1. 13. 3.

/25/ Cic. : Att. 1. 13. 1.

/26/ Cic. : Att. 1. 13. 3.

/27/ Cic. : Att. 1. 14. 1.

/28/ Cic. : Att. 1. 14. 2.

ellenfelei is, miután világossá vált előttük, hogy Pompeius ebben a kérdésben a senatus oldalára helyezkedett, Messalla consulnak a senatusban feltett kérdés ére hasonló értelmű választ adott Pompeius./29/Pompeius tehát ismét Clodiusék ellen foglalt állást. Ez pedig igen jelentős tényezőnek számított, mert ezáltal Clodiusék terve nem vált valóra. Az ő céljuk éppen az volt, hogy kihasználva a Pompeius és a senatus között fennálló komoly nézeteltéréseket, Pompeiust a Clodius-ügyben maguk mellé állítsák. Pisoék nagyon jól ismerték ezeket az ellentéteket, hiszen éppen Piso volt az, akinek érdekében Pompeius fel akart lépni, hogy támogatásával consulnak válasszák meg, miután előzőleg már hosszabb időn keresztül Pompeius legátusa volt Metellus Neposszal együtt. Nyilvánvaló tehát, hogy az ő consullá választásával Pompeiusnak bizonyos céljai voltak. Ezért tehát Piso, Pompeius bizalmi embere, joggal számíthatott arra, hogy Pompeius mellettük fog ebben az ügyben szavazni. Amint láttuk, nem így történt. S ez nem tekinthető véletlennek. Ez csak folytatása volt annak a politikának, amelyet Pompeius a múlt év végén Brundisiumba érkezése után hadseregének váratlan feloszlásával kezdett el./30/ Valószínűnek tűnik, hogy Pompeius ezt azért tette, mert az előző évek sikertelen kísérletezései után azt remélte, hogy könnyebben érheti el célját, ha békés megegyezésre törekszik az optimatákkal.

Pisoék nem gondolhatták ekkor még, hogy Pompeius politikájában, vagy legalábbis politikájának módszereiben lényeges változás következett volna be. De mindenesetre ez az alkalom kedvezőnek látszott számukra, hogy Pompeiust színvallásra bírják. Még a helyet és az időpontot is úgy választották meg, hogy ezek is nekik kedvezzenek. Tudjuk azt, hogy a népgyűlés, amelyen Furfius megkérdezte Pompeiust, a Circus Flaminiusban volt, ahol éppen aznap tartottak vásárt./31/ Nyilvánvalónak látszik, hogy nem véletlenül történt a helynek és az időpontnak ilyen megválasztása. Pisoéknak éppen az volt a céljuk, hogy Pompeius a római plebs lehetőleg számosabb gyülekezete előtt nyilatkozzék. Ez a tény is következtetni enged arra, hogy milyen erőik kristályosodnak ki fokozatosan a szemben-

/29/ Cic. : Att. I. 14. 2.

/30./ Plut. : Pompeius 43

/31/ Cic. : Att. I. 14. 1.

álló erők mögött. Erre még utalni fogunk.

Amint láttuk, Pompeius válasza, bár diplomatikus volt, nem elégítette ki Clodius pártfogóit. Ezt igazolja az is, hogy ettől kezdve Piso fokozatosan ellenséges viszonyba kerül Pompeiusszal. /32/ Ez érthető is hiszen világossá vált előttük, hogy a Clodius-féle ügyben nem számíthatnak Pompeius segítségére. Annál kedvezőbben hatott ez Ciceróékra, s még határozottabb fellépésre készítette őket. Cicero most már tisztába jöhetett Pompeius politikai törekvéseivel, mert nyilvánvalóvá vált számára is, hogy Pompeius ezeket úgy szeretné megvalósítani, hogy ne kerüljön összeütközésbe az optimatá párttal. Ez volt az az egyik döntő tényező, ami Cicerót most már határozott fellépésre készítette Clodius ellen, miután meggyőződött arról, hogy kétségtől a legnagyobb befolyással rendelkező politikus az ő pártja mellé csatlakozott. Valóban bekövetkezett az, amelyről Pompeiusnak 62-ben írt Cicero, mely szerint reméli, hogy Pompeius hazatérte után ismét létrejön közöttük az a politikai egyetértés, amelyik 63 végén eléggé meglazult. Cicero reménye most valósággá vált, hiszen nyilvánvaló, hogy amikor Pompeius "minden dologban a senatus tekintélyét nézi", ezzel egyuttal kifejezésre juttatta azt is, ami különösen Cicero számára volt fontos, hogy helyesli Cicero és a senatus Catilinák elleni eljárását is. Ez hiányzott eddig Cicerónak! Ezek után már nem kellett attól tartania, hogy a Catilina-ügy miatt az őt gyűlölő s a vele szembefordulók tábora a legnagyobb tekintéllyel rendelkező politikussal fog gyarapodni, ami ha bekövetkezett volna, figyelembe véve korábbi szoros politikai együttműködésüket, kétségtől a legnagyobb csapást jelentette volna Cicero egész addigi politikájára. Miután tehát így alakultak a dolgok, már nem volt nagy akadálya annak, hogy most már ő maga is fellépjen Clodius ellen.

Erre a fellépésre őt most már olyan események is készítették, amelyek világosan mutatták azt, hogy az egész ügy egyre inkább túlnő a személyes kereteken, s egyre észrevehetőbb módon kezdi felvenni egymással szembenálló politikai erők harcának formáját. S ebben a politikai harcban Cicerónak is csatlakoznia kellett az egyik félhez, passzív szemlélőből aktív szereplővé /32/ Cic. : Att. I. 14. 6.

kellett válnia annak a félnek az oldalán, amely a Clodius-ügyben is azt a politikát folytatta, amely Cicero politikája is volt az utóbbi években.

A Clodius-ügy ekkori bonyodalmait egyre világosabban mutatták, hogy az egész per lényegében politikai perré lett. A senatus határozata folytán a consulok a népgyűlés elé terjesztették a rogatiót. Cicero adatai alapján joggal következtethetünk arra, hogy Clodiusék egy jól megszervezett ellenakciót készítettek elő erre az alkalomra. Ennek során Clodius embereinek egy csoportja C. Curio vezetésével a rogatio elutasítására szólította fel a népet. /33/ Curio embereinek jelölésére a „grex Catilinae” kifejezést használja Cicero. Ebből az derül ki, hogy a Clodius mögött felsorakozott erők egy része már a Catilina-összeesküvés idején is ellenséges álláspontot képviselt a Cicero-Cato féle politikai irányzattal szemben, s most ismét ott találjuk őket Cicero ellenfeleinek oldalán. Támogatta őket Piso consul is, aki ismét a rendkívüli bíróság összehívását elrendelő törvényjavaslat elfogadása ellen beszélt a népgyűlésen. A jó előre megszervezett akció másik mozzanatát az képezte, hogy a szavazófülkék bejárata előtt a diribitorok szerepét Clodius emberei töltötték be, akik egyetlen „Uti rogas”-t jelentő szavazótáblácskát sem osztottak ki, nyilván azért, hogy a szavazás során ily módon akadályozzák meg a rogatio elfogadását. Azonban Catóék sem maradtak tétlenek, s az optimata párt vezető egyéniségeinek, Catónak, Hortensiusnak és Favoniusnak fellépésére végülis a népgyűlés nem hozott határozatot. Az optimaták fellépése tehát meg tudta akadályozni, hogy a népgyűlés Clodiusra nézve kedvező döntést hozzon. Az optimaták akciója után a népgyűlést feloszlatták és összehívták a senatust. Óriási szavazattöbbséggel, négyszáz tizenöttel szemben, a senatus elfogadta a határozatot, mely szerint a consulok feladata a népet a javaslat elfogadására buzdítani. /34/ Fufius néptribunus ez alkalommal sem nyújtott be intercessiót. Ugyanis az optimaták határozott fellépése mind a népgyűlésen, mind pedig a senatusban világosan mutatta azt, hogy az optimata párt célja eltökélt

/33/ Cic. : Att. I. 14. 5

/34/ U. o.

és határozott : mindenképpen keresztülvinni Clodius bíróság elé állítását. Ilyen körülmények között Fufius számára nem látszott célravezetőnek a tribunusi intercessio alkalmazása. A senatus egy későbbi határozata is arról tanuskodik, hogy a legkomolyabban eltökélt szándéka volt Clodius bíróság elé állítása. A senatus ugyanis elhatározta, hogy amíg a törvényjavaslat ügyét dőlőre nem viszi, addig semmiféle más üggyel nem hajlandó foglalkozni./35/

Először azt tapasztaltuk, hogy Ciceróval együtt a senatus tekintélyes része engedett Clodius könyörgéseinek, most viszont szinte egyhanguan Clodius ellen foglalt állást. Ugy gondoljuk, hogy a senatus esetében is szerepet játszhattak azok az okok, amelyek Cicerónak az álláspontját is megváltoztatták, így Pompeius kedvező állásfoglalása a senatus politikája mellett, másrészt Piso, Fufius, Curio akcióiból világossá vált a senatus előtt is, hogy Clodiusék az optimatákkal szemben a római plebshez appellálnak, hiszen az a tény is, hogy a legnépesebb vásárok egyikén kérték ki Pompeius véleményét, azt célozta, hogy a plebs révén nyomást gyakoroljanak Pompeiusra. Hasonlóképpen Catilina egykori híveinek mozgósítása is serkentőleg hatott az optimatákra, akik most már nem törődtek Clodius siránkozásaival, hanem a leghatározottabban és a legeggyöntetűbben léptek fel ellene. Clodius ekkor megindította személyes támadásait azok ellen, akik az eddigiek során ellene a legtevékenyebben léptek fel. „... contiones miseris habebat, in quibus Lucillum, Hortensium, C. Pisonem, Messallam consulem contumeliose laquebat. . . .”/36/ Az itt felsorolt nevek jól mutatják azt, hogy Clodius ellenfelei valamennyien az optimata párt vezető egyéniségei. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a sorozatos kudarcok után Clodius egyre inkább a fenti nevek által megjelölt személyek képviselte politikai irányzattal szembenálló erőklőző, a popularis párti tömegekhez fordul. Ugyanezekben a népgyűléseken Clodius már Cicerót is megtámadta : „... me tantum 'comperisse' omnia criminabatur.”/37/ Sőt Clodius a legérzékenyebb ponton érintette Cicerót,

/35/ U. o.

/36/ U.o.

/37/ U.o.

amikor a „comperisse omnia” kifejezést használta. Ezzel mintegy gunyosan célzott Cicero Catilina elleni tevékenységére, melynek során Cicero több alkalommal is ezt a kifejezést használta Catilina megfélemlítésére az összehívás esküvése leleplezése idején. Clodius ezt most Catilina egykori hívei felé propagandafogásként igyekezett felhasználni, amint láttuk - eredményesen. Ugyanakkor ez az is mutatja, hogy ekkor már Cicero is aktívan részt vett a Clodius-féle ügyben.

Március 15-ig a népgyűlés elfogadta a törvényjavaslatot, és megindították Clodius ellen a bírósági eljárást. A bírósági tárgyalás lefolyásának pontos idejéről nincsenek adataink. Elfogadjuk Carcopino véleményét, mely szerint a per május első felében zajlott le. /38/

A szembenálló erők a bíróság összetételével kapcsolatban is összeharcoltak. A consuli határozat alapján a praetor választotta ki a bírakat, s így rendkívüli bíróság tárgyalta volna Clodius ügyét. Ezt is népgyűlésen kellett volna elfogadni. Hortensius azonban attól tartott, hogy ezt a javaslatot Fulvius néptribunus megvetozza, s ezért elfogadta annak javaslatát, amelynek alapján Clodius ügyét végülis rendes, sorsolás után létrehozott bíróság tárgyalta. Cicero maga nem volt megelégedve a bíróság összetételével, mert

szenitte az már eleve Clodiusnak kedvezett. A per folyamán Clodius ellen a legkülönböztetebb vádakát hozták fel. Plutarchos szerint a tárgyalás folyamán sok nagy tekintélyű és tisztességes polgar tanuskodott Clodius ellen, s megvádolták hamis esküvel, csalással, vesztegetéssel és tisztességes nők elcsábításával. /39/ A vádlók között volt Lucullus is, aki rabszolganókat idéztetett meg tanúnak, akik szerint Clodius viszonyt kezdett a legfiatalabb húgával, mikor már az Lucullus felesége volt. /40/ Lucullus részéről azonban nemcsak ez a szempont játszott közre. Ismeretes, hogy Lucullus keleti hadvezérége

idején Clodius megpróbálta fellázítani ellene hadserege egy részét. S így a közismert, hogy a populáris párt táborában a vízel, akik Lucullus leváltásán fáradoztak. Ezt nem is felejtette el Lucullus. /41/

- /38/ Carcopino : l. c. i. m. 706 old. 17.
- /39/ Plut. : Cicero 29.
- /40/ Plut. : Cicero 29.
- /41/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37, 46.

A tanúk között volt Cicero is. Az ő tanuvallomása azért volt döntő fontosságu, mert Clodius azt állította, hogy a kérdéses napon nem is tartozkodott Rómában, hanem Interamniában volt./42/ Ezzel szemben Cicero a bíróság előtt azt állította, hogy ő maga beszélt Clodiuszal Rómában azon a napon, három órával a Bona Dea ünnepek megkezdése előtt./43/ Így Cicero tanuvallomása szétzúzta Clodius alibijét. Ekkor Cicero tanuvallomását Clodius jelenlévő hívei igen fenyegető közbekiáltásokkal akarták megzavarni, ezzel Cicero megfélemlítése volt a céljuk. Ez azonban nem következett be, de mégsem maradt hatás nélkül. Ugyanis ettől az incidenstől, nyilván több hasonló is lehetett, olyanaira megrémültek a bírák, hogy fegyveres védőőrséget kértek maguk számára a senatustól, amit meg is kaptak. Plutarchos írja, hogy „az ellenséges közhangulattól megrémültek a bírák, és fegyveres őrökkel vétették körül a törvényszéket. . .”/44/ Egy másik adata is nagy fontosságu számunkra, e szerint ugyanis míg „Clodius ellen a senatus legbefolyásosabb tagjai fogtak össze”/45/. addig „a közné” /*ἡ κοινὴ* / azonban szembehelyezkedett ezek kísérletével, s ennek Clodius bírái előtt nagy hasznát vette, mert a bírakon valóságos rémület vett erőt, amikor meglátták, mekkora tömeg áll Clodius mögött.”/46/

Ezek az adatok azért fontosak számunkra, mert jól mutatják, hogy a per folyamán teljesen kikristályosodott az a két párt, amely a Clodius-ügyben élesen szembekerült egymással. Az egyik oldalon az optimáták állottak, az optimata párt akkori legkiemelkedőbb vezetői : Cato, Lucullus, Catulus, Hortensius, C. Piso, Messalla és Cicero személyesen vettek részt az eseményekben, sőt írányítói voltak azoknak. A másik oldalon viszont egyre inkább a popularis párt tevékenysége bontakozott ki Clodius védelmében. P. Piso, Fufius és C. Curio vezetésével a popularis párt tömegei sorakoztak fel Clodius c'dalán az optimátákkal szemben. Caesar tevékenysége is ezt bizonyítja, Caesar ebben az időben közismerten már a popularis párt tényleges vezére volt. Ezért sem érdektelen megnézni azt, hogy milyen álláspontot foglalt el ő ebben a perben. Caesar a

/42/ Cic. Pro Milone 17.

/43/ Val. Max. : 8. 5.

/44/ Plut. : Cicero 29. ; Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 46. Se. eca : Ep. 97. 2.

/45/ Plut. : Caesar 10.

/46/ Plut. : Cicero 29.

Bona Dea elleni szentségtörés hírének elterjedése után elvált feleségétől/47/ Ezután a bíróság Caesart is megidézte tanunak, de ő "azt vallotta, hogy semmi sem tud a Clodius ellen emelt vádakról."/48/ Elgondolkoztató Plutarchos azon megjegyzése, amelyben azt írja, hogy "egyesek szerint Caesar igazi célja az volt, hogy a köznép /δῆμος /kegyét keresse, mert a Clodius felmentését óhajtotta."/49/

Tehát a popularis párt vezetője nem lépett fel Clodius ellen, pedig felesége révén személyesen is érdekelve volt az egész Clodius-féle ügyben. Tartózkodása mögött nyilvánvalóan politikai és pártérdekek húzódtak meg, a provinciájába készülő Caesar elutazása előtt semmiképpen sem akart a popularisok előtt rossz benyomást kelteni az általuk védett Clodius elleni fellépéssel. /50/

Caesar ilyen jellegű állásfoglalása, a római plebs és már 63-ban is az optimaták ellen fellépő "barbatuli iuvenes Catilinae" szerepe, valamint az a tény, hogy mind P. Piso, mind Fufius és Clodius állandóan népgyűléseket tartottak, amelyekén a hangulatot Cicero, Cato és társai ellen fordították, feltétlenül azt igazolja, hogy Clodius ügyét az optimatákkal szembenálló popularis párt karolta fel.

Az események további menete ugyanezt bizonyítja. Miután a tárgyalás első napjának eseményei kedvezőtlenek voltak Clodius számára, ezért más eszközöket is igénybe kellett vennie, hogy megpróbálja az ügyet mégiscsak a maga javára eldönteni. Crassushoz fordult segítségért, aki ezt nem is tagadta meg tőle. Pénzét Clodius rendelkezésére bocsátotta, és egy rabszolgája segítségével megvesztegette a bírák tekintélyes részét./51/ Ez is megtette a magáét, az 56 bíró közül 31 Clodius felmentése, 25 pedig bünnossége mellett szavazott. Azonban minden valószínűség szerint nemcsak Crassus pénze hatott a bírákra, s talán nem is ez volt a legdöntőbb tényező, hanem az irányukban megmutatkozó "ellenséges közhangulat". Sőt

/47/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 45. ; Plut. : Caesar 10.

/48/ Uo.

/49/ Plut. : Caesar 10.

/50/ Dio Cassius : Hist. Rom. 37. 45. App. : De bell. civ. 2. 14.

/51/ Cic. : Att. 1. 16. 5. Val. Max. : 9. 1. 7.

ezek mellett kétségkívül közrejátszott még egy olyan mozzanat is, ami csak fokozhatta a bírák félelmét, különösen azokét, akiket Crassusék esetleg nem is tudtak megvesztegetni. Cicero ugyanis említést tesz arról, hogy a tárgyalás másnapján rabszolgákkal volt tele a Forum: „... pleno foro servorum.”/52/ Már itt megtalálható Clodiusnak az a törekvése, amely később állandó jellegűvé vált: a rabszolgák felhasználása a politikai életben. Ez megzavarta az optimátákat is, mert eltávoloztak a tárgyalás színhelyéről./53/ A felvonultatott hatalmas rabszolgatömeg tehát fenyegetőleg hatott az optimátákra, de a bírákra is. Végül is — Ciceroék legnagyobb megrökönyödésére — Clodiust felmentette a megfélemlített s részben meg is vesztegetett bíróság.

Ezzel lényegében le is zárult a Clodius-ügynek az a része, amelyet közvetlenül a Bona Dea ellen elkövetett szentségtörés váltott ki. Clodius győztesen került ki, mert a felmentő ítélet révén elkerülte a száműzetést, amely elmarasztaló ítélet esetén rá vártna./54/ Ezek után most már nyugodtan elutazhatott Sziciliába, hogy ott az év hátralévő részében mint quaesior tevékenykedhessen.

Cicero és Clodius ellenséges viszonya ezzel a perrel vette kezdetét. A Clodius-ügy részletes tárgyalása abból a célból történt, hogy bebizonyítsuk azt, hogy Cicero és Clodius ellenségeskedése már eredendően nem személyes, hanem politikai okokra vezethető vissza. Politikai jellegűvé válhatott azáltal, hogy az optimata párt által egységesen megtámadott Clodius, számos sikertelen kísérletezés után, nem talált máshol támogatásra, csak a popularis párt sorain belül. Maga Clodius korábban nem volt popularis, mert ezt Cicero feltétlenül megemlítette volna. Sőt éppen azt írja, hogy ez az ügy tette Clodiust popularissá: „Atque hic ei gradus. . . P. Clodio. . . gradus ad rem publicam, hic primus est aditus ad popularem iactationem.”/55/ A popularis párt nem is azért karolta fel Clodius ügyét, hogy mint a soráiba tartozót védje meg az optimatákkal szemben, hanem egészen más, politikai célja volt ezzel. A továbbiakban azt szeretnénk megvilágítani, hogy a popularis párt miért vette védelmébe Clodiust.

A Catilina-féle összeesküvés felszámolása idején — elsősorban Cicero erőfeszítéseinek eredményeképpen — szilárd politikai együttműködés

/52/ Cic. : Att. I. 16. 5.

/53/ Cic. : Att. I. 16. 9

/54/ Cic. : Att. I. 16. 5.

/55/ Cic. : De har. resp. 20.

jött létre a senatori rend és a lovagrend között. Létrejött a "concordia ordinum", amely Cicero legfőbb politikai jelszavává lett. A "concordia ordinum" vagy másképpen "consensus ordinum" az optimata párt legjelentősebb támasza volt, s amely a Catilina-féle összeesküvés felszámolásakor fényesen kiállta a próbát. Hatalmas fegyvert jelentett ez az optimata párt kezében, amelyre támaszkodva megszilárdíthatta hatalmi helyzetét a köztársaságban. A 63 után bekövetkezett politikai események azonban azt mutatták, hogy ez a "concordia ordinum" egyrészt mégsem nyújtott oly biztos védelmet az optimata párt elleni támadásokkal szemben, másrészt pedig belülről sem bizonyult olyannyira szilárdnak, hogy huzamosabb ideig betölthette volna azt a szerepet, amelyet neki Cicero és politikai elvárásai szántak. A külső támadások – amelyek egy erőteljes optimata párt ellenes mozgalom fellendüléséről tanuskodnak –, valamint a belülről jelentkező problémák következtében 60 elejére már fel is bomlott a senatori rendnek és a lovagrendnek ez a politikai szövetsége. Ezért írta 60. január 22-én Cicero a következőt: "... ordinum concordiam diiunxit." /56/ Az optimata párt elleni támadás nem sokkal Catilina társainak kivégzése után már tapasztalható volt. Itt nem feladatunk a Catilina-féle mozgalommal behatóbban foglalkozni, annyit azonban le kell szögeznünk, hogy szerintünk a popularis párt feltétlenül valamilyen pozitív kapcsolatban volt Catilináékkal. Gondoljunk csak olyan tényekre, mint Caesar szerepe, róla tudjuk, hogy Catilina társainak kivégzése ellen foglalt állást, vagy arra, hogy az összeesküvés felszámolása során Cato javaslatára a senatusnak jelentős mértékben csökkentenie kellett a gabona árát Rómában, hogy a forrongó római plebset lecsillapíthassák. /57/ A későbbiek során pedig ismét csak Caesar volt az, aki a legmesszebbmenőkig támogatta azt a Metellus Nepost, aki hivatalos fórumon – néptribunusi hatalmával élve – első ízben szállt szembe nyíltan Ciceróval Catilina társainak kivégzése miatt még 63 decemberében. Metellus Nepos fellépésének második mozzanata az volt, amikor hadseregével együtt akarta Pompeiust Itáliába hivatni, ami kétségkívül rendkívül nehéz és veszélyes

/56/ Cic. : Att. I. 18. 3.

/57/ Plut. : Cato Minor 26.

helyzetbe hozta volna az optimata pártot.

Az optimata párt ellen indított támadások sorába illeszkedett bele aztán a Clodius-féle per is. A popularis párt, ha elfogadjuk azt, hogy kapcsolatban állt Catilináékkal, akkor nyilvánvalóan azért szállt sikra Clodius védelmében, hogy az optimata párt által tragikusnak felfogott ügyben az áldozatot megmentve elvi vereséget okozzon Ciceróéknak. Cicero maga is politikai vereségnek fogta fel Clodius felmentését: „Rei publicae statum illum, quem tu meo consilio, ego divio confirmatum putabam, qui honorum omnium coniunctione et auctoritate consulatus mei fixus et fundatus videbatur, elapsum scito esse de manibus uno hoc iudicio.” /58/ Sőt Cicero nyíltan megírja azt is, hogy szoros kapcsolatot lát a 63-as események és a Clodius-per között. Ugy látja, hogy azok, akik Catilina bukásával vereséget szenvedtek, most Clodius felmentésével is bosszút akartak állni az optimatákon: „Nam plane ita putaverunt, cum religio, cum pudicitia, cum iudiciorum fides, cum senatus auctoritas concidisset, fore ut aperte victrix nequitia ac libido poenas ab optimo quoque peteret sui doloris, quem improbissimo cuique inusserat severitas consulatus mei.” /59/ S hogy nemcsak Cicero fogta fel ilyen értelemben a dolgot, hanem az egész optimata párt, azt egyebek mellett azzal védjük igazolni, hogy Clodius felmentése után Ciceróék minden különösebb nehézség nélkül keresztülvitték a senatusban, hogy Piso consultól, Clodius legbuzgóbb pártfogójától, elvegyék a már régebben neki odaígért Szíria provinciát. /60/ Catilináék és a popularisok között fennállt pozitív kapcsolatot bizonyítja az is, hogy a popularis párt sohasem tekintette törvényesnek Ciceróék eljárását Catilina kivégzett társaival szemben. Ezt különösen Caesar tevékenysége mutatta nagyon jól, s erre fentebb már hivatkoztunk is. Ezt a szempontot is figyelembe véve világosan áll előttünk, hogy milyen megfontolások alapján vette oltalmába a popularis párt Clodius, Catilina társai elleni eljárás rendkívüli senatusi határozat alapján történt, s az optimata pártnak volt elég bátorsága és ereje is, hogy ennek a rendkívüli megbízatásnak eleget is tegyen azzal, hogy a

/58/ Cic. : Att. I. 16. 6.

/59/ Cic. : Att. I. 16. 7.

/60/ Cic. : Att. I. 16. 8.

hosszu idők folyamán kialakult római közjogi felfogással szemben a „ius provocationis ad plebem” régóta alkalmazott hagyományát felrúgva kivégeztette Lentulusékat. Clodius esetében a senatusi határozat alapján rendkívüli bíróságot kellett volna összehívni. Ez kétségtelenül az optimata párt hatalmának a demonstrációja akart lenni, hiszen emint a tények is mutatták, a szokott módon összeállított rendes bíróság is nyugodtan letárgyalhatta az ügyet, hiszen jogi szempontból semmi sem indokolta azt, hogy az eredeti elgondolásnak megfelelően rendkívüli bíróság előtt folyják le a per. Az optimata pártnak a rendkívüli bíróság összehívására való törekvése mögött az a célkitűzés is meghúzódott, hogy a leghatározottabban és egyszersmind a legszigorúbban toroljon meg minden olyan cselekvést, amely összeütközésbe került az alapvető optimata principiumokkal. Ezeket legvilágosabban Cicero fogalmazta meg. Ő a következőben jelölte meg azokat az alapelveket, amelyek az „otium cum dignitate” elve alapján élő optimaták egész tevékenységét örök időkre megszabják, s amelyeket élete árán is meg kell védenie minden optimatának: „... religiones, auspicia, potestas magistratuum, senatus auctoritas, leges, mos maiorum, iudicia, iuris dictio, fides, provinciae, socii, imperii laus, res militaris, aerarium.”/61/ Kétségtelen, hogy ezek közül Clodius a religio ellen súlyosan vétett. Cicero maga így fogalmazta meg ezt később: „Deorum ignes, solia, mensas, aditos ac penetrales focos, occulta, et maribus non invisum solum, sed etiam inaudita sacra, inextinguibili scelere pervertit.”/62/ Ezért buzgolkodott már kezdettől fogva oly hevesen Clodius ellen Cato, s ezért érthető az is, hogy Cicero szintén elmarasztalóan nyilatkozott már eleve Clodius tetteről, s amikor látta, hogy egyrészt Pompeius a senatus oldalára állt, másrészt pedig egész pártja, Cato, Lucullus, Hortensius, Catulus, Messalla, Favonius és a többiek vezetésével – a saját jól felfogott érdekének megfelelően – egységesen fellép a popularis párt által védelmezett Clodius ellen, most már sem habozott tovább, a többiekhez hasonlóan teltette magát azon a tényen,

/61/ Cic. : Pro Sestio 46.

/62/ Cic. : De har. resp. 27.

hogy korábban egy táborban harcolt Clodiusszal Catilináékkal szemben, s ő maga is tevékenyen fellépett Clodius ellen.

A popularis párt viszont nem nézhette közömbösen, hogy ellenfele ismét rendkívüli törvényekkel akar élni, nem nézhette tétlenül azt, hogy az optimata párt ismét korlátlan eszközökhöz folyamodjék, még akkor sem tehette ezt, amikor eredendően nem politikai jellegű problémáról volt szó, de világos volt előtte, hogy minden olyan akció, amelynek során az optimata párt a senatus akaratának korlátlan érvényt szerez, ezáltal a saját hatalmi pozícióit erősíti meg a köztársaságban, ezzel viszont magától értetődően egyúttal a popularis párt helyzetét nehezíti meg. Ezért nem tulajdoníthatjuk véletlennek azt, hogy a popularis párt embere, Fufius néptribunus, a leghatározottabban fellépett a rendkívüli bíróságra vonatkozó senatusi határozattal szemben, s végülis sikerült elérnie, hogy Clodius ügyét rendes bíróság tárgyalja. Egyébként már Ferrero is azon a véleményen volt, hogy Catilina társainak elítélése és Clodius ügye között ilyen összefüggés lehetséges : " A rendkívüli törvényszék javaslatát akkor, amikor a demokratapárt mindennap tiltakozott Catilina büntetésének törvénytelen elítéltetése ellen, a párt kihívásának tekintette és Clodius nyomban védelmébe vette. A törvény ellen élénk agitációt kezdtek és ebben vezetett Quintus Fufius Calenus néptribun, aki a középosztályból kikerült férfiú volt. . . A konzervatívok viszont, hogy ellenerőszakot fejtsenek ki, makacsul ragaszkodtak a szentségtörő elítéltetéséhez, úgy hogy Clodius gáláns kalandja végül is politikai viszályvá nőtte ki magát, amelyben a legnevesebb embereknek részt kellett venniök." /63/

Amint láttuk, ebben a politikai viszályban a popularis párt a legkülönbözőbb eszközökkel próbálkozott meg : népgyűléseken szították a hangulatot az optimaták ellen, s nem is eredménytelenül : céljuk volt Pompeiust is megnyerni ügyüknek, ez azonban nem sikerült, azután megpróbálták megfélemlíteni Gicerót, majd megvesztegették a bírák egy részét, sőt rabszolgákat is vonultattak fel a Forumra, ami különösen nagy rémületet keltett az optimaták soraiban. A popularis pártnak ez a sokoldalu

és a legkülönbélebb eszközöket és módszereket felhasználó erőfeszítése azért, hogy Clodiust megmentse, azt mutatja, hogy itt nem egy ember személyes ügyéről volt szó csupán, hanem sokkal általánosabb szempontok játszottak közre, s amelyek fő motívuma a popularis párt tészeről az volt, hogy egy személyes ügy meglovaglása révén részt üssön az optimata párt hatalmi helyzetén.

Eddigi fejtegetésünket összefoglalva úgy gondoljuk, hogy Clodius és Cicero ellenségeskedése már eredendően politikai jellegűvé vált azáltal, hogy Clodius személyes ügye a popularis párt közbeavatkozása révén politikai perré nőtte ki magát. Ez volt az a döntő momentum, amely Clodius későbbi politikai tevékenységét olyan irányban szabta meg, amely csak a popularis pártnak kedvezhetett. A popularis párt védelme alatt sikerült Clodiusnak tette súlyosabb következményeit elkerülnie, s ez őt politikai tevékenységében a popularis párthoz való csatlakozásra készítette. Ettől kezdve lett ő a popularis pártnak egyik legaktívabb tagja, majd egyik vezetője. Cicero és Clodius 61 tavaszán jelentkező konfliktusában tehát nem személyes jellegű ellentéteket kell látnunk, hanem a Cicero által is képviselt optimata párt és a Clodiust védő popularis párt harcát, amely harc az utóbbi párt részére kettős eredménnyel zárult, egyrészt elvi-politikai győzelmet aratott ellenfelén, másrészt megnyerte magának Clodiust.

TELEKI PÁL gr.KÜLÜGYMINISZTERI ÉS MINISZTERELNÖKI TEVÉKENYSÉGE

1920-1921

Lendvai Mária V. évf. magyar-történelem szak

Az első nemzetgyűlésen Szegedet a kisgazdapárti Kószó István, a KNEP programjával induló Pálffy Dániel és Teleki Pál gróf, az "Egyesült Keresztény Liga" elnöke képviselte. Teleki Pál gróf egyébként a Hazai Bank igazgatósági tagja volt és mint ilyen, a pénzügy és a nagybirtok érdekszövetségét képviselte.

Teleki gróf a háboru előtt politikával alig foglalkozott. Bejárta Európát, Észak-Afrikát és Japánt, megírt egy nemzetközi elismeréssel fogadott tudományos művet, rendes tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia és a háboru kitöréséig a Magyar Földrajzi Intézetet igazgatta.

Neve és politikája szorosan összekapcsolódik a Szegeden szervezkedő ellenforradalommal. Teleki Pál gróf a szegedi ellenforradalmi kormány külügyminiszteri tárcáját vállalta, majd mint az ellenforradalmi erők összehangolója megkötötte az egyezséget a szegedi és a Friedrich-kormány között.

A világháboru és a forradalmak bizonyos politikai "órségváltást" teremtettek meg Magyarországon. Az a hagyományos politika, amelyet az Osztrák-Magyar Monarchiában képviselni lehetett, a monarchia felbomlásával talaját veszítette. Magyarország függetlenségének kérdése és a nemzetiségi kérdés megoldódott - és ezzel a magyar uralkodó osztály politikája súlyos válságba került. A körülmények új politikát követeltek, amelynek képviselésére a régi vezető politikusok nagy része alkalmatlan volt. A történelmi nevek ideiglenes háttérbe szorulásának másrészt az volt az oka, hogy míg az arisztokrácia nagy része a Tanácsköztársaság idején pánikszerűen külföldre menekült, addig itthon elsősorban a francia megszállás alatt lévő Szegeden "új emberek" szereztek érdemeket az ellenforradalom szervezésében.

A hatalomrajutó ellenforradalom természetesen számontartotta azokat, akik uralmát előkészítették.

Teleki Pál grófot a békeelőkészítő iroda vezetésével bízták meg, majd a magyar delegáció tagjaként részt vett a béketárgyalásokon. 1920. március 15-én pedig megalakult a Simonyi Semadam kormány, amelynek külügyminiszterévé a kormányzó Teleki grófot nevezte ki. Teleki ekkor a békeküldöttség tagjaként külföldön tartózkodott, tárcáját ideiglenesen a miniszterelnök látta el. A békét előkészítő munkálatok szünetében, husvétkor érkezett haza és azonnal egyik legerélyesebb sürgetője lett a KNEP és a Kisgazdapárt fúziójának. Ezt a fúziót egy-két alkalommal "feltételként" emlegette ahhoz, hogy a külügyminiszteri tárcát elvállalja. Teleki, Klebelsberg és mások - összesen 21 képviselő aláírásával - április 11-én megjelent a fúzióra való felhívás. Az egyesítés azonban a Kisgazdapárti ellenállásán megtört. /Ekkor ugyanis még a párt nemzetgyűlési többségére támaszkodva önálló politikára törekedett./ A fúziós felhívást aláíró képviselők nem tértek vissza pártjukba, hanem megalakították az un. "disszidens"-csoportot. Teleki végül a fúzió létrejötte nélkül is vállalta a külügyminiszteri tárcát, de a KNEP-ből kilépett, "pártonkívüli" lett.

Teleki külügyminiszter 1920. április 26-án /1/ tartotta első jelentős beszédét a nemzetgyűlés előtt. Beszámolt a békedelegáció munkájáról és válaszolt Magyarország külpolitikai orientációjának lehetőségeit. A békedelegáció munkájáról szólva Apponyi Albert grófnak az Ötös bizottság előtt elmondott beszédére hivatkozott. Az ebben a beszédben kifejtett gondolat határozta meg a magyar delegáció válaszigyzékeinek a hangját: a békeszerződés jelenlegi formájában Magyarország számára "elfogadhatatlan, mert teljesíthetetlen". Teleki azonban jól tudta, hogy a békeszerződést jelenlegi formájában is el kell fogadniuk, mert ez elsődleges feltétele annak, hogy a magyar uralkodó osztály ha jóval kisebb területen is, mint a múltban, de fenn tudja tartani uralmát. A békeszerződés aláírásának megtagadását még politikai zsarolásként sem merte megkockáztatni. Csupán annak leszögezésére szorítkozott, hogy: "A nemzet a békét csak óvással fogadhatja el, a béke revízióját illetően."

/1/ Nemzetgyűlés 35. ülése /Nemzetgyűlési Napló II, 299-305. old./

Mi szükséges a béke revíziójához? Teleki gróf szerint erkölcsi és anyagi erőt kell mutatni a külföld felé, hiszen "az erkölcsi világnézet megrendülése utáni gyors konszolidációt a külföld máris elismeréssel figyeli." Ennek az "erőt mutató" konszolidációnak az érdekében sürgette az uralkodó osztály egységét. "A nemzetgyűlés tegyen félre minden őt elválasztó részletkérdést, - mondotta beszédében, Teleki "pártonkívüliséget" egy ségtörekvése egyik megnyilvánulási formájaként kell értékelni. Mint szaviból kiderült, ezt a politikai "el nem kötelezettséget" külügyminiszeri feladataival szerencsésen egybehangzóan érezte. Így mint külügyminiszter az egész keresztény nemzeti irányt képviselte, "kifelé" és nem az ~~illető~~ pártok egy részét. Beszédében Teleki vázolta a nemzetgyűlés előtt azokat a lehetőségeket, amelyeknek figyelembevételével Magyarországnak be kell kapcsolódnia Európa politikai vérkeringésébe. Eszerint a magyar állam és a nagyhatalmak között "a megértés jegyében jó kapcsolatok várhatók". Egészen más volt az állásfoglalása a környező államokkal való viszony tekintetében. A velük való kapcsolatról szólva nyíltan kijelentette, hogy annak javulása a béke revíziója nélkül "lehetetlen". Nyilatkozott egy esetleges új külpolitikai szövetség elvi feltételeiről is. Magyarország jövődi szövetségeseinek kiválasztásakor döntő szempont lesz az, hogy az illető ország belpolitikai rendszere milyen. /Ennél a szempontnál fogva lehetett az ellenforradalmi Magyarország természetes szövetségese a fasiszta Olaszország és a náci Harmadik Birodalom./ A magyar uralkodó osztály gátlástalan, kalandor külpolitikájáról is adott némi "elvi" adalékot a külügyminiszter. Európát - szinte példaszerűen szemléletes imperialista látásmóddal - egy nagy lakomázó asztalhoz hasonlította, amelynél ő mint külügyminiszter csak azt várja, hogy megsüssék a galambot, hogy feltálalhassa. De - tette hozzá nagy politikai cinizmussal - "a szakács tekintetében nem lehetünk válogatosak!" Nem érdektelen felfigyelni erre az ars-politikára. Annál is inkább, mert Teleki személye körül - minden bizonnyal érdemtelenül - van egy kis illúzió; nem is élete és munkássága, hanem a halála miatt. A magyar uralkodó osztály bármilyen politikai kalandorsághoz kész volt csatlakozni, ha az utat látszott engedni revíziós céljainak. Ez a célkitűzés változatlan

maradt 25 éven át és ezt Teleki Pál gróf nemcsak megfogadta, hanem egész politikai pályafutása során következetesen, "szájonjáró"-ként mindig meg is valósította. /"Leküzdhetetlen lelkesemet aggályai" csak akkor támadtak, amikor kiderült, hogy Magyarország győztesei nemcsak "gazemberek", hanem a háborút /a II. világháborút/ is el fogják veszíteni/

Az ellenforradalmi rendszer külpolitikai reményeire és külpolitikai irányelveire vet fényt Teleki külügyminiszter május 10. /1920./ cinoadott beszédje, amelynek során a békeszerződést a nemzetgyűlés elé javasolta. A béke feltételeket két okmány tartalmazta: a békére adott válasz és az ún. kísérő levél, amelyet a békekonferencia elnöke intézett a magyar békélfogadó elnökéhez. Ennek alapján Teleki ismerteti azokat az engedményeket, amelyeket /az eredeti békefeltevéssel szemben/ a konferencia megadott. Az első két pont a revíziós törekvéseket juttatta némi reményhez. Az első kimondta: "Abban az esetben, ha Magyarország jelenlegi határainak magváltása európai érdek a kormánynak joga lesz a népek szövetségének Tanácsának fordult, amely közvetítő lehet az érdekelt felek között. A második a népi kérdéssel foglalkozott. E szerint "a ruténok kifejezést adhatnak abbeli óhatásnak, ha Csehszlovákiától el akarnak szakadni és Magyarországhoz akarnak csatlakozni."

Az időpont és a kulcsszók mögött folyó tárgyalások valóságtartalma arra, hogy mi volt a győztes hatalmak szemében az az "európai érdek", amelyet érdemes volt óvatos ígéretésekbe bocsátani a magyar meglehetősen szűk körű érdekekkel.

1920 tavaszán kezdődtek és magyar részről önkéntes feladásával folytatók a francia-magyar tárgyalások. /3/ A megbeszélések a területi revízió jegyében indultak. Magyarország az ellenforradalmi rendszer katonai megsemmisítését és a "szlovákiai akció" támogatását kérte. Ellenforradalmi körök felajánlotta a szovjet-ellenes longyel akcióba való bekapcsolódást. A franciák a katonai felkínálkozás elfogadásával nem nagyon siettek. A francia kormány a Schneider-Creuzot tőkes csoport szöszlősként mélt követelt. 1. a MÁV és az állami gépgyárak francia kézbe adását, 2. a legfontosabb iparvállalatok többségét ellenőrző Hitelbankban megfelelő részvételét és az ellátás biztosítását, 3. Koncessziót Budapesten dunai kereskedelmi kikötő létesítésére - azaz a magyar

/2/ Ngy. 39. ülése /N.N. II. 403-413. old./

/3/ Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921. 1961. Akadémiai Kiadó / 312-334. old./

ipari-kereskedelmi élet jelentős részének francia ellenőrzés alá helyezését./A tárgyalások több hónapon át folytak és más vonatkozásban még lesz szó róluk./

Teleki beszédében, figyelemreméltó megállapítások utalnak az ellenforradalmi rendszer belpolitikai feladataira. Kijelentette, hogy a sikeres külpolitika a belső problémák megoldásának függvénye. A belpolitikai problémák megoldására pedig a következő felszólítást intézte a nemzethez: „Ne lássunk ma pártokat, ne lássunk ma osztályokat, ne lássunk ma különbséget magyar és magyar között. . .”

A békefeltételek előterjesztését követte 1920. május 26-án /4/ Teleki külügyminiszter hivatalos bejelentése a nemzetgyűlésben a kormányának arról az elhatározásáról, hogy a békefeltételeket aláírja. /A békedelegáció ugyanis tisztéről lemondva, a kormány kezébe tette le megbízatását és a békeszerződés aláírását megtagadta. A kormány elhatározását egyrészt azzal a reális érveléssel indokolta, hogy az aláírás megtagadása rendkívül súlyos következményekkel járna. Ugyanakkor hivatkozott a kísérő levél bizonyos momentumaira, „amelyek enyhítésnek tekinthetők és reményt nyújtanak a jövőre”. A békeszerződés megkötése, illetve ratifikálása után kerülhetett sor a magyar hadifoglyok Szovjetunióból való hazaszállítására. A magyar kormányhatóságoknak ez a kérdés határozottan sok gondot okozott. Nemcsak a szállítás nehézségei és a kormányt terhelő kiadások miatt, hanem a kérdés elsősorban a „kommunista veszély, szempontjából izgatta – és a közelmúlt tapasztalatai alapján nem is alaptalanul. Gróf Széchenyi Viktor intézett e kérdésben interpellációt a kormányhoz. Az interpellációra Teleki Pál gróf válaszolt /5/. Elmondta, hogy a magyar foglyok hazaszállításához a német orosz szerződés adott lehetőséget. E megegyezés alapján 220 ezer orosz és 30 ezer német hadifoglyot cserélnek ki. Az Oroszországból visszajövő üres vagonokban magyar hadifoglyokat hoznak vissza. Teleki gróf gondolt a Szibériából hazatérő hadifoglyoknak a „vörös veszedelem szempontjából való megfigyelésére” is. A visszatérőkkel szemben 14 napi egészségügyi zárlatot rendelnek el – ezalatt felvilágosító előadásokat fognak

/4/ Ngy. 47. ülése / N.N. III. 34. old./

/5/ Ngy. 49. ülése /N.N. III. 154. old./

hallani az időközben megváltozott hazai állapotokról. De a kormány óvintézkedései nem állnak meg az egészségügyi zárlatnál és a "felvilágosító" előadásoknál - nyugtatta meg a külügyminiszter az interpelláló képviselőt. Mivel a megfigyelő szervek a zárlat ideje alatt nem tudnak pontos képet nyerni, a hazatérők továbbra is megfigyelés alatt fognak állni.

A nyílt revízió a békeszerződés aláírásának másnapján még nem-igen kerülhetett napirendre, de a magyar uralkodó osztály megpróbált politikai tőkét kovácsolni a megszállt területek zavaros közállapotaiból és ott a magyarok ellen elkövetett állítólagos atrocitásokból.

Teleki Pál íróf 1920. június 11-én válaszolt Weber János képviselő interpellációjára - "a szerbek által okkupált területeken folyó atrocitások" tárgyában./6/ Kijelentette, hogy a kormány minden alkalommal és minden rendelkezésére álló eszközzel tiltakozását fejezte ki /ez realizálva kb. annyit jelentett, hogy a kormány jegyzéket intézett a szerb ügyvivőkhöz és az antant-misszióhoz/. De a kormánynak nem is volt más célja, mint az, hogy a jegyzékekkel külföldön propagandasztikus hatást érjen el. A belpolitikában pedig megpróbálta a magá javára kamatoztatni a trianoni béke után nagy lángot vető nacionalista elégedetlenséget.

"Csak belső erővel lehet külső erőt kifejteni" - mondotta Teleki külügyminiszter - majd így folytatta: "Nekünk konszolidációnkkal, kulturánk fenntartásával és e kultura bizonyításával, parlamentünk működésének komolyságával, társadalmunk komoly elemeinek felülkerekedésével ... bizonyítanunk kell a világ előtt, hogy mi vagyunk keleteurópa kulturépe".

Simonyi-Semadam Kormány Horthynak és vezérkarának felügyelete alatt gyakorolta a kormányhatalmat. Ez már magában is a kormányzati válság állandó forrása volt. A katonai szerveknek ez a nyílt parancsolgatása nyugtalanította a nemzetgyűlés tagjait, de ennél sokkal döntőbb az a tény, hogy a "közgazdasági érdekeltségek" /TÉBE, GYOSZ, OMGE/ is sürgették a stabil kormányzat létrehozását. A politikai csoportok hatalmi versengésében mind nagyobb szerepet kapott, hogy melyikük meri nyomatékosabban követelni a katonai szervek megszabolázását. Ilyen intézkedést természetesen csak az a politikus sürgethetett, aki maga mögött érezte a

gazdasági élet hatalmasainak támogatását. A kormányzati válság, telhetetlenül a béketárgyalásokra, elodázódott: 1920. jun. 4- után azonban ki-robbant. A kormányzó Bethlen István grófot nevezte ki miniszterelnökké. Bethlen azonban július 14-én "tárgyi és személyi" okokra hivatkozva visszaadta megbízatását. Ugyanezen a napon Teleki Pál gr. belépett az egyesített kormánypártba és Horthy-Bethlen javaslatára- őt nevezte ki miniszterelnökké. Július 19-én megalakult a Teleki-kormány, melyben a külügyminiszeri teendőket szeptemberig ugyancsak Teleki miniszterelnök látta el./7/

Teleki miniszterelnöki programbeszédét 1920. július 22-én mondta el a nemzetgyűlésben./8/ Azok a külpolitikai tényezők, amelyeknek vázolásával kénytelen beszédét kezdeni, kivétel nélkül a levert proletárdiktatura emlékét idézték.

Teleki felismerte, hogy ezek a momentumok - a bojkott és a népbiztosok távozása Ausztrián és Németországon keresztül a Szovjetunióba- a szovjet offenzívával voltak szoros kapcsolatban.

1920. június 11-én hirdette meg a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség a bojkottot az ellenforradalmi Magyarország ellen. A bojkott gondolata már előbb is felvetődött és a szovjet offenzíva hatására az opportunistá vezetésnek nem állt módjában ismét elodázní. Június 20-án a bojkott megkezdődött. Ennek következtében augusztus 3-ig a kereskedelmi forgalom megbénult Magyarország és a külföld között. Teleki a népbiztosok "szökése", valamint a "kommunista agitáció" miatt éles szavakkal támadta az osztrák kormányt. A nemzetgyűlés élénk helyeslésétől kísérve kijelentette, hogy ez ellen a magyar kormánynak a leghatározottabban állást kell foglalnia. Majd így folytatta: "állást kell foglalnia ugyanakkor Európának is. . . Ma Európának a helyzetét ismét komoly veszély fenyegeti a lengyel területen és azt hiszem Európa vezető államférfiai a nyugaton belátják, hogy talán alkalmasabb, ha elmaradnak most azok a kísérletek, amelyekkel másfél évvel ezelőtt próbálták a bolsevizmust megállítani és helyesebb, ha erélyesebb intézkedések történnek."

/7/ Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921. 1961. Akadémiai Kiadó. /269-280. old./

/8/ Nyg. 69 ülése. /N.N. IV. 6-20 old./

A lengyelek Szovjetunió elleni harcáról szólva világosan és agresszív módon fogalmazta meg kormányának álláspontját: „Mi a magunk részéről csak sajnáljuk, hogy most momentán segítségükre nem siethetünk. De... követeljük, hogy Lengyelország támogattassék Európa által, a lengyeleknek, magunknak és Európának saját érdekében.”

Kissé meglehetősen olvasni a magyar miniszterelnök követeléseit. Az éles megfogalmazás mögött a hátvéd szerepet a francia-magyar tárgyalások szolgáltatták. Praznovszky Iván a magyar kormány párisi megbízottjai a programbeszéd elhangzása után néhány nappal azt jelentette, hogy a „lengyelek támogatását követelő rész nagyon jó benyomást keltett Franciaországban”. Teleki miniszterelnök a lengyelek támogatásának követelésével a magyar uralkodó osztály Szovjetunió elleni támadó szándékait kívánta előkészíteni. Az ellenforradalmi rendszer jellegéből fakadt ez a törekvésük és most a franciákkal való tárgyalások során ezt a szívbéli óhajt politikailag kamatozónak is látták.

Ugyancsak a franciákkal folytatott tárgyalásokra utalt Teleki/9/ a továbbiakban, amikor Magyarország és a nagyhatalmak javuló viszonyáról beszélt. E javulás első lépéseként gazdasági kapcsolatok létesültek és újabb tárgyalások indultak. „Általános irányelv ezeknél a tárgyalásoknál – jelentette ki – Magyarország érdekeinek eszorbitatlan fenntartása”.

A franciákkal folytatott tárgyalás tényeit ismerve a magyar miniszterelnöknek ezt a kijelentését vagy tájékoztatlamak, vagy valótlannak kell minősítenünk. /Ez utóbbi sokkal valószínűbb, hiszen nehezen képzelhető el, hogy Teleki tájékoztatlan lett volna az általa irányított tárgyalások menetét illetően./

Teleki miniszterelnök kitért Magyarországnak szomszédaival való viszonyára is. Kormányának álláspontja ebben a kérdésben így foglalható össze: a gazdasági tárgyalások megindítása a környező államokkal nem jelenti a revíziós célok feladását.

Teleki ezek után rátért a kormány belpolitikai programjának ismertetésére. Szavai az általa képviselt nagytőkés-magybirtokos érdekszövetség törekvéséről fejezték ki. Ezek az érdekeltségek stabil kormányt követeltek, amely egyrészt

/9/ Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921, 1961. Akadémiai Kiadó, /312-334. old./

könyörtelenül leszámol a kommunistákkal, ugyanakkor azonban a katonaságot és a jobboldali terrororganizációkat is visszautasítja a kormányrudtól a kulisszák mögé. Idézzük Telekit: «Bármilyen irányban történne a jogrendnek megzavarása, és bármely önzetlen szándékból, mi azzal szembe szándékozunk nézni és azonnal le fogjuk törni.» Teleki szükségesnek tartotta a «nemzeti és jogi alapon nyugvó belrend» biztosítására egy olyan intézmény felállítását, amelyben a közigazgatás, a bíróság és a katonaság együttesen van képviselve. Azaz úgy találta, hogy megérett arra a helyzet, hogy az egyéni terrorakciókat, a rendszer törvényes és intézményes terrorja váltsa fel. A 2. Teleki-Kormány idején meg is hozták az 1921. III. tc. A miniszterelnök kifejezte a katonai munkásságszólójak megszervezésének gondolatát. Ezekbe a sorozásnál «megbízhatatlan»-nak minősítettek kerülnének. Bejelentette, hogy a Katonai Kommunista pereknél a polgári perekhez hasonlóan a gyorsított eljárást vezetik be. A programbeszéd megnyugvást igyekezett kelteni a munkásság között. Teleki megígérte az internálások és a felfüggesztett szakszervezetek gyors felülvizsgálását. Nem hagyott azonban kétséget az iránt, hogy a szakszervezeteket csak mint gazdasági tömörüléseket «látja szívesen».

A miniszterelnök úgy találta, hogy hivatalába lépésekor néhány mondat a munkáskérdésre is kell találnia:

«Nem szeretném, ha ez a pillanat is elmúlna anélkül, hogy ki ne mondanám, hogy nem szabad itt lábrakapni engednünk olyan nézeteket, mintha mi a magyar munkássággal egyáltalán szembenállnánk.» Ezt a hazugságot aztán követik a szokásos szövegek a munkásság félrevezetéséről, majd a kérdések orvoslására Teleki felajánlotta a kormány «felvilágosító» munkáját.

A első rend biztosítása mellett a kormányra váró második nagy feladatot – Teleki gróf szerint – a pénzügyi helyzet megoldása. A kérdés megoldására felsorakoztatott eszközök azonban nem voltak túl eredetiek. A miniszterelnök a hivatalok személyzetét kívánta csökkenteni és takarékoságot javasolt minden vonalon. A takarékoság megvalósítását tekintve azonban egyetlen konkrét javaslata volt / egy programadó beszédben! / csökkentsék

a személyautókat minisztériumonként kellőre. /Ezt a takarékoskodást később Klebelsberg is kigunyolta /10/ - természetesen név nélkül, csak általánosságban utalva a javaslat lényegére./

A pénzügyi összeomlás elkerülésére Teleki bejelentette, hogy a kormány papírpénz kibocsátását fog eszközölni, lehetőleg szűk keretek között, és egy óvatos célzást a nagytőke fokozatos megadóztatására is. A miniszterelnök a "harmadik nagy kérdés"-nek nevezte a földbirtokreform ügyét. Ugy találta, hogy a kérdés megoldása közben elsősorban arra kell ügyelni, hogy a javaslat be nem váltható ígéreteket ne támasszon és mind az igénybeveendő földnek, mind az igénybevevésnek a tekintetében a "nemzeti szempontokat" vegye figyelembe. A be nem váltható ígértet nyilván a nagybirtokrendszer felszámolása volt, Teleki gróf számára. A "nemzeti szempont" tekintetbe vétele pedig a "nemzetfenntartó" középirtok, a kulákság megerősítését ígérte.

Teleki a beszéd további részében kilátásba helyezte a keresztény társadalom érdekeinek intézményes megvédését - elsősorban a gazdasági és üzleti életben - az ipartörvény revízióját, a szövetkezetügy fejlesztését és az iskolák államosítását.

Teleki népjóléti és munkásvédelmi intézkedések meghozását is jelezte beszédében. E területen az állam elsőrendű feladatának a munkásbiztosító pénztárak államosítását tartotta. /Az ellenforradalmi rendszer ezt a munkásellenes javaslatot meg is valósította, a munkásság régi önszegélyező egyesületeit a "politikai agitáció megakadályozása" céljából széttűszte. /Teleki bejelentette két új törvényjavaslat előkészítését. Az egyik az államfő jogainak kiterjesztésével, a másik a választójog kérdésével foglalkozott. Az államfő jogainak kiterjesztéséről szóló tc.-t a nemzetgyűlés Teleki miniszterelnöksége alatt hagyta jóvá. A tc. a kormányzónak házfelosztási és hadüzeneti jogot biztosított. A kormányzó önálló hadüzeneti jogának megadását a francia-magyar tárgyalások sugallták. /11/ Ez a jog ugyanis a Szovjetunió elleni támadás és Szlovákia megszerzésére irányuló akció esetén jogilag bonyodalommentessé tette volna a belpolitikai helyzetet. A beszéd első részében Teleki gróf még a kormánynak azt a szándékát jelentette ki, hogy a "jogrend"-nek "bármely oldalról" történő megzavarása ellen erőteljesen fel fog lépni

/10/ Klebelsberg Kuno : Neonacionalizmus, 1928, Bpest, Atheneum, 301-313. old./
/11/ Nemes Dezső : Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921, 1961 Akadémiai Kiadó /312-334. old./

A programbeszéd befejező mondataiban a kormány legfőbb feladatát abban jelölte meg, hogy letörje itthon azokat az irányokat, amelyek ma „Európának betegségei”. És hogy egészen világos legyen – milyen irányzat elfojtását tűzte ki célul nagy elégtétellel utalt a magyar ellenforradalom eddigi „eredmény”-eire.

„Az ezeken való átvérgődést mi indítottuk meg, mi voltunk az elsők, akik a destruktív irányzatokkal szemben bátran ki mertük mondani a nemzeti és a keresztény jelszót. . . Ne remélje senki azt, hogy mi képesek leszünk ezektől tágitani. . .”

A miniszterelnöki programbeszédet a nemzetgyűlés vitája követte, amelyhez zárszót a miniszterelnök 1920. július 31-én mondott./12/ Teleki zárszavában választ adott a nemzetgyűlésnek azokra a kérdéseire, amelyek a vita során a programbeszéd értelmezésével kapcsolatban felmerültek. A miniszterelnök először a kormány külpolitikáját érintő kérdésekre válaszolt. Kijelentette, hogy Magyarország készséggel illeszkedik bele a világ és elsősorban Európa külpolitikájába. E külpolitika szovjetellenességét mutatja, hogy a magyar miniszterelnök a csatlakozásért rögtön a számolat is benyújtotta a nyugati hatalmaknak.

Követelte „Európa közös érdekéből azt, hogy Magyarország mint az európai egyensúly megóvó tényezője elismertessék és ne csak szavakban, hanem tettekben is támogatást nyerjen.” A Franciaországgal folyó gazdasági tárgyalásokat feszegető kérdésekre Teleki azt felelte, hogy azért nem hozzák a tárgyalásokat nyilvánosságra, mert még csak részeredmények születtek. Ujra megnyugtatta a nemzetgyűlést, hogy az ország érdekeit érintő megegyezés nem fog megtörténni. A továbbiakban a belső konszolidáció problémáival foglalkozott.

A közvéleményben erős nyugtalanságot keltettek a programbeszédnek a rendet biztosító különleges szervre és a „megbízhatatlanok” munkaszázalékjába való toborzására vonatkozó utalásai. A belső rend biztosítására szolgáló új szervről a miniszterelnök kijelentette, hogy ez egyenlőre 3 belügyi – 1 honvédelmi és 1 igazságügyi tisztviselőből álló bizottság.

A vegyesbizottság feladata az volt, hogy a benne képviselt szervek között az egyes intézkedések során összhangot hozzon létre.

A munkásszázaljak szervezésével kapcsolatban nyugtalan találgatás folyt, hogy kiket tart a miniszterelnök "megbízhatatlan"-nak? Egyes újságok szerint Teleki azt rejtette ez alá, hogy "megbízhatatlan" az, aki zsidó. Teleki azzal az érveléssel cáfolta az újságokat, hogy ha ő zsidót gondol, azt ki is meri mondani. "Senkit sem fognak eleve, . . . sem vallása, sem faja, sem nemzetisége miatt megbízhatatlannak kijelenteni" - mondotta. Nem, Teleki a vallási, faji, nemzetiségi üldözésénél szélesebbkörű politikai megtorló akciót tervezett. "Megbízhatatlan mindenki, aki a kommunizmushoz, aktíve, vagy bizonyos mértékig passzíve is hozzájárult" - szögezte le. A "megbízhatatlanságot" községekben a községi jegyző, a bírő, a városokban a polgármester, a katonai előadó és a községi, illetve városi képviselőtestület 2 megbízható tagja állapítja meg. Teleki megígérte a gyülekezési, egyesülési és szervezkedési jog tiszteletbentartását, "de mindenkor a legfőbb állami érdekeket védve."

A munkáskérdéssel kapcsolatban kijelentette, hogy a "megértés" létrejötte magától a munkásságtól függ és "tőle kell kiinduljon". Ilyen feltételek mellett nem valószínű, hogy akár maga Teleki miniszterelnök is hitt volna a "megértés"-ben. A kijelentés mindenestre nagy politikai vakaságról tesz tanubizonyosságot. Ennek bizonyítását nem is kell magunkra vállalnunk, megtalálható a cáfolat Klebelsberg Kunó gr. "Népbarát nacionalizmus" c. írásában/13/

A "Nemzeti Újság" 1928. március 1-i számában megjelent cikkében Klebelsberg kifejtette, hogy a marxista érvelés - ezt "önámítás lenne tagadni" - nagyon széles körben hitelre talált. A hazának és az egyháznak erősen elébe kell mennie a magyar munkásságnak, hogy őket az "ateisztikus és nemzetellenes marxizmustól" a "vallásos és nemzeti gondolat" táborába vonzza. A marxizmus ellen tehát csak úgy lehet küzdeni, ha a magyar nacionalizmus kifejezetten "népbarát" irányu lesz. A konszolidáció idején Klebelsberg az ellenforradalmi rendszer léte szempontjából kulcskérdésnek látta a tömegek megnyerését. "Ha a magyar nacionalizmus nem tudja megnyerni a nemzeti /13/ Klebelsberg Kuno : Neonacionalizmus. 1928. Epest. Atheneum. 185-188 old.

gondolatnak a magyar tömegeket, ha marad egy viszonylag kisebb társadalmi réteg ideálja, akkor nem lehet kétséges, hogy fölébe kerekedik az egész földet egyellen golyóbisnak tekintő internacionalizmus.»/188 o./

1920-ban Teleki miniszterelnök azt hitte, hogy a magyar proletáriátus soha többé nem tudja kiheverni súlyos politikai vereségét és a "megbékélés"-t hirdető szövegei ellenére is úgy kezelte, ahogyan a legyőzött ellenséget szokás.

Taktikai okokból azonban szükségesnek tartotta a paraszti elégedetlenség reményekkel való lecsendesítését. Így született meg a földreform javaslat. A türelmellen parasztság megnyugtására Teleki kijelentette, hogy a reformjavaslat munkálatai oly gyorsan haladnak, hogy "már csak nagyon rövid idő választ el bennünket attól, hogy a törvényjavaslat teljesen készen a Ház asztalán fekszen.".

A földbirtokreformról szóló törvényjavaslatot gyanús egyetértés közepette készítették elő. /14/ Az OMGE, a nagybirtokosok érdekképviselői szerve naggyűlésen foglalt állást a földbirtokreform mellett és az uralomra jutott ellenforradalom minden rendű és rangu politikusa földet ígért a magyar parasztnak. Az egész magyar uralkodó osztály elfogadta a földreform szükségességének gondolatát, de... és itt elkezdődött a megkötések és korlátozások hosszú sora, mely mind egy célt szolgált: minél kevesebb földet adni a parasztnak. Teleki miniszterelnök is ebben a szellemben jelölte meg a földbirtokreform előkészületei során érvényesülő szempontokat. Kijelentette, hogy a kérdés megoldása "egyszer és mindenkorra" szól, valamint az igénybevétel és a kiosztás elsősorban a "közérdek"-nek megfelelően fog történni. Ezeket a megnyugtató szavakat gr. Andrássy Gyulához intézte a miniszterelnök, nem hagyva kétséget aziránt, hogy a földreform lebonyolításával szemelőtt tartandó "közérdek"-nagybirtokos érdeket jelent.

A miniszterelnöki programbeszéből és annak nemzetgyűlési vitája után elmondott zárószavaiból is kiderült, hogy a magyar külpolitika középontjában a szovjet offenzíva és az azzal kapcsolatos politikai kombinációk

álltak. 1920. augusztus 5-én Somogyi István képviselő sürgős interpellációt intézett a kormányhoz az "orosz offenzíva" tárgyában. Az interpellációra a külügyminiszteri tisztelet is betöltő Teleki Pál gr. miniszterelnök válaszolt./15/ Válaszában kénytelen volt kijelenteni, hogy "az akcióból kétségtelenül kiderül, hogy az oroszoknak nincs támadó szándéka. Magyarország felé, az offenzíva csakis Lengyelország ellen irányul." Ez a tény azonban nem akadályozza meg abban, hogy Magyarország szolgálatait újból felajánlja a Szovjetunióval szemben némi határkiigazítás fejében. A miniszterelnök külügy miniszter "csak" azt a tényt hagyta figyelmen kívül, hogy a rendszer politikai és katonai teherbírása egyáltalán nem olyan stabil, hogy az egy szovjet ellenes támadó akciót megbirjon.

A szovjet offenzíva eredménye volt az a tény is, hogy az osztrák és a német kormány nem adta ki Magyarországnak Kun Bélát és társait, hanem lehetővé tette, hogy az orosz hadifogoly szállítmánnyal a Szovjetunióba juthassanak.

Ebben az ügyben Tomory Jenő képviselő interpellált. Az interpellációra adott válaszában Teleki Pál gr. kénytelen volt elismerni a kormányát ért diplomáciai kudarcot./16/ Mivel Kun Béla és társainak akasztásáról le kellett mondaniok, az ellenforradalmi rendszer itthon nézett kiépülés után.

1920. július 5-től november 24-ig folyt a Népbiztos per./17/ A proletárdiktatura 10 népbiztosát állították bíróság elé. Négy népbiztost halálra ítélték, a többiekre pedig évtizedes fegyházbüntetéseket szabtak ki. Az ítéletek végrehajtását a szovjet kormány akadályozta meg. 1920. augusztus 14-én Cicserin külügyi népbiztos táviratot intézett a magyar kormányhoz. Kormányára nevében kijelentette, hogy a 10 népbiztos életének biztosítása végéig a Szovjetunióban hadifogolyként tartozkodó magyar tisztek közül 10-et tusznak nyilvánítottak. A tuszok között volt egy Széchenyi gróf és a hírhedt terrorista Héjjas Iván testvére is. A Teleki kormány kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni. A tárgyalásokat magyar részről többször megszakították. A fogolycsere egyezményt végül a Bethlen kormány kötötte meg.

/15/ Ngy. 78. ülése /N.N. IV. 249-250. old./

/16/ Ngy. 79. ülése /N.N. IV. 272-274. old./

/17/ Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921. 1961. Akadémiai Kiadó /341-348. old./

A nemzetgyűlés 1920. november 13-án ratifikálta a trianoni békeszerződést. Teleki miniszterelnök már a ratifikációs törvényjavaslat tárgyalásánál jelezte a nemzetgyűlésnek, hogy a kormány a ratifikációval kapcsolatban kötelességének tartja beadni lemondását.

A kormány november 15-én lemondott/18/, a kormányzó azonban - a következő megokolást adva - a lemondást nem fogadta el :

- 1./ a ratifikációból kifolyólag nem lát okot a kormány felmentésére ;
- 2./ a kormánynak a rendcsinálás terén rendkívül fontos kötelessége van, „mert itt egy félórás kormányválság is zavart idézhetne elő.”

Rendkívül jellemző a magyar uralkodó osztály egységes ellenforradalmi magatartására az a tény, hogy az egyetlen viszonylag komoly ellentétet - a további politika szempontjából közömbös tényező - a királykérdés váltotta ki.

Teleki a szabadkirályválasztók és a legitimisták között próbált egyensúlyozni. Állásfoglalása Bethlen Istvánéval volt rokon. Teleki 1920. október 10-én szegedi választói előtt beszédet mondott. Itt többek között a királykérdésről is szólva kijelentette : „ a magyar király csak magyar király lehet”. Ez gyakorlatilag IV. Károly ellenes állásfoglalás volt, aki nyilván nem akart lemondani az osztrák trónról.

1920. november 29-én Rassay Károly, liberális ellenzéki politikus interpellált „a nemzetgyűlés szuverenitása” tárgyában./19/ „Hajlandók”-e /ti./ a kormány/ - tette fel a kérdést - a belső konszolidáció és a helyes külpolitika érdekében a nemzetgyűlést abba a helyzetbe hozni, hogy a trón megüresedésének kérdését - a nemzet önrendelkezési joga alapján - alkotmányos úton elvileg rendezhesse?”

Teleki miniszterelnök az interpellációra meglehetősen kitérő választ adott. Kijelentette, hogy a kormány előkészíti „az alkotmány revidiálandó részeinek a revizióját”. Teleki álláspontja az volt, hogy a királykérdés napirendre tűzését nem kell siettetni. Ugy találta, hogy a kérdés nem befolyásolja különösebben a külpolitikai helyzetet, megoldása „Magyarország belügye, amelybe semmi külső beavatkozást nem lesznek hajlandók eltűrni.” Teleki szerint a

/18/ Ngy. 129. ülése /N.N. VII. 18. old./

/19/ Ngy. 133. ülése /N.N. 123. old./

Külföld is azon az állásponton van, hogy ez "Magyarország belügye", hiszen a kérdést nem vonták bele a békeszerződésbe.

Valóban felmerül a kérdés, hogy a nagyhatalmak a békeszerződésben miért nem intézkedtek az esedéges Habsburg restauráció ügyében?

Kézenfekvőnek látszik az a válasz, hogy úgy gondolták: Magyarország amely évszázadok óta bonyolult jogi manőverekkel végezte nemzeti különállását nem fogja visszakívánni a Habsburgokat és a monarchiát. Számításon kívül hagyták azonban azt, hogy a magyar uralkodó osztály számára IV. Károlynak uralkodói jogaiba való visszahelyezése revíziós céljaik szimbólumává vált. /Ugyanezért ütközött heves ellenállásba a szomszédos országokban./ Az uralkodó osztály egyik része vállalta a restaurációval járó külpolitikai kockázatot, másik része azonban ettől visszariadt. A restauráció sorsát végülis az döntötte el, hogy Ilorthy olyan jól berendezkedett a királyi várban, hogy bár mély hódolattal fogadta a visszatérő IV. Károlyt, azonban a hatalom átadását a nemzeti hadseregre támaszkodva megtagadta.

Az sem lehetetlen, hogy a nagyhatalmak a kérdés eldöntésénél voltában hasznos politikai tartalékot láttak, amelyet igen jól fel lehetett használni az utódállamok vezetőköreinek "sakk"-ban tartására.

A Teleki kormány 1920. decemberében válságba került /pénzügyminiszterét a nemzetgyűlés leszavazta/ és a kormány lemondott. A kormányzó december 16-án az új kormány elnökéül ismét gr. Teleki Pált nevezte ki./20/

A 2. Teleki kormány idején tovább folyt a harc a királykérdésben, a gabonaforgalom szabaddá tétele ügyében, és a pénzügyi javaslatok körül. Teleki miniszterelnök hirtelen igyekezett levénni a napirendről a királykérdést, ha ugyanakkor a közigazgatási apparátus egyik főtisztviselője, Fejér megye főispánja gr. Károlyi József ilyen nyilatkozatot adott a sajtónak:

"Midőn engem Őfelsége Apostoli királyunk 1917. július-8-án kelt legfelsőbb elhatározásával azen állásra kinevezett, én szabad akaratomból minden kényszer nélkül esküt tettem itt e törvényhatóság színe előtt, hogy a királyhoz hű leszek. Engem esküm alól Őfelsége soha fel nem oldott, állásomtól pedig a forradalomkor nem ő mentett fel. Hitvány embernek tartanám magamat, ha ezen sürgősesküt, amelyet neki tettem megszegném. Azon esküt, amelyet azóta, midőn állásomat /20/ Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919-1921, 1961 Akadémiai Kiadó, 386-390. old./

ujból elfoglaltam Magyarországra és a kormányzó Ur Öföméltóságára tettem, a királlyal szemben fennálló eskümmel ellenkezőnek nem tartottam soha.* A nyilatkozat különösen annak utolsó mondata politikailag igen kinos volt és újra felszínre hozta az uralkodó osztálynak a trón betöltésével kapcsolatos ellentétét. A nemzetgyűlésben Csetri József képviselő interpellált az ügyben a miniszterelnököt. 1921. sz. 21/ Teleki válaszában igyekezett csak személyes véleménynyé tompítani Károlyi József gr. nyilatkozatát. Megnyugtatóul közölte, hogy Károlyi már lemondásban van - bár nem ezért - s ezt a lemondást most már el is fogadta. Teleki kísérletet tett a belső állapotok bizonyos rendezésére. A különféle nyeres terror lassan visszaszorult, kezdett felélslegessé válni, hiszen az államhatalom ugyanezeket a feladatokat már sokkal sikeresebben - és főleg "törvényes" keretek között - látta el.

A nyílt brutális terror bizonyos mérvű visszaszorulása a munkás osztály sztrájkmozgalmainak fellendülését tette lehetővé. Az 1921-es esztendő a sztrájkmozgalmak jegyében indult. Január 18-án Dorogon bányász sztrájk volt, márciusban pedig a nemzetgyűlés egymás után két alkalommal is kénytelen volt a sztrájkok nyomán / a munkáskérdéssel foglalkozni. A budapesti nyomdászok szövetsége 1921. február 28-án általános sztrájkot hirdetett és memorandumot intézett a munkaadókhoz béremelést és a bizalmi rendszer bevezetését követelve. A sztrájk március 1-én megkezdődött (március 4-ig tartott) és eredményeként Budapesten aznap egyetemes üresség sem jelent meg. A nemzetgyűlés március 1-i ülésén egymás után két képviselő is interpellált a nyomdászsztrájk ügyében. Az interpellálók a következő kérdéssel fordultak a kormányhoz: "szándékozik-e a kormány minden munkásnak munkajogát és munkaszabadságát az egyes erőszakszervezetekkel szemben megvédeni és ha igen milyen módon?"

Milotay István és Ernst Sándor képviselők interpellációjára Teleki miniszterelnök válaszolt. 22/

A nyomdászok mozgalmát úgy értékelte, hogy az "nem egyszerű bérharc, hanem szoros összefüggésben áll a nemzetközi kommunista mo-

/21/ Ngy. 133. ülése /N. N. VII. 255. old./

/22/ Ngy. 156. ülése /N. N. VIII. 310-314. old./

galommal.» A Magyarországon kifejtett «bolsevista propaganda»-nak -szerinte - közös a célja az országgal «ellenséges hatalmak»-éval, megakadályozni Magyarországon a konszolidációt. Tehát demagóg módon a nacionalista közvélemény előtt a kommunistákat úgy akarta feltüntetni, mint az ország érdekeinek ellenségeit, mint hazafutókat.

Mivel a nyilvánvaló tényeket ő sem tagadhatta le, kénytelen volt elismerni, hogy a nyomdászok bérviszonyai rosszabbodtak. Ennek ellenére - szerinte a - sztrájknak semmiféle jogosultsága nincs. A kormány intézkedéséről szólva - a nemzetgyűlés általános élénk helyeslése közepette - kijelentette, hogy a «kormány a legerélyesebben fog eljárni.» A «legerélyesebb intézkedések konkrétan a következőket jelentették :

A reggeli és esti lapok megjelenéséről technikusok beállításával gondoskodtak. A kormány a munkás-munkaadó tárgyalás megkezdését javasolta, melyben hajlandónak mutatkozott a közvetítést magára vállalni - feltétele «csupán» az volt, hogy a munkások még a tárgyalások megkezdése előtt vegyék fel a munkát. A sztrájktrórknek teleki védelmet ígért.

A nyomdászok béremelési követelésével szemben a miniszterelnök nem mert nyíltan állásfoglalni - a kérdést a munkaadókhoz utalta és «szabad egyezkedést» hirdetett.

A bizalmi rendszer bevezetését, azonban kereken elutasította. Ezzel a szervezett munkásság felbomlasztása volt a célja és a tényen semmit sem változtatott, hogy ezt Teleki miniszterelnök így találta : «... mivel a kormány kötelességének tartja, hogy a munkások szabadságát is megvédje és minthogy a bizalmi rendszerben ezen szabadságnak a megkötését, akadályát látja, a bizalmi rendszerrel nem fogja elfogadni és ez ellen el fog járni.»

Teleki gróf már a nyomdászsztrájk alkalmával aggodalmaskodott, hogy e mozgalom nyomán más szakmában is sztrájk fenyeget. - Az aggodalom nem volt hiába való.

1921. március 17-én Szabó József / budapesti/ képviselő fordult sürgős interpellációval a kormányhoz a vasöntő munkások sztrájkja miatt.

A vasöntő munkások a munkaadókhoz intézett memorandumban bérjavítást és a bizalmi rendszer elismerését követelték. Az interpelláló képviselő felhívta

a nemzetgyűlés figyelmét, a munkások között megújult izgatásokra és azok esetleges következményeire. A közelmúltban lezajlott nyomdászsztrájk - mondotta - "csak kis epizódja volt annak a sztrájknak, amelyet a szoc. dem. szákszervezet má is tervszerűen készít elő." Az uralkodó osztály nyugtalansága azzal magyarázható, hogy a vasöntő munkások sztrájkja alapján 2-3 héten belül 20-30.000 ember munkanélküliségét várhatták. Teleki Pál gróf miniszterelnök az interpellációkra adott válaszában meglepően mérsékelt hangot ütött meg. Bár kijelentette, hogy a vasöntőmunkások akciója "helytelen" - a kormány ebben a helyzetben sem a munkaadókat, sem a munkásokat nem akarja befolyásolni. A bérköveteléseket a munkásoknak és a munkáltatóknak kell "barátságos úton" elintézní. A bizalmi rendszer követeléséről egyáltalán nem vett tudomást. Talán nem akart a királypuccs előtt - amelynek előkészületeiről tudnia kellett - újabb konfliktusba bonyólni a munkásoksztrájjal?

1921. március 26-án Teleki miniszterelnök "véletlenül" éppen a nyugati határszáron tartózkodott, Sigray gróf ivánci kastélyában, amikor IV. Károly "váratlanul" ugyanide érkezett. Abban állapodtak meg, hogy Teleki másnap reggel autón visszas megy Budára, hogy előkészítse a kormányzót a király fogadására. Utközben azonban Teleki sofförje eltévesztette a fővárosba vezető legrövidebb utat, úgyhogy a miniszterelnök csak a király után érkezett meg. Addig pedig Horthy meggyőzte a királyt, hogy a külpolitikai bonyodalmak elkerülése végett egyelőre tegyen le uralkodói terveiről./24/ Teleki miniszterelnök 1921. április 5-én jelentette a nemzetgyűlésnek, hogy IV. Károly reggel 10 óra 35 perckor elhagyta Szombathelyet./25/ Április 6-án 22-én pedig nyilatkozott a királypuccs ügyében./26/ Az eseményeket úgy magyarázta, hogy a királyt rosszul tájékoztatták az ország belső és külpolitikai helyzetéről, és ilyhonn kellett az uralkodó előtt a téves elképzeléseket eloszlatni. Miután IV. Károly a helyzetről meggyőződött, maga határozta el azt, hogy az országot elhagyja. Távozása döntő hatással volt a nagy követek tanácsának állásfoglalására. A dokumentumot Teleki felolvasta a

/23/ Ngy. 167. ülése /N.N. IX. 50 old./

/24/ Karsai Elek : A budai Sándor palotában történt. 1963. Táncsics Kiadó

/25/ Ngy. 172. ülése /N.N. IX. 153 old./

/26/ Ngy. 173. ülése / N.N. IX. 159-161 old./

nemzetgyűlés előtt. Idézzük : « A Magyarországon lejátszódott események a szövetséges főhatalmakat arra kényszerítik, hogy a magyar kormánynak és a magyar népnek emlékezetébe idézzék a 1920. február 4-én tett nyilatkozatuk rendelkezéseit. Az ebben a nyilatkozatban lefektetett elvek alapján a szövetségesek kötelességüknek tartják megismételni azt, hogy a Habsburgok visszahelyezése a békét alapjában renditené meg, tehát ezt a restaurációt a szövetségesek el nem ismerhetik, sem pedig meg nem tűrhetik. A szövetséges hatalmak tehát arra számítanak, hogy a magyar kormány tisztában van a helyzet komolyságával és felismerve azokat a veszélyeket, amelyek a volt uralkodónak a magyar trónra való visszatérésével járnának, megtesz minden erélyes intézkedést arra, hogy megghiusítsa azt a kísérletet, amely azonnal a legvégzetesebb következményekkel járna Magyarországra.»

Mindenesetre figyelemreméltó, hogy a szövetségesek április 3-ig vártak e fenyegető hangu figyelmeztetés megküldésével. Ekkorra u.i. már kiderült, hogy a puccs Horthy és a mögötte álló erők ellenállása miatt megbukott. Teleki a nemzetgyűlés előtt azt bizonygatta, hogy a kormány nem külső nyomásra cselekedett, hanem « annak a tényleges helyzetnek a mérlegelése alapján, amelyben az ország van.»

Az ország tényleges helyzetét pedig az a kormányzói hadparancs világítja meg, amelyet Horthy március 30-án miniszterelnöki ellenjegyzés nélkül adott ki, és amely hadparancsban köszönetét fejezte ki a néphadseregnek a március végi nehéz napokban tanusított kormányzói magatartásáért. A hadsereg állásfoglalása megakadályozta a restaurációt, a hadparancs pedig nyílvánosságra kerülésével megbuktatta Teleki miniszterelnököt. A királypuccs miatt válságba került Kormány helyett már nem ő, hanem 1921. április 14-én Bethlen István gróf alakított kormányt.

Teleki Pál gróf közel 9 hónapig volt Magyarország miniszterelnöke. Olyan törvények őrzik szellemének nyomait, mint a parasztságot kisémmiző földreform, a középkort felelevenítő bot-büntetés, az ellenforradalmi terrort intézményesítő 1921. III. tc., valamint az első antiszemita törvény - hogy csak a «legkiemelkedőbeke» említsük - «Beirta» tehát nevét a történelembe.

A SZEGEDI FIATALOK MŰVÉSZETI KOLLÉGIUMA

/tanulmányvázlat/

Csaplár Ferenc V. évf. magyar-német szak

Király István „Kezdetek és előzmények” c. tanulmányában /1/ az 1920-as évek közepén-végén induló, jobbára társadalmi jellegű – a népi írók mozgalmának kezdeteiként számontartott – forrongások gyökereit a magyar értelmiség kiegyezés utáni, sok vonatkozásban ellentmondásos fejlődéséből származtatja.

1867. után az értelmiségnek az a része – írja Király István – mely több oknál fogva nem tudott asszimilálódni az uralkodó feudalizmushoz, szabad pályán maradt, a társadalmi reformizmusig illetve a forradalmi radikalizmusig eljutva tevékenyen részt vett 1918, részben pedig 1919 forradalmi eseményeiben; a bukás után nagy veszteségeket szenvedett: legradikálisabb képviselőit megsemmisítette vagy emigrációba kényszerítette a fehérterror, más egyedei pedig megrettentek vagy kiábrándultak a forradalom és az ellenforradalom eseményei láttán.

A magyar értelmiség másik része a kiegyezést követően az uralkodó feudalizmus kiszolgálója lett. Erre a dzsentroid értelmiségre, az ellenforradalom rohamcsapatára csatlódás várt: a 20-as évek elején kezdődő gazdasági bajok, melyek 1928-30-ban gazdasági válságba torkoltak, megrendítették egzisztenciális alapját. A diplomainfláció ijesztő méreteket öltött, 1928-ra az állásnélküli diplomások száma elérte a 8000-t, az egyetem padjaiban ülőkre is bizonytalan jövő várt – az évente végző 2500 diplomás 1200 állásra pályázhatott.

Az ellenforradalom élcsapatának szerepét vállaló értelmiségből – akár a radikálisból – kulturproletáriátus lett: a rendben csatlódott „lázado pretóriáscsapat”, a növekvő új nemzedékből „elátkozott”, „halálraitelt” nemzedék.

Közvetlen 1919. után az értelmiségi ifjúság eszméi összefogásának teng az irredentizmus volt/2/, szociális helyzete romlását Trianonnal okolta.

/1/ Kortárs, 1959. 3. sz. 448-55. l.

/2/ Csanády Rudolf: A magyar ifjúság új arcvonala. Nyugat, 1932. 22. sz. 471. l.

Később az első évek tapasztalatainak hatására a belső állapotokkal való elégedetlenség elerzékiséget szült. Lázadoztak, különböző uton, módon, de változást sürgettek a katolikus és protestáns ifjúsági egyesületek : a Nemzeti Diák Szövetség, a MEFHOSZ, a Pro Christo Szövetség, a Bethlen Gábor szövetség, a gomba módjára szaporodó, az országot menteni akaró hivatalos, félhivatalos, és nem hivatalos szervezetek, klubok, társaságok : A Wesselényi Reform Club, a Bartha Miklós Társaság, a Magyar Holnap Társaság stb./3/

Nyugtalanító szociális helyzete utkeresésre ösztönözte az értelmiséget. Érezte, hogy egyedül, "nemzeti légüres térben"/4/ nem képes hatékonyan cselekedni jövője érdekében. A báziskeresés, a szociális sorsközösség, a vezetésre való elhivatottság érzése a parasztság felé fordította figyelmét.

A parasztság felé fordulást - a sajátos helyzet miatt - az utódállamok értelmiségi fiatalsága kezdte meg, faji alapon : a Trianon révén megszűnt politikai-állami egységet "osalapokon nyugvó faji és lelki egységgel" próbálta pótolni, s ezért a "romlatlan magyar értékeket rejtő őstetevény"-ből akart erőt meríteni./5/

A parasztság felé fordulás Magyarországon - mint erre az MSZMP mellett működő kulturális elméleti munkaközösségnek a "népi" írókról kiadott állásfoglalása rámutat /6/ - jórészt a 19 utáni sajátos magyar gazdasági és politikai helyzettel magyarázható : az értelmiség szemében a munkásosztály a Tanácsköztársaság bukásával eljátszotta történelmi szerepét, a trianoni határrendezés következtében megnőtt az alföld, a parasztság gazdasági jelentősége, s a parasztság elnyomódását eredményező krónikus agrárválság idején a földkérdés megoldása, az itt maradt 19. század felszámolása lett a legégetőbb feladat.

Az irodalom, a művészet a faji mozgatókat ébresztgette. Ady, Móricz s különösen a kész társadalompolitikai koncepcióval fellépő Szabó Dezső művei, Kodály, Bartók a népzene kutatásban elért nemzetközileg elismert eredményei, a festészet új ujai, egyszerű parasztábrázolás és a népművészet felhasználása nyomán kibontakozó kulturális megújulás is segített kialakítani azt a meggyőződést, hogy a parasztság a "magyar gondolat" hordozója, "a magyar faj és jövő letéteményese"./7/

/3/ Id. Király : i. m.

/4/ Fodor Ferenc : Nemzeti Légüres térben : Magyar Szemle /-MSZ/ 1936. XXVIII. 328-334. l.

/5/ Csanádi : i. m.

/6/ A "népi" írókról. Az MSZMP KB mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása. Kortárs, 1958. 7. sz. 6-8. l.

/7/ Asztalos István : Az ifjúság és a falu népe. MSZ. 1929. VI. 170. l.

A parasztság felé fordulás első demonstratív mozzanata az 1928-as Ady-jubileum és a Bartha Miklós Társaságnak ezévi szeptemberében rendezett nagyszabású vitaelőadássorozata volt./8/ A Társaság 1930. májusában megjelent kiáltványa, melyet József Attila és Fábian Dániel fogalmazott Hódmezővásárhelyen s mely az ifjúságot «Ki a faluba!», a nép megismerésére és önismeretszerzésre szította, a kezdeti alakuló forrongások után egy új korszaknak, a falukutatás korának kezdetét jelentette.

Szabó Dezső-i faji-szociálreformista koncepció alapján álló «országmentő» szervezetek túlnyomó része csak az önnevelésig, a falusi munkára való felkészülésig vagy legfeljebb a pusztán folklórishistikus, népművészeti színezetű falukutatásig jutott el. A legnagyobb közvéleményformáló hatással azok a szervezetek működtek, melyek a «destruáló» eredményekkel járó szociális kutatásokra vállalkoztak. Ezeknek a szervezeteknek - Sarlósok, Erdélyi Fiatalok, Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma - tagjai közül sokan az «objektivitás» jegyében végzett szociográfiai munka tapasztalatainak helyes irányu szellemi feldolgozása és a faji koncepció leküzdése után a marxizmus és a munkásmozgalom felé orientálódtak. A többiek a Bajcsy-Zsilinszky féle agrárpárt /a Bartha Miklós Társaság egy része/, a Székely-Bethlen féle reformkonzervativizmus /Fiatal Magyarország, Wesselényi Reform Club/, a Bartha Miklós Társaság elenyésző része pedig a fasizmus felé./9/

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának megalakulása hosszú fejlődés és számos körülmény szerencsés összecsomósodásának eredménye. Szerencsés körülményként említhető a vidéki egyetem sajátos helyzete, az ebből származó kedvezőbb lehetőségek : a kutatásra kínálkozó, szociográfiai és etnográfiai szempontból egyaránt jellegzetes tanyavilág izgalmas közelsége, a nyugodtabb légkör, melynek burája alatt szervezettebben fejlődhet tudós és művészegyenység.

A helyi hagyományok szintén inspirálták a parasztság felé fordulást : a szegedi irodalomban - Tömörkény, Juhász Gyula műveire gondolunk - már korán fellelhető a szociális tendencia ; nemzedékről nemzedékre kitűnő folklórkutató gárda nevelkedett a délalföldi metropolisban, 1929-ben pedig

/8/ i. m. 169. l.

/9./ A «népi» trókról. 8. l.

- az országban először - ethnográfiai tanszékkal gyarapodott az egyre inkább a "magyarságtudományok" a "hungarológia" művelésére specializálódó szegedi egyetem./10/

Még egy véletlenszerű, de igen fontos körülményt kell megemlítenünk : egy tehetséges, ambiciozus generáció szegedi egyetemre kerülésének szervezéses konstallációját 1928 és 35 között.

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának legrégibb szervezeti őse a protestáns egyetemi hallgatók Bethlen Gábor köre volt, mely még az egyetem Szegedre helyezése előtt, 1902. decemberében Kolozsváron kezdte meg működését /11/ A protestántizmustól sohasem idegen radikalizmus jellemezte a kör szellemét./12/

A 20-as évek végén, mikor a paraszt probléma mellett megjelent az értelmiségi probléma is, a Bethlen Gábor Kör legradikálisabb tagjai is szervezkedni kezdtek egyenlőre a körön belül.

A munka 1928. március 20-án, egy viharos lefolyású vitessel kezdődött: Gesztelyi Nagy László, a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara igazgatója tartott előadást "A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés" címmel, melyben "borzalmas, megdöbbentő adatokkal ecsetelte a magyar alföld, különösen a Szeged környéki tanyavilág szamarai állapotait. /13/

Egy hónappal később Buday Györgynek, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma későbbi elnökének vezetésével a kör tagjaiból bizottság alakult a tanyakérdés tanulmányozására s megfelelő munkamódszerek kidolgozására./14/

Ideológiájuk, az "új magyar ideológia", annak belátása volt, "hogy a magyar faj sorsa, s ezzel a magyar nemzet és haza sorsa is szorosan egybeesik, sőt azonos a magyar falu és tanya parasztságának sorsával, mert fajtánknak

/10/ Ld. Ortutay Gyula : Sólomossy Sándor a szegedi egyetemen, Ortutay : Írók, népek, századok. Bp. 1960. Magvető. 115-123. l.

/11./ Jegyzőkönyv a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Tanácsának 1934. március 14-én megtartott VI. rendes üléséről, Szegedi Állami Levéltár, 589-1933/34.

/12/ Asztalos István : A magyar protestáns ifjúság és a szociális érdeklődés. MSZ, 1932. XV. 144-154 l.

/13/ Délmagyarország /DM/, 1928. március 21.

/14/ Ld. Az egyetemi ifjúság tanulmányozni fogja a tanyakérdést. Szegedi Új-Nemzedék, 1928. ápr. 20.

hazánkban való fokozottabb szerephez jutása és végre valóban öncélú nemzeti állammá való kiépülése csakis a mai intelligenciának a szinmagyar parasztság lelkétől és véréből való regenerálódása után képzelhető el. /15/ Ezért legfontosabb feladatuknak tartották, hogy "kiegyenlítés" a városi és falusi ember közt tátongó nagy szellemi és fizikai távolságot, idegenkedést, sőt ellentétet, melyet mindenirányú fejlődési és haladási kísérlet "gátló nehézségének" tartottak.

"A parasztság és értelmiség kölcsönös közeledését és szintézisét - hirdették - csak kisebb mértékben gátolják komolyabb gyökerű nehezen kiegyenlíthető gazdasági és elvi akadályok : legtöbbször csak felületességből, bürokráciából elkövetett hibák elmergesedése, fokozott érzékenykedések és hiúságok, egyéni visszaélések és főként egymás nem ismerése az ami lehetetlenné teszi a társadalmi szintézist. /16/ Az egymás megismeréséből, egymás értékeinek megismeréséből és megbecsüléséből, egymás hibái megbocsátásából fakadó osztálybéke, vagy ahogy ők nevezték : "osztályszolidaritás", "magyar szolidaritás" megvalósítására egyedül az új generáció lehet képes, mely nem bűnös és részes azokban a vétkekben, melyeket a társadalmi és politikai életben a Tanácsköztársaságot követő 10 év alatt elkövettek. /17/

Az osztályok közötti harmónia megteremtésére új politika szükségességét hirdették. A legfontosabbnak a parasztkérdés megnyugtató megoldását tartották, de óva intettek minden felelőtlen, nem a valóság ismeretén alapuló lépéstől : "nem szabad végtelen teóriák és az íróasztal és a kávéházi asztal mellől, ismét erősen kísértő fantazmagóriák szerint kísérni meg az országépítés e szinte döntő feladatcsomójának megoldását, hanem becsületes jóhiszeműséggel likvidálva az eddig történeteket közvetlen beható vizsgálat tárgyává kell tenni azt a helyzetet, mely változtatásra szorul." /18/

/15/ Buday György : Ifjúságunk népmvelési feladatai és az alföldi rádióleadó. Szeged, 1929. A Bethlen Gábor Kör /BGK/ kiadványai 4. 11-12. l.

/16/ Buday György : A szegedi tanya problémái. Szeged, 1930. A BGK kiadványai, 5. 6-7. l.

/17/ i. m. 7. l.

/18/ i. m. 9. l.

Részletekbe menő tudományos igényű tanulmányozás, feltárás, szükségességét hirdették, hogy ezáltal adatokat és indítékokat adjanak a közhatalósági beavatkozáshoz.

Ideológiájukban szinte mozzanatról mozzanatra felismerhető Szabó Dezső osztályszemléleten felülemelkedő, fajvédő szociális koncepciójának hatása - a terminológia használat is közös : az "új magyar ideológia" Szabó Dezső "Az új magyar ideológia felé" c. nagyhatású cikksorozatára utal. /19/

A gazdasági élet törvényei iránti érzékelenséggel - az intelligencia sajátos vonása ez - csak a fajok harcát ismerik el, tagadják az osztályszempontot, az osztályok közötti antagonisztikus ellentmondások létét, az osztályharcot, s a parasztság és középosztály erősen mitologizált egyesülésének érdekében - ezt az egyesülést tartották a "magyar faj" győzelme előfeltételének - szeretnék megoldani a szociális progressziónak legégetőbb kérdéseit. Nem nehéz felismernünk a kilátástalan szociális helyzet szorításában vergődő, de a forradalomból kiábrándult, magyarázatot és kiutat kereső értelmiség báziskeresését. Tudományos világnézet és gyakorlati tapasztalat híján a faji szempont és az osztályszempont összeegyeztetésével próbálkoztak egy osztálytársadalom keretein belül, holott már évekkel korábban, Szabó Dezső tragikus magáramaradása megmutatta, hogy ez fából vaskarika, utópizmus.

A faji koncepció széleskörű hatásán nincs mit csodálkoznunk, Szabó Dezső "fajvédelme" parasztvédelem is volt egyúttal : szorosan összefonódott bizonyos polgári radikális követelésekkel, többek között a földreform követelésével. Ez sokakat megtévesztett, vagy legalább is vonzott - még József Attilát sem hagyta érintetlenül./20/

A falukutatás megindulásával az ideológia találkozott a valósággal. Az első csalódás munkamódszerükkel kapcsolatban érte a szegedi fiatalokat. Már az első kutató utak után, még 1928-ban belátták, hogy a pusztai kutatás, helyzetmegismerés

---

/19/ Élet és Irodalom, I. évf. 1-5. sz. Elemzését ld. Nagy Péter : Szabó Dezső az ellenforradalomban /1919-1923/ Bp. 1960. Szépirodalmi, 121-34. l.

/20/ Ld. Csaplár Ferenc : "Ki a faluba!" József Attila lírámezővásárhelyi kapcsolatainak történetéből, Tiszatáj, 1963. I. sz. 1-2. l.

számukra önmagában lehetetlen : " Nem tudtuk a fényképezőgép hideg objektivitásával csak szemlélni és regisztrálni a paraszti élet ezernyi apró és óriási tragédiáját, hanem akaratlanul közbe kellett lépünk és erőnk szerint segíteni. /21/ 1929. szeptemberére sajátos munkamódszert dolgoztak ki, s megindult a szegedi egyetemisták agrársettlement-mozgalma. /22/ melyet a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma közvetlen szervezeti oszának vagy inkább bölcsőjének tekinthetünk.

A settlement mozgalmat az angol egyetemisták indították el a múlt század végén. Politikai céljuk a munkásság és polgárság közötti osztálybéke megteremtése volt. Egy-egy külvárosi nyomornegyedben huzamosabb ideig letelepedtek, könyvtárral, egészségügyi berendezésekkel felszerelt szociális központokat hoztak létre s minden elképzelhető módon igyekeztek segíteni, tanítani, enyhíteni a nyomort és tudatlanságot. /23/

Angol mintára alakult meg 1912-ben, majd alakult újra 1924-ben az Újpesti Főiskolai Szociális telep, ennek közvetlen hatására jött létre a szegedi egyetemisták agrársettlement mozgalma, mely a munkásság körében végzett settlement munka módszereit akarta a speciális tanyai viszonyokhoz formálni. Egy-egy településre, tanyára expedíciót szerveztek, előadásokat tartottak, segítettek az ügyes-bajos dolgokban, közben etnográfiai és szociográfiai kutatásokat végeztek. Az ugyanarra a településre szervezett expedíciókat - vagy ahogy ők nevezték : kiszállásokat - meghatározott időközökben, lehetőleg minél gyakrabban megismételték. /24/ Oriási munkát végeztek : 1930-ban 211, 1931-ben 189 intézményes és számtalan egyéni kiszállást szerveztek. /25/ Szalatnai Rezső révén kapcsolatba kerültek a felvidéki Sarlós mozgalommal. 1930. júniusában pedig a Bartha Miklós Társasággal - József Attila és Fábian Dániel /26/ közvetítésével.

/21/ Buday György : Az agrársettlement mozgalom útja, Nyugat, 1933. I. sz. 33.

/22/ Szeptember végén megkezdte működését a szegedi agrársettlement intézmény, DM, 1929. szept. 14.

/23/ Ld. Joó Tibor : A tanyai Agrársettlement-mozgalom Szegeden, MSZ, 1929. VII. 375-378. l.

/24/ i. m.

/25/ Buday György : i. m. 35. l.

/26/ Dr. Szalatnai Rezső, dr. Fábian Dániel és dr. Bálint Sándor közlései.

1930. tavaszán kezdték meg a szociográfiai gyűjtőmunka megdöbbentő adatait közölni a sajtóban./27/ A parasztság erőikhez képest történő gyakorlati támogatásán, istápolásán kívül másik céljuk egészséges nemzeti közvélemény, „humánus és nemzeti együttérzés” felébresztése és ápolása volt. Illettek a szóval való meggyőzés társadalomformáló erejében.

Objektivitásra, tárgyilagosságra törő vitaelőadásaikkal és publikációikkal szemben gyorsan felbukkant a vád. Akadtak, akik azt rebesgették, hogy ebben a tárgyilagosságban tendencia rejtezik. Már a világnézeti állásfoglalást hiányolták. Felfedezték a munkájukban a forradalmi utópizmust éppugy, mint „az ellenforradalmi fasizmus reakciós férgét”/28/

A valóság megmutatta az ideológiai helytelenségét : lehetetlen az osztályszemléleten való fölülemelkedés. Munkájuk során saját bőrükön tanulták meg, „hogyan vannak dolgok, amelyekben egy nyelvet beszél az erdélyi hegyek pásztora, a székely ezermester, az alföldi béreslegény és kisparaszt, a liszlaháfi földmunkás és a londoni külváros nyomortanyáinak, a slum-nak lakója. És vannak dolgok, melyekre egy hangon válaszol a világ összes vezérigazgatója.”/29/ Ők akik az osztály szemléleten felülemelkedő „humánus és nemzeti együttérzés” megteremtését hirdették, fokozatosan veszítették el bizalmukat a középosztályban, s egyre kizárólagosabban „a magyar tömegek hívó katonáivá” váltak.

„Az agrársettlement gyakorlati és gyűjtőjellegű munkássága, a kiszállások és előadások, szociográfiai és ethnográfiai gyűjtés közben adódott tanulságos élmények szinte kényszerítő erővel kívánták a Művészeti Kollégium létrejöttét, hogy pontosan megformulázhassuk ennek a munkának, a gyűjtött anyagnak és szerzett élményeknek szellemi, művészeti és tudományos értelmét” - írja tanulmányában Ortutay Gyula./30/ A 15 tagú Kollégium lett az élcsapat, a feldolgozó és tegyük

/27/ Adám László : A tanya 1930-ban. DM. 1930. ápr. 27.

Tömöry Lajos : Hogy ruliázódik a tanya? DM. 1930. május 11.

Scheiffert György : Látogatás Fürtöm Jánoséknál. DM. 1930. máj. 29.

Balla Sándor : A tanyai nép lelke. DM. 1930. júl. 13.

Scheiffert /12/ György : Mit eszik a tanya népe? DM. 1930. júl. 29.

/28/ Budai György : i. m. 33. l.

/29/ i. m. 34. l.

/30/ Ortutay Gyula : A szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma /SZFM. MSZ. XX. 45. l.

hozzá pénzszerző szerv. 1930. őszén alakult meg /31/ alapító tagjait titkos szavazás után választották meg az agrársettlement tagjai közül/32/ Első nyilvános fellépése az 1931. februárjában kezdődő művészeti előadás-sorozat. /33/

Önkéntelenül felvetődik a kérdés, mi az oka annak, hogy a Művészeti Kollégium - melynek esztétikai - művészeti - világnézeti elvei csak kb. 1933-ra alakultak ki - sorsa sok más szervezettől eltérően nem az elkallódás lett. A válaszadáskor ismét Ortutay Gyulát kell idéznünk/34/ : «A vidéki egyetem - ezesetben a szegedi - a város adottságainál fogva nem nyújthat olyan változatos, egészen eltérő lehetőségekkel kecsegtető művészeti, irodalmi életet, mint a főváros, ahol az állandóan hullámzó át- meg átcsoportosuló szervezkedésekben szinte a legellentétesebb csoportok között is megtalálható az átmenet bárki számára. A Művészeti Kollégium 15 tagjának számolnia kellett az egyetlen lehetséges egyesülés alapfeltételeivel, ha csak nem akarta munkásságát a különböző bajtársi egyesületek más célkitűzésű kereteiben szétoldani. Az egymásrautaltságnak ez a külső kényszere volt az az összepántoló erő, amely a szolidaritást létrehozta.

A Művészeti Kollégium tagjai nem akartak, valami merőv, sok tisztséggel, címmel ellátott egyesületet szervezni, azonban a céltudatos, program-szerű, sokoldalú gyakorlati munka jóval nagyobb szervezettséget követelt, mint a korabeli, főleg elméleti területeken mozgó szervezetek esetében. Innen a Kollégium látszólag akadémikus jellege.

A Kollégium megalakulásával az agrársettlement munka - különösen 1933. után - az élmények, tapasztalatok társadalompolitikai, szociográfiai feldolgozásától egyre inkább a művészeti, esztétikai feldolgozás felé tolódik.

Bz a tény a társadalompolitikai életre gyakorolt hatásának lényeges csökkenésével járt, s a marxizmus, melyhez többen eljutnak, inkább művészeti-esztétikai szemléletforma, s csak később válik világnézetté.

/31/ Ld. Ortutay Gyula : Radnóti Miklós, Kortárs, 1959, 5. sz. 655. l.

/32/ Ortutay : SZFMK, 46. l.

/33/ Bajt. művészeti kollégiuma, Szegedi Napló /SZN/ 1931. febr.

/34/ Ortutay : i. m. 5 46 l.

A Kollégium munkaprogramja három területen valósult meg. Vita-előadásokat, kiállításokat rendeztek, kiadványokat jelentettek meg. Jelen alkalommal mellőznünk kell ezek részleteibe menő elemzését.

Az első - iparművészeti tematikájú - előadássorozatot 1931. február-márciusában rendezték /35/, a másodikat - két ciklusban - 1932. novembere és 1933. áprilisa között /36/ : irodalmi, folklór, színházművészeti kérdésekről részben a kiadványok tematikájához kapcsolódva. 1933. után már sem az előadásokról, sem kiállításokon való részvételről, sem az agrársettlement szociális tevékenységéről nincsen adatunk. A Művészeti Kollégium munkája ezeken a területeken befejeződik - kisebb alkalmiszzerű, reprezentatív jellegű megmozdulásoktól eltekinthetünk - csak az alkotóműhelyekben folyó művészi és tudományos munka folytatódik. Ennek részben technikai okai lehetnek : a Kollégium és a settlement tagjai közül többen egyetemi tanulmányaik befejeztével kötöttebb életformába kerültek, s így lehetetlenné vált számukra a sok időt és fáradságot igénylő gyakorlati tevékenység. Másrészt az a felismerés is közbejátszhatott, hogy az óriási erőfeszítéseket követelő agrársettlement munka - egy csepp a tengerben - nem megoldás. A kiadványok megjelentetésének munkája folyt a legtovább. Az agrársettlement -nel közösen már 1931. óta évente kiadták a Szegedi Kis Kalendáriumot. A kiadói munka 1934-35-ben volt igazán intenzív, színházelméleti folyóiratuk, az 1935. januárjában induló "A szinpad" még a Kollégiumot is túlélte. A kiadványok közül 6 irodalomtörténeti tanulmány, 3 színházművészeti könyv, 2 fametszetkönyv, 2 szociográfia, 2 folklórgyűjtés, 2 verseskötet, 1 fotókönyv, 1 pedagógiai tanulmány.

/35/ Ld. SZN 1931. febr. 24.

SZN 1931. febr. 27

SZN 1931. márc. 8

/36/ Ld. DM 1932. nov. 15

DM 1932. nov. 29

DM. 1932. dec. 13.

DM. 1933. jan. 31.

SZN 1933. febr. 7

SZN 1933. febr. 14.

DM. 1933. febr. 21.

DM. 1933. ápr. 2.

DM 1933. ápr. 4.

DM 1933. ápr. 7.

DM. 1933. ápr. 25.

DM. 1933. máj. 23.

A kifelé ható munka ezen száraz, számszerű ismertetése is elárul valamit az eszmei- művészi fejlődésből.

A Kollégium szemléletformájának alakulása lépést tartott az agrár-settlement- mozgalom fejlődésével. Az "állandó érzelmektől mentes objektivitásra törés" - igaz ugyan, hogy elszigetelte őket is mindkét oldalról - szertefoszlatta a hamis valóságglátás jóleső mámorát. Ez a csalódás azonban nem vezetett a "l art pour l art" merev művészi elzárkózásához, sem a kultursznobizmushoz. Élményeik nevelő ereje két irányban hatott. Egyrészt a népi kultúra értékeinek a művészet eszközeivel való megigntetésére ösztönözte őket./37/ Ortutay Gyula népköltészeti gyűjteménykötetei anyagot mentő módszerükkel szolgálják ezt a törekvést. Ez az élmény érződik Buday György fametszetkönyvein : a "Boldogasszony bucsuja"-n és a "Book of Ballads"-on Radnóti két verseskötetén, a "Lázadó szél"-en és az "Új hold"-on. Kissé áttételesebben, de az irodalomtörténeti érdeklődésükre, esztétikai, irodalompolitikai nézeteikre is hatott a népművészet élménye. Baróti Dezső tanulmányt ír többek között Dugonics Andrásról, a szegedi népnyelv első tudós gyűjtőjéről./38/ Ortutay Tömörkény-monográfiájában/39/ a nagy szegedi író nyelvi eszközeit elemezve hangsúlyozottan foglalkozik a "kétkézi" emberek nyelvének utánozhatatlan felhasználásával. Ortutay Gyula "A szinpad" első számában megjelent tanulmánya pedig már azt hirdeti, hogy a szabadtéri színjátéknak és általában a színjátéknak a "modern magyar népi misztériumjáték" alapján kell ujjaszülnie./40/

Akár Móricz, ők is az irodalom decentralizációját és a regionalizmus szükségességét hangoztatták. /41/

A népi kultúra mellett a nyugat-európai kultúra volt másik ihletőjük. Élményeiket nemcsak magyar, hanem "európai szemmel" nézték, mert "a magyar történet értelmét e nyugat-európai kultúrához való kapcsolódása adhatja./42/ Jellemző az akkoriiban a fasizmus barbárságától és a "bolsevik veszélytől" megriadt értelmiség szemléletmódjára. Ez az elképzelés később a Válaszban kristályosodik ki./

/37/ Ortutay : i. m. 49. l.

/38/ Baróti Dezső : Dugonics András és a barokk regény. Szeged, 1934.

/39/ Ortutay Gyula : Tömörkény István. Szeged, 1934.

/40/ Ortutay Gyula : A magyar népi szabadtéri játék. A szinpad, 1935. Lsz. 43-53. l.

/41/ Berczeli A. Károly : Írótelep. Dm. 1933. márc. 23.

A magyar népi kultúra megbecsülése mellett alakult, fejlődött szociális felfogásuk is. A pusztán ethnográfiai érdeklődésből - akár az agrárselelment esetében - szociális feladatvállalás lett: "A parasztságnak a mai magyar társadalomban elfoglalt szociális helyzete, gazdasági és sokszor kulturális magárahagyatottsága s ezekből az okokból kialakult belső tehetetlensége - írja Oriutay/42/ - éppoly jellemző jegye lett a parasztságról kialakult képünknek, mint a megcsodált faragványok, szöttesek. ...". A saját szociális helyzetünk kritikai átvizsgálása viszont nyilvánvalóan tette előttünk, hogy a mi szociális helyzetünk is hasonlóképpen kiszolgáltatott és így lényegében azonos. Tehát az intellektuális plusz ugyane kategória sorsának, életérzékeinek fokozottabb védelmére és értékeinek kifejezésére hív fel bennünket. "Ez a tanulság illetve törekvés tükröződik esztétikai- művészeti elveikben is: "meggyőződésünkbe vált, hogy művészileg csak akkor adhatunk őszinte emberi alkotást, ha szociális problémáink, fájdalmaink elől sem térünk ki és nem tagadjuk le őket. Tudományos vizsgálódásaink során is úgy találtuk, hogy a szociális szempont, a társadalom fejlődésével való összefüggések kimutatása ugyanolyan szükségszerű, organikus része munkánkknak, mint akárminő tudományos szempont. Ez a magyar nép sorsához szorosan kapcsolódó szociális művészi és tudományos felfogás a Művészeti Kollégium szemléletformájának leglényesebb tartalmi eleme./44/

A polgári humanista értelmiség és a népi mozgalom jellemző útja ez - a Szabó Dezső-i fogantatású romantikus - mitológikus népszerűtetől a szociális érdeklődés majd feladatvállaláson át a marxista művészi esztétikai-irodalomtörténeti szemléletformáig: a szellem síkján megvalósítható szocializmusig, vagy ahogy ők nevezték a "kollektivizmus"-ig.

Ez a "szociális művész felfogás" nagy intenzitással fordult a "legköllektívabb" művészet, a színház, különösen a tömegekkel operáló szabadtéri játék felé. Reinhardt, Piscator, de különösen Gemier teoriáinak hatása alatt formálódtak a Kollégium színházművészeti elvei. Ilont Ferenc, Reinhardt és Gemier tanítványa teszi az első javaslatot a szegedi szabadtéri játékok megteremtésére. A Kollégium közössége minden erővel támogatja a kezdeményezést, s hosszas luza-vona, rengeteg csalódás és erőfeszítés után 1933. augusztus 26-án végre igazi szabadtéri

/42/Oriutay : SZFMK, 47. l.

/43/ i. m. 50. l.

/44./ i. m. 52. l.

darab kerül bemutatásra a Dóm téren. Az ember tragédiája./45/ A rendező Honti Ferenc, a díszleteket Buday György tervezte. Ezzel az előadással indul el a Tragédia Dóm téri sikersorozata.

A Kollégium azonban nem tekintette Madách művét betetőzésnek. Elveik messzebbre mutattak : " a szabadtéri játéknak nem a szabad térség a legfontosabb tényezője, hanem a tömeg. . . s csak az az előadás nevezhető szabadtéri játéknak, mely a jelenlevő és korát kifejező tömeg igényeit kielégíti. " A mai tömeg. . . csak azt érezheti közös ügyének, amely az ő hitét és állásfoglalását reprezentálja. " . . . a mai tömeg nagy százalékát munkások, parasztok, munkanélküliek, és intellektuális proletárok teszik. . . " A mi életünk gyárak, kórházak és népjóléti minisztériumok kulisszái előtt játszódik le, mítoszunk pedig nem más, mint a kapitalizmus és kollektívizmus "hősi" küzdelme. /46/ Ez már a régi és a születő új, a kapitalizmus és az őt felváltó - szellemi sikra helyzett - szocializmus harcát bemutató politikai színház hirdetése. Ezek után nem is kell meglepődnünk : az 1935-ben induló "A szinpad" - az első magyar színházelméleti folyóirat - első száma csaknem teljes egészében azzal a problémákkal foglalkozik, tanulmányt közöl Brechtől /47/ és részletet "Mahagonny városának virágzása és pusztulásá"-ból Radnóti Miklós fordításában.

A "szociális művészi felfogás" a "kollektívizmus" hatását az irodalmi hagyományokhoz való viszonyban is felfedezhetjük. Ortutay Tömörkény művészetének legnagyobb értékét abban látja, hogy a hamis, idillikus paraszt-ábrázolás korában mély szociális együttérzéssel fordult a "gerendás szobákban" lakók felé. Az erős parasztmítosz, no meg az egész mozgalomra jellemző szegediség azonban súlyos hibákra vezetett Juhász Gyula értékelésénél/48

Baróti Dezső a szociális tendencia irányába haladó költő művészi-világveti fejlődésének csúcspontját a parasztversekben, különösen a "tápei" versekben látja, a munkásverseket egy könnyed mondattal intézve el : "A kizsákmányolt

/45/ Lugosi Döme : A szegedi szabadtéri játékok története /1931-37/ Bp. 1938. A szinpad kiadása, 35. l.

/46/ Berczeli A. Károly : A szabadtéri játék, DM. 1932. máj. l.

/47/ Brecht-Schurkamp : Megjegyzések a "Mahagonny város virágzása és pusztulása" című operához, A szinpad, 1935. l. sz. 31-37. l.

/48/ Baróti Dezső : Juhász Gyula, Szeged, 1934.

munkásság mellett számos vallomást tesz.*/49/ s Berczeli A. Károly a "tápéi" verseket író Juhászt Ady elé helyezi./50/

"A szociális szempont, a társadalom fejlődésével való összefüggések kimutatása" – vagyis a marxista irodalomtörténeti szemléletmód már világosan felismerhető Erdei Ferenc, Radnóti Miklós, Széll István, Ilont Ferenc előadásában./51/

1933-tól két új vonás erősödik a Kollégium szemléletformájában, az antifasizmus és a parasztorientáció kizárólagosságának felengedése. A fasizmus közvetlen élmény: már a huszas évektől kezdődően napirenden vannak a "numerus clausus"-szal elégedetlen "bajtársak" egyre féktelenebb "fajvédő megmozdulásai", a szegedi egyetemen, 1932-ben felüti fejét az alma mater falai között is a szociális szemagógiával próbálkozó náci propaganda.

Az egyetemen s a "Harmadik parádicsom"-ban, a fasizmus uralomra jutása után lejátszódó események a "legközvetlenebbül" "személyesen" is érintik a Kollégium közösséget. Számukra a fasizmus – a polgári humanista állásponton túlmenően – nemcsak a tudomány, a kultúra, a művészet ellensége, hanem néhány társuk létét közvetlenül fenyegető barbár erő is egyúttal. Ekkor indul el Radnóti keresztjárása: az emberi helytállás meredek útján a tajtékos ég alatt a költészet csucsai felé.

A személyes "veszélyeztettség-érdekeltség" az oka részben annak, hogy korán észre veszik a parasztkultusz tülkijásában rejlő veszélyeket, buktatókat s a parasztorientáció kizárólagosságának feloldásán munkálkodva a munkásosztály és a munkásmozgalom felé közelednek.

1933-ban Berczeli A. Károly az "egészségtelen parasztkultusz" ellen hadakozva rámutat arra, hogy a parasztművészet és a parasztművészek divattá vált felkarolása néha már fajbiológiai elgondolásokat tartalmaz./52/ Művészeti elvekből, tapasztalatokból vonja Erdei Ferenc lá a társadalompolitikai konzekvenciát: "Az átalakuló parasztság csak formai elemekben feltörekvő osztály, tartalom szerint hanyatló és romboló réteg. . . a társadalmi átalakulás tartalma: a paraszti minőség tökéletes elpusztítása."/53/

/49/ i. m. 56. l.

/50/ Berczeli A. Károly: Monotheizmus, DM. 1929. szept. 1.

/51/ Ld. SZN. 1933. febr. 7.

SZN. 1933. febr. 14.

DM. 1933. febr. 21.

SZN. 1933. máj. 23.

/52/ Berczeli A. Károly: Parasztszenik, DM. 1933. máj. 20.

Parasztláz, Izenet, 1934. aug. 110-114. l.

/53/ Erdei Ferenc: A szinpad és a munkásosztály. A szinpad, 1935. I. sz. 1. l.

/Nem véletlen, hogy Erdei Ferenc később a népi írókhoz csatlakozva Veres Péterrel és Darvas Józseffel együtt erőteljesen a munkássággal való szövetségét hirdeti./

Hont Ferenc Ortutay Gyulával szemben a jövő színjátékát a munkás színjátszás és a régi színház a fejlődés vonalában mozgó elemeinek szintézisében látja, mely csak akkor valósulhat meg a maga teljességében, "ha már a társadalom más kibékíthetetlen ellentéteit kemény küzdelemmel megszüntették./54/

A munkásmozgalommal való szorosabb kapcsolatok elemzésénél Radnóti versein kívül máig is a nem mindig hiteles, főleg általánosságokban mozgó kortársi emlékezésekre vagyunk utalva - a konkrét mozzanatokai még nem sikerült feltárnunk.

1935-ben mint szervezet feloszlott a Szegedi Fiatalok művészeti Kollégiuma. Tagjai közül sokan: Erdei Ferenc, Radnóti Miklós, Tolnai Gábor, Reitzer Béla, Ortutay Gyula, Hont Ferenc a Válasz balszárnyához, illetve a Márciusi Fronthoz csatlakoztak, s jelentős a szerepük a magyar értelmiség antifasiszta frontjának kialakulásában./55/ Ezzel már érintettük is a Kollégium működésének egyik jelentőségét, a belső "nevelő", korszerűbb világnézet felé formáló erőt, mely a Kollégium tagjainak életreszóló indítást adott.

Magának az agrársettlement- mozgalomnak és a Kollégiumnak a tevékenysége - különösen az induláskor, a "társadalompolitikai" periódusban - nagy közvetlen nényformáló hatásával jelentősen elősegítette az új, szociális alapokon álló parasztszemlélet kialakulását, elsőnek hirdette meg programként a szociográfiai igényű falukutatást, előkészítve ezzel a Választ és a népi írók mozgalmát.

Klasszikus értékű a tudományos és művészi teljesítmény - a kör műhelyében létrejött, égisze alatt megjelent alkotások: Radnóti verseskötetei, Ortutay, Tolnai, Erdei, Hont és a többiek etnográfiai gyűjteménykötetei, szociográfiai írásai, irodalomtörténeti tanulmányai, Buday György fametszetei a maguk területén mind maradandó alkotások.

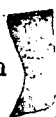

/54/ Hont Ferenc: A színpad és a munkásosztály. A színpad, 1935. I. sz. 82.l.
/55/ K. Nagy Magda: A Válasz. Bp. 1953. Szépirodalmi.

A FELTÉTELES MELLÉKMONDATOK STILISZTIKAI SZEREPE A MAI MAGYAR NYELVBEN.

Dr. Márta Jánosné Kepecz Valéria évf. Magyar- és Finnugor szak.

A feltételes mellékmondatok grammatikai, tartalmi és logikai szempontból nyelvünk nélkülözhetetlen alkatrészei, ugyanakkor a funkciójukon túlmenően stilisztikai szempontból is rendkívül jelentősek.

Stilisztikai vizsgálatuk nagyon sok érdekességet rejt magában, szinte minden egyes mondat más, - más megfigyelési szempontot kínál - ez az oka annak, hogy nehéz volt egy bizonyos rendszert felállítani. Azonban így talán még hiebben tükröződnek ennek a mondatfajtának a legáltalánosabb, legjellemzőbb tulajdonságai: a rendkívüli árnyaltság és sokszínűség.

Egyes nyelvészek is szemantikai sajátságaik mellett főleg stilisztikai szerepüket hangsúlyozzák: így például B. Lőrinczy Éva, Simonyi, Szinnyei, Klemm és még Szabó Dénes is elsősorban stilisztikai sajátság-nak tartották a feltétel kifejezését. Ez az álláspont is mutatja, hogy van stilisztikai értékük, s alkalmasak a nyelv színezésére, gazdagabbá tételére. A legmeggyőzőbb bizonyíték erre azonban irodalmunk, mely rendkívül sok feltételes mellékmondatot használ, főleg stilisztikai szerepük miatt.

A feltételes mellékmondatok stilisztikai vizsgálata bizonyos mértékig új módszereket követel, már csak azért is, mert mondat ilyenirányú vizsgálatáról van szó. A mondatokat általában csak grammatikai szempontból szoktuk megfigyelni. A magyar nyelvészet ill. stilisztika régi adóssága egy olyan összefüggő mű, amely a mondatokat nem tisztán száraz grammatikai hovatartozásuk szerint, hanem stilisztikai szempontból is vizsgálja. Arany János is ezt sürgeti "Visszatekintés" c. munkájában./v. ö. Bebesi István: A mondatok jelentéstana. Nyr. LI. 103./ Arany ezt írja: "Még szorosabban érdekli a költői nyelvet a szók igazi jelentése, az összetétel, legkivált pedig a syntaxis, melyben leginkább kitűnik ereje."

Nem szabad azonban megfeledkeznünk egy igen értékes stilisztikai kézikönyvről sem, amely 1958-ban jelent meg. Fábrián Pál, Szathmári István

és Terestyéni Ferenc : " A magyar stilisztika vázlata " c. munkája ez, elég részletesen és elmélyülten foglalkozik a mondatok stilisztikai értékével. /235-294. o./ A mondattan a nyelv objektív tényeit vizsgálja./ez is a legfőbb hivatása/ de stilisztikai és esztétikai szempontokkal nem dolgozik, holott ezeknek is óriási jelentőségük van. Bebesi következőképpen foglalja össze a stilisztikai mondattanról alkotott felfogását a már fentebb említett cikkében :

"Általános nyelvi tények lélektani háttére válik egyszerre világossá, közösnyelvi fogalmak értéke domborodik plasztikusan elének, miközben az érzelmek fokait és a kifejezésükre szolgáló technikai eszközöket állítjuk párhuzamba."

Az egyes mondatfajok használata nagymértékben befolyásolja a stílust. Pl. Gárdonyi rövid mondatai tömör, könnyen áttekinthető stílust teremtenek - Eötvös József körmondatai viszont ünnepélyes, fennem szárnyaló stílusról tesznek tanúbizonyságot. Érdekes eredményre jutnánk akkor is, ha megfigyelnénk, hogy az egyes műfajokon belül milyen mondatfajok jutnak a legnagyobb szerephez. /Valószínű, hogy itt is valamilyen törvényszerűség mutatkozik./

Minden mondatfajta teremt valamilyen légkört, hangulatot, amely aztán nagymértékben befolyásolja a stílus milyenségét. Pl. ha kijelentő mondatot használunk, azzal azt akarjuk kifejezni, hogy teljesen objektívek vagyunk, nem fűz bennünket túl sok érzelm a mondatban kifejtett gondolathoz, mondanivalóhoz. Pl. :

"A nap lement,
Eljött a csend,
Szellőzött felhők között
Merengve jár a holdsugár."/Petőfi/

Nézzünk meg most egy kérdő mondatot is. Látni fogjuk, hogy mennyire más szerepet tölt be, mint az előbbi :

"Mikor fogunk már összefogni?
Mikor mondunk már egy nagyot
Mi elnyomottak, összetörtek,
Magyarok és nem-magyarok?"/Ady/

Dinamizmus, élénkség, drámai erő jellemzi ezt a mondatfajtát, ezért a szépirodalmi stílus kedvelt kifejező eszköze. Ha pedig ünnepi, fennkölt hangulatot akarunk teremteni, szívesen nyulunk a körmondati formához. Zlinszky Aladár Eötvös egy körmondatát idézi "Stilisztika és verstan" c. tanulmányában. /A magyar stilisztika

utja 131. o. / Kétféle szempontból is idevehető ez a mondat : mint körmondat, és mint feltételes mellékmondatokból álló konstrukció bizonyítja az utóbbi kifejező erejét, s hogy milyen nagy mértékben lehet segítségével unnepeles gondolatokat is mondat formájába önteni.

„Ha minden fáradozás, melyet embertársaink javára fordítanánk, hasztalan volna, s legnemesebb törekvéseinknek nem lehetne senmi eredménye ; a magasabb vágyaink nem teljesülhetnének, s a szép s a jó soha nem győzhetne a világon : még akkor is e nyomorult létnek legszebb része azoknak jutott, akik csalódásukat sirukig megtarták, s ők nem győztek is legalább végső lehetleg nemes célokért küzdöttek. »

A stílusjelenségek mindig valamilyen nyelvi formában nyilvánulnak meg - így a mondatok jelentésében és formájában kifejeződő értékek felderítése és rendszerezése változatos nyelvi anyagot igényel. A nyelvi anyag /első- sorban a szépirodalom köréből, regények, elbeszélések, költemények, tudományos értekezések, újságok nyelvéből/ rendelkezésre áll, a maga sokféle stíluslehetőségeit rejtgetve.

- . . . -

Az összegyűjtött feltételes mellékmondatok kategorizálása sajátos jelentéstartalmuk miatt korántsem lehetett egyértelmű. Nem lehetett pl. csak kimondottan asszerint csoportosítani őket, hogy a mellékmondat a főmondat melyik hiányzó mondatrészét fejezi ki mondat alakjában, tehát a mellékmondatnak milyen mondatrész felel meg a főmondatban. Ez tisztán grammatikai osztályozás lenne, s segítségével csak nagyon is kismértékben jutnánk közelebb a feltételes mellékmondatok megismeréséhez. Szükségessé vált a más szempontú vizsgálat is, méghozzá főleg a stilisztikai eszközök figyelembe vétele. Egyes mondatok grammatikailag sehová sem sorolhatók - legalábbis megnyugtató biztonsággal nem - stilisztikailag azonban rendkívül kifejezőek, színesek. Irodalmi művekben akadtak ilyenek főképpen, érthető is, hiszen íróink arra törekednek, hogy minél változatosabbá tegyék nyelvüket.

Változatos, sokféle kategória alakult ki. Az egyes kategóriák elnevezése teljesen önkényes, nevüket onnan kapták, hogy milyen funkciót töltenek be az irodalmi alkotásban, szövegben. Természetesen ezek a csoportok nem választhatók el mereven egymástól, nem szilárd, kialakult kategóriákról van szó,

átmennek egymásba, és még az egyes csoportokon belüli mondatok sem egyforma színezetűek. Egyik nagyobb, másik kisebb mértékben élénkíti a stílust. Fontossági sorrend szerint sem sorakoztathatjuk fel őket- mindegyiknek megvan a maga szerepe, jelentősége.

1. Fokozási kifejező feltételes mellékmondat.

Egyes mondatok a feltétel kifejezésén túlmenően bizonyos mértékig arra is rámutatnak, hogy az egyik tagmondatban kifejezett cselekvés a másikhoz képest jóval intenzívebb.

«Ha az iménti fondásra nevettek az emberek, most röhögnek.» /Szabó Pál : Harangoznak. 16./

A «nevettek - röhögnek» kifejezések a cselekvés erősségének növekedését fejezi ki, érdekes módon feltétellel. Bizonyos mértékig még az igeidők is kifejezik ezt a cselekvésbeli fokozódást. A mellékmondat igéje mult idejű, a főmondaté pedig jelen idejű. A cselekvés fokozódásával időben is közelebb kerül hozzánk. Ugyanez látható egy másik példában is, szintén Szabó Pálnál. A «Harangoznak» c. regényben. /105. old./

«Ha az imént hallgattak, bezzeg beszélnek most.»

Hasonló az előző mondat konstrukciójához, azzal a különbséggel talán, hogy az utóbbiban a főmondatban még egy nyomósító szócska is szerepel : a b e z z e g.

Érdekes módon fejezi ki a fokozást a következő mondat :

«Csak az öreg Samu bácsi ül kinn a tornácon, a szokott helyén. ha lehet : még tisztább gatyában és ingben, még mozdulatlanabb tartással.»

/Kodolányi : Feketeviz, 81. /

Itt a «ha lehet» szerepét úgy foghatjuk fel, hogy az író azt akarja vele kifejezni : egyáltalán olyan tiszta ruhában szokott Samu bácsi kint ülni a tornácon, hogy annál tisztább szinte már nem is lehet egy ruha.

A fentiek érvényesek a következő példára is :

«Ha lehet, még inkább a foga hegyére szedi a szót.»

/Sz. P. : H. 211./

Meg kell még jegyezni, hogy az ilyen «ha lehet»-ből álló mellékmondatok után a főmondatban általában fokozott melléknév vagy határozószó következik :

pl. : ha lehet, még tisztább
ha lehet, még inkább

2. Nyomósító funkciós feltételes mellékmondatok.

Ebben a csoportban olyan mondatokról lesz szó, amelyek mellékmondata nyomatékosítja a főmondatban kifejezetteket. Ez a nyomósítás többféleképpen történhet.

a./ Leggyakrabban a mellék- vagy főmondatban szereplő s e tiltószócska fejez ki nyomósítást :

«Több nem kéne nékem osztán, ha folya se, /ti. sör/
«Hozzá még nem piszkál bele a jászolba, ha történetesen itt van se,» /Sz. P. H./

«Ha a villám csapott volna be, akkor se tünnek volna el rémültebben a sakterék, mint így.» /Sz. P. : H./

«... ennél már ő nem tud szebbet mondani akkor se,
ha szentül kukorékol az erőlködéstől,» /Sz. P. : H./

Ennél a két utóbbi példánál a főmondatban álló «akkor se» fejezi ki a nyomósítást. Ilyen típusú mondat még jó néhány szerepel a példák között. Mindennapi beszédünkben is gyakran használjuk :

pl. : Akkor se megyek el, ha ő maga kérne rá.

b./ A fenti csoporthoz áll közel a következő mondat, melynél a mellékmondatban szereplő «nem» tagadószócska fejezi ki a nyomósítást :

«Marikának nagyon szép boája van, de mikor tegye a nyakába, ha most nem ?» /Sz. P. : H./

c./ Az eddigi két alcsoporttal ellentétben a következő mondatokban a fő- vagy a mellékmondatban szereplő «is» nyomósító szócska fejezi ki a nyomósítást, néha az «akkor»-ral együtt.

«Ha másnak van esze, akkor neki is van.» /Sz. P. : H./

«Ha úgy, akkor ő is úgy,» /Sz. P. : H./

Az utóbbi mondat a nyomósításon kívül más stilisztikai szerepet is betölt. A fő- és mellékmondat is hiányos, az ige nincs kitéve, de így is, sőt ilyen hiányos alakban még szemléletesebben fejezi ki a mondanivalóját : Így értelmezhető : Ha úgy tesz, úgy cselekszik, akkor ő is úgy. Rövidségével, tömörségével tudta ezt a stilisztikai hatást elérni - kevesebb

szóval többet, súlyosabbat mondott az író.

d./ A "hát" szócska is kifejezhet nyomósítást, a következő példák mutatják:

"Ha valaki ~~id~~ ^{id} t^urnⁱ ebben a kutya életben,

hát Gyurka tud." /Sz. P. H: 231. old./

"Istenes Juliska pedig, ha még eddig nem tud-

ta volna, hát most megtanulta, hogy egyetlen

lépés, és visszasüllyed oda, ahonnan jött, kö-

nyörtelenül." /Sz. P. : H. 202. old./

A nyomósítás itt még szembetűnőbb, mert a mellékmondatban szereplő, "tudta volna" feltételes módot a főmondatban kijelentő mód követi, így bizonyos mértékig még ez is hozzájárul az erősítéshez.

3. Bizonytalanságot kifejező feltételes mellékmondatok.

Ha valamiben nem vagyunk egészen biztosak, nincsnek pontos értesüléseink valamilyen esetről, cselekvésről, a hétköznapi beszédben is gyakran használjuk ezeket a bizonytalanságot kifejező szavakat: lehet, talán, esetleg, bizonyára, ha ugyan.

Nézzük meg, hogyan használják őket íróink.

a./ "...az ebédet is megfőzte, /ha ugyan volt mit/

/Urbán E. : Kemény 66. 24. old./

"Csak nevetgélne ugyan, ha tudna." /Sz. P. : 11. 125. o./

Mindkét mondatban az ugyan szócska járul elsősorban a bizonytalanság kifejezéséhez, de itt még más stilisztikai eszközöket is figyelembe kell vennünk. Az első példában a hátravetett, zárójelben álló mellékmondat kétségkívül bizonytalanságot fejez ki. Az utóbbiban inkább mind a fő-, mind a mellékmondatban szereplő feltételes mód enged erre a szerepre következtetni, bár a főmondatban álló "Ugyan" még inkább alátámasztja ezt a funkciót. Szembetűnő még az is, hogy ebben az alcsoportban a mellékmondat hátul, a főmondat után áll.

b./ "Annus meg nyolcra indul és négy-ötig ha ott van a hivatalában." /U. E. : K. 21 old./

Kétféle eszközt is találunk ebben a mondatban a bizonytalanság kifejezésére: az első eszköz a "négy-ötig" kifejezés, ami már tartalmában is ingadozást fejez ki.

A másik eszköz a feltétel és a ki nem tett, 'esetleg', amely azonban könnyen odaérthető, kitehető.

„... a műveletlen XIX. század, amelyet ötven év
alatt, ha egyszer bírná valami a fásultságából
felrázni, s ez a valami Balzac ur Szamárhör c.
regénye.”/R.-V. : A k. k. 54. old./

Ebben az esetben is kitehető valamelyik bizonytalanságot kifejező szócska : 'talán', 'esetleg' stb. Hiányuk itt tömörebbé és kissé különlegesebbé teszi a stílust. Ez a két utolsó mondat tulajdonképpen már nem is igazi feltételes mellékmondat, inkább feltételes mondatrésztől beszélhetünk itt. Klemm a következőket írja az ilyen típusú mondatok kialakulásáról :

„Néha közös állítmánya van a két mondatnak, azért
a főmondatba csak odaértették. A két mondat az-
után együvé olvadt s a ha 'legfőljebb' jelentésű határozószóvá
lett : Talán keddre /haza megyek/.

ha haza mehetek. Tört. T. 1900. 265.” /KLEMM : Tört. Mondt. 599

4. Bizonytalanságot kifejező – fokozó jelentésárnyalatú feltételes mellékmondat.

„... majd szétpattannak benne az ideggócok, ha ugyan
széjjel nem pattant már némelyi k.”/Sz. P. : H. 117./

„Nagyon is maszatosak, ha ugyan nem sárosak.”

/Sz. P. : H. 28./

„Gyurka idestova tizenöt esztendő lesz, ha ugyan
el nem mult.”/Sz. P. : H. 102./

„... a leány husz esztendő sincs... az ember meg
már hatvan, ha nem több.”/Sz. P. : H. 127./

„Igaz, hogy ez szép nagy kert, megvan vagy nyolc-
van-száz öl, ha nem több.”/Sz. P. : H. 73./

Mind az öt mondatban megfigyelhető, hogy a mellékmondat a főmondatához képest többet fejez ki, intenzívebb a cselekvése. Ez a fokozódás azonban nem egyenesen, minden feltétel nélkül következik, van benne bizonytalanságot kifejező árnyalat is. Főleg a bennük szereplő, 'ha ugyan', 'ha nem' fejezi

ki ezt a bizonytalanságot, /Ugyanakkor grammatikailag megegyeznek a szerkezetük is./

Pl. az első mondat esetében a főmondatban azt állítjuk, hogy „...majd szétpattannak benne az ideggócok”. Az ezután következő mellékmondat bizonyos mértékig változtat az előbb elmondottakon. Feltételezi azt, hogy némelyik ideggóc már meg is pattant, tehát az előző tagmondatához képest többet fejez ki.

Tartalmilag, stilisztikailag is rendkívül jelentősek ezek a mondatok. Érdekes a formájuk is. Éppen úgy, mint tartalmilag, nincs szoros, elválaszthatatlan kapcsolatban a fő- és mellékmondat. Sokszor pont választja el őket. Ez is jelzi, hogy a beszélőnek, illetve írónak csak utólagos megállapítását fejezi ki a mellékmondat. A következő mondat is lényegében idesorolható. Bizonytalanságot fejez ki, de oly módon, hogy a mellékmondat nem fokozza a főmondatban elmondottakat, hanem éppen ellenkezőleg, jelentéktelenebbnek nyilvánítja őket.

„Sulya, ha sulynak lehet nevezni - 0.064 grammot tett.”
/R.-V. : A. k. k. 74./

5. Még szorítást kifejező feltételes mellékmondatok.

Ezekre a mondatokra az jellemző, hogy a mellékmondat valamilyen módon korlátozza, leszűkíti, megszorítja a főmondatban elmondottakat.

„Gyurka tán egy esztendővel öregebb, ha igaz”

/Sz. P. : H. 106./

„Bölcs indárvány volt, ha igaz” /R.-V. : A k. k. 46/

„Belebujna most a fűrésekbe, ha volna. Vagy ha tudna.” /Sz. P. : H. 205./

Stilisztikailag érdekes az utóbbi, hátravetett, különálló mellékmondat. Utólagos asszociáció eredménye, az író még inkább korlátozza azt a lehetőséget, /feltételes módban áll a főmondat igéje/ amelyet a főmondat magában foglal.

„Egészségetekre kívánom az iccai nyugodalmat,

- Köszönöm, Hasonlóképpen kívánom, ha vót egy

kicsi” /Sz. P. : H. 118./

Érdekes ez a mondat szerkezete. A „Hasonlóképpen kívánom, ha vót egy kicsi”

tagmondatok semmilyen kapcsolatban nem állnak egymással, hanem mindkettő az előző mondat "iccadai nyugodalmát" részére vonatkozik. A főmondat cselekvése azonban csak akkor megy végbe, ha a mellékmondat állítása lehetővé teszi a főmondat cselekvésének véghezvitelét, természetesen a multig vonatkoztatva. Ezek a mondatok kissé vitathatók hovatartozásukat illetően – bizonytalanságot is kifejeznek, de inkább a megszorító funkciójuk az elsőrendű.

6. Ráhangyó funkciójú feltételes mellékmondatok.

Ebbe a kategóriába azok a mondatok kerültek, amelyekben az egyik tagmondat valamilyen módon, kissé beletörődésszerűen igazolja a másik tagmondat állítását, cselekvését, felszólítás, óhaj formájában, vagy egyszerű kijelentéssel.

a/ Legkönnyebben felismerhető típust az u. n. "ha már" -ral kezdődő mellékmondatok alkotják.

"... ha már el akarsz menni hazulról, legalább kérj engedelmet." /K. J. : F. 41./

"Dezső azt mondja, hogy most csakugyan meg kell rázni a körtefákat, meg a szőlőlugast, ha már nincs itthon Laci apja." /K. J. : F. 4./

"Hogy az Isten nem is tudja magához szólítani, ha már az eszét elvesztette." /Sz. P. : II. 236./

"Ha már egyszer új életet kezd az ember, kezdje újév napján." /Népszabadság, 1960. dec. 2. II./

Ez a leggyakoribb típus a feltételes mellékmondatok ráhangyós csoportjában.

A mellékmondat általában a beszélő, ill. író akaratától teljesen független cselekvést, történést foglal magában, amellyel a beszélő, író talán nem is ért egyet, de beleegyezik kis változtatással, valamilyen kívánsággal, felszólítással, esetleg paranccsal, amelyek aztán a főmondatban kapnak helyet. Megfigyelhetjük, hogy ezekben az esetekben a főmondatban az ige felszólító módban áll.

b./ Ha hozzáfogott, hát meghengergőzik benne istenesen.

/Sz. P. : H. 272/

De ha a Mariskát elragadta a szerencse, Lajos nem kapaskodik belé. /NÉMETHI LÁSZLÓ : Bűn. 6./

Az első mondatban jobban szembetűnik a ráhagyás, ugyanis a főmondatban ki van téve a "hát" szócska, amelynek jelentése is belenyugvást, ráhagyást fejez ki. A mellékmondatban pedig kitehetjük a "már"-t is.

Ha már hozzáfogott, hát meghengergőzik benne. . . stb.

A második mondatban nincs egyáltalán ilyen utalószó, de könnyűszerrel kiegészíthető.

Emnél a csoportnál az ige mindkét tagmondatban kijelentő módban áll.

c./ Ha pedig passzra akarsz menni, hát tessék. /U. E. : K. d. 10/

"Ez kar, öcsém, ha éppen tudni akarod" /K. J. : F. 44./

Ezek a mondatok bizonyos helyke, fellengzős ráhagyást fejeznek ki. A beszélő v. író tudatában van fölényének - ezt fejezik ki ezek a mondatok.

Az ilyen hátravetett feltételes mellékmondatok fejezik ki legerősebben a ráhagyást.

"Ha tudják, hát hadd tudják, most már végképpen neki eresztü magát" /t. i. a sirásnak/ /Sz. P. : H. 152./

Főleg a "hadd" fejezi ki itt a ráhagyást, a teljes belenyugvást. A köznyelv is szívesen használja ezt a formát : pl. Ha jön, hát jön. stb.

7. Kérdő mondat után következő feltételes mellékmondatok.

"Mit ér már az élet, ha te otthagytál ?" /K. J. F. 86/

"Mir mászol a fára, ha leesel, hé?" /Sz. P. H. 105/

"Hát mit csináljak, ha nem ér össze!" /Sz. P. : H. 183/

"Miért vettél el, ha nem szeretsz?" /K. J. F. 68./

Ezek a mondatok grammatikailag mind magyarázó színezetűek. Stilisztikailag színező hatásuk van, főleg azért, mert kérdő mondat után következnek.

8. Hiányos feltételes mellékmondatok.

Ezekre a mondatokra az jellemző, hogy csak mellékmondatokból állnak, a főmondatuk teljes egészében hiányzik.

a./ "Csak megfőtt tán. . . Ha nem főtt volna. . . Feje eltűnik, majd a válla is." /Sz. P. : H. 41/

„Tán ha kegyesebb lenne hozzá, még nyájasabb.” /Sz. P. H. 50/

„Pedig ha tudtam volna.” /K. J. F. 17./

„Hátszen, ha vigyázol.” /Sz. P. : H. 100/

Ha megvizsgáljuk az előbbi mondatokat, azt látjuk, hogy főleg töprengést, vívódást fejeznek ki, egyáltalán nem biztos a beszélő abban, /amire a mellékmondat tartalmából mi is következtetni tudunk/ s ezért inkább el is hallgatja.
b./ Más esetekben éppen óhajtatást, valamilyen kívánságot fejezünk ki feltételes

formában Klemm Antal így ír erről: „A főmondat elhallgatásából kelteztek a ha -val bevezetett óhajtó mondatok. A főmondatot gyakran indulatszó pótolja. /ó, hej, vaj, / s ez néha egybetapadt a ha kötőszóval vajha óhajtó szócskává. Így tehát a mellékmondat főmondat rangjára emelkedik. Pl. Hideg föld nászi ágyad, ha nyughatnám én is veled ! Gyulai Költ. 34” /KLEMM : Tört. Mondt. 398./

Igy alakultak ki a következő formák is:

„Ha ilyen házban élhetne, ilyen udvaron !” /Sz. P. : H. 75./

Kívánság óhajtatást fejez ki ez a főmondatértékű mellékmondat. Természetesen a főmondat is odaérthető a mellékmondat mellé, főleg a szöveggörnyezet segít a kiegészítésében. Az előző mondat kb. így hangzana a hiányzó főmondat kiegészítve : „Ha ilyen házban élhetne, ilyen udvaron, nagyon boldog lenne.”

„Ha Gyurka meghalna, de azért meg is maradna. . .

hogy látná meg, mennyire meggyászolta őt.” /Sz. P. H. 113./

„Ha tudná, mennyire szeretem és megérttem őt.” /K. J. : F. 12./

„Hej, Debrecen,

Ha rád emlékezem ! . . .” /Petőfi : Egy telek Debrecenben./

Igy sóhaj fel a költő, s e két sor elolvasása után még nem tudnánk, mit is akar kifejezni ezzel a hiányos mellékmondatl. A vers további menetéből azonban azt is kitűnik :

„. . . Sokat szenvedtem én tebenned,

És mindamellett

Oly jólesik nekem,

Ha rád emlékezem.”

Udvarias, kissé finomkodó megszólításokban is gyakran találunk hiányos feltételes mellékmondatokat :

„Kérem, nagyságos uram, ha meg nem sértem” /N. L. F. 8./

Hiányos feltételes mellékmondatokból áll a következő szólásszámba menő kifejezés is : „Majd ha fagy, hó lesz nagy.” /U. E. : K. d. 12./

Kb. ilyen jelentésű főmondatból egészíthető ki : akkor csinálom meg, akkor megyek el, stb. A tulajdonképpeni jelentése az, hogy a beszélőnek, írónak egyáltalán nincs is szándékában véghezvinni a cselekvést.

„Ha önálló mondatként, valamely kérdésre adott elutasító válaszul használjuk ezt a kifejezést, azt jelenti : arra ugyan várhatsz, azt ugyan lesheted”, vagy más szóval : „sohanapján”. Az elutasító választ még jobban kifejezi a teljesebb alak :

Majd ha fagy
Hó lesz nagy,
Répa terem
Vastag, nagy.

Ugyanis az az időpont sohasem fog bekövetkezni, amikor télen répa terem.” /O. Nagy Gábor : Mi fán terem : 91./

A mindennapi szóhasználat is szívesen alkalmazza a hiányos feltételes mellékmondatokat. Főleg kívánságot, óhajtást fejeznek ki velük :

Pl. : ó ha eljönne ! kb. így egészíthető ki : De jó lenne !
jaj, ha láthatnám !

Sokszor a főmondatban lappang a feltételes mellékmondat, könnyen kitehető de ezen kívül a feltételes mód is utal rá :

„Imádságos könyvet kérnék,
Higgye meg, most oly jól esnék.”

/Vörösmarty : A szegény
asszony könyve./

Igy egészíthető ki : Imádságos könyvet kérnék, ha adna.

Mellékmondat nélkül a főmondat ebben az esetben sokkal kifejezőbb stilisztikailag - sokkal finomabb formában fejeződik ki a kívánság, kérdés, mint mellékmondati formával.

Az eddigiekben - egy-két kivételtől eltekintve általában prózai művekből vett feltételes

mellékmondatok stilisztikai szerepét vizsgáltuk. Érdekes azonban megfigyelni azt is, milyen szerepet töltenek be a költészetben.

Az eddigi kategóriák nem változnak, a versekben előforduló feltételes mellékmondatokra is érvényesek: - esetleges hangulati, esztétikai többletre kell itt felfigyelnünk.

Számtalan versből idézhetnénk, de itt most csak néhányat említek, főleg olyanokat, amelyekben több feltételes mellékmondat is szerepel.

Az összegyűjtött példák alapján arra lehet következtetni, hogy a költők legszívesebben akkor használják feltételes mellékmondati formát, amikor mondanivalójuk túlfutott, érzelmekkel teli, gondolataik magasan szárnyalnak. Legjobb példa ennek bizonyítására Vörösmarty Mihály "A Guttenberg albuma" c. költeménye:

«Majd ha kifárad az éj s hazug álmok ~~szűnnek~~ szűnnek
S a kitörő napfény nem terem áltudományt ;
Majd ha kijő a kard az erőszak durva kezéből
S a szent László korát nem cudarítja gyilkos ;
Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dus
S a nyomoru pór nép emberiségre javul ;
Majd ha világosság terjed ki keletre nyugatról
És áldozni tudó szív megismeri az észet ;
Majd ha tanácsot tart a föld népsége magával
És eget ostromló hangokon összekiált,
S a zajból egy szó válik ki dörögve : « Igazság ! »
S e rég várt követő végre leküldi az ég :
Az lesz csak méltó dínadal számodra, nevedhez
Méltó emlékjelet akkoron ad a világ.»

Feltételes mellékmondatok sorozata az egész költemény -- egy hatalmas, mély gondolatokat tartalmazó feltétellánc. /Mindegyik tagmondat grammatikai szempontból időhatározói jellegű./ Az ötször egymás után megismétlődő "majd ha" nagyszerűen fejezi ki a párhuzamosan egymás mellett haladó sor értelmi és érzelmi fokozódását. Ezek a feltételes mellékmondatok foglalják magukban mindazt, ami a vers végén álló főmondat cselekvéséhez szükséges.

Különösen sok feltételes mellékmondatot találunk a forradalmi költészetben : csapongó gondolatokat, az eshetőségek latolgatását, sőt fenyegetést is ki

lehet vele fejezni :

„Mi lesz, hogya Dózsa György kőszá népe
Rettenetes nagy dűhvel özönöl.
Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz ?
Rabló várailokból merre fut
Hitvány hadatok ? Ha majd csörömpöléssel
Lecsukjuk a kaput ?” /Ady : Dózsa György unokája vagyok én./

„Mi lesz, ha egyszer szikrát vet a szalma,
S fellángol e táj, e néma, lomha ?
Ha megülve száz here pimaszt már,
Vihart aratva zendül a magyar nyár ?” /Juhász Gy. : Magyar nyár 1918./

Petőfi költeménye, a „Ha férfi vagy, légy férfi” c. vers is sok feltételes mondatot tartalmaz. Minden versszaka ezzel a formával kezdődik : így fejezi ki a buzdítást, bátorítást.

Az „Egy gondolat bánt engemet” c. Petőfi vers befejezése is feltételes mellékmondatok sorozata – pergő, eleven, riadószerű sűrívekben.

Ugyanakkor előfordul a feltételes mellékmondati forma a legfinomabb lírai hangulatú költeményekben is.

„Hogyha már nem szeretsz,
Az isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
ezerszer áldjon meg.” /Petőfi : Reszket a bokor, mert... ./

„Ha mosolyog a mosolya csupa csillag,
De ha szomjazom, akkor friss patak.” /József A. : Csudálkozás az életben/

„S ekkor még szívem kigyul,
Mint hosszú, téli éjjelen
Montblanc örök háva, ha túl
A fölkelő nap megjelen.” /Vajda : Husz év múlva./

„Áldj meg, ha ithagysz, áld akkor is,
Ha rossz voltam.” /Ady : Ha holtan találkozunk./

Ezek a példák, és ez a csoportosítás korántsem ad kielégítő képet a feltételes mellékmondatok szerepéről a költészetben – csak a legélesebben elkülönülő árnyalati hatások kiemelésére szolgál, s annak bebizonyítására, hogy a feltételes mellékmondatok színes, változatos stílust teremtenek.

OROSZ BREDETÜ TÜKÖRSZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK A MAGYAR
NYELVBEN 1945 UTÁN

Molnár Erzsébet évf.

s z a k   h a l l g a t ó

L.

Nyelvünket állandóan érték és érik különböző hatások. Az idegen nyelvi hatások közül legkönnyebben a szókincsben történt változásokat lehet megfigyelni, mert a hangok, a szóképzés és a szókincs reagál leghamarabb a változásokra. Ha nyelvünk szókészletét vizsgáljuk, nyomon követhetjük azokat az idegen nyelvi hatásokat, melyek más népekkel való érintkezés során érték nyelvünket. Azokból a nyelvekből, melyekkel a magyarság valamilyen kapcsolatba került, állandóan vettünk át szavakat. Rendszerint akkor jelennek meg nyelvünkben, szókészletünkben idegen, új elemek, amikor társadalmi, gazdasági, politikai életünkben is változások következnek be. "Elsősorban a szókincs mutatja különösen érzékenyen a természetben, a társadalmi fejlődésben és ezzel összefüggésben a művelődésben beállott nagy változásokat. E fejlődés során az ember fogalmi köre tágul, s mivel a nyelv közvetlen kapcsolatban van minden emberi tevékenységgel, szókincsében ki kell fejeznie azt a nagy gazdagodást, mely minden téren kíséri a fejlődést." /Bárczi Géza : A magyar szókincs eredete Tankönyvtkiadó 1958. 3. lap/

Ezért a felszabadulás nemcsak hazánk történelme szempontjából jelentett óriási változást, hanem nyelvünk életében is jelentős gazdagodást idézett elő. A felszabadulás azt jelentette, hogy hazánk egy új társadalmi rendszer, a szocializmus építésének útjára lépett. A megváltozott viszonyok, az új élet, az új világ új fogalmakat vetnek fel, melyeket nyelvünk igyekszik formába önteni. Legismertebb formája az idegen eredetű jövevényszavak behatolása a nyelvbe /külak, kolhoz, putajka/, melyek beilleszkednek szókincsünkbe. A kölcsönvétel másik igen gyakori formája a tükörszavak, tükörképezések alkalmazása. Lehetséges a szókincs gazdagodásának az a

módja is, amikor már meglévő régi szavakat új tartalommal töltünk meg, ezt jelentéstani tükrözésnek nevezzhetjük.

Melich János Jelentéstani kérdések című tanulmányában utal arra, hogy nyelvünk idegen elemeinek vizsgálatánál a szavak átvételét sokkal inkább figyelemmel kísérték, "E mellett a jelentéstani értekekre, amely tehát saját nyelvi szóval tükrözi vissza az idegen szót sokkal kisebb az irodalom." /3. lap/ Utal a szerző arra, hogy a tükrözés minden nyelvben nagyon gyakori jelenség, azonban meghatározásuk nehezebb feladat, mint a jövevényszavak esetében, ahol: "a jövevényszó teste: hangképe a legtöbbször biztos utbaigazít." /u.o. 7 lap/ A tükrőszavak vizsgálatánál elsősorban azt kell figyelembe venni, hogy hol jelent meg először a fogalom, amely átkerülve más nép életébe, szókincsében mint lefordított tükrőszó realizálódik. Mindig az az átadó nyelv, amelyben először jelent meg a fogalom és megjelölésére a szó, és az az átvevő, amelyben később találkozunk vele.

Hazánk felszabadulása, a szocializmus építésének megindulása a Szovjetunió jelentős támogatásának eredménye. A megváltozott élet új foglalkozásainak formába öntését megkönnyítette az a körülmény, hogy előttünk már ott állt a Szovjetunió példája, mert a szovjet emberek már felszabadulásunk előtt 28 évvel a szocialista társadalmat kezdték építeni. Az orosz nyelvben az új fogalmak megjelölésére hamarabb megjelentek az új szavak, kifejezések. Legegyszerűbb eszköznek az új fogalmak kifejezésére a mi nyelvünkben az mutatkozott, hogy az orosz szavakat, kifejezéseket lefordítottuk magyarra. A tükrőszavak, kifejezések meghonosodását elősegítette az a körülmény, hogy a felszabadulást követő években tömegesen jelentek meg az oroszról fordított szépirodalmi művek, politikai, ideológiai brossurák, tudományos /műszaki, mezőgazdasági/ munkák. Ezeknek sok lefordított szava, kifejezése hamarosan közhasználatúvá vált. A tükrőszavak nagymértvű elterjedésében szerepet játszott az is, hogy a felszabadulás után sok politikai vezetőnk, írónk, újságírónk tért haza a külföldi emigrációból, főként a Szovjetunióból. Ezek az emberek hosszú évekig kinn éltek, be-

szélték az orosz nyelvet, esetleg írták is oroszul. Hazatérésük után az oroszból már ismert szavakat és kifejezéseket lefordították, melyeknek még nem volt a magyarban megfelelőjük. Ezeknek a tükörszavaknak nagy része szervesen beilleszkedett szókészletünkbe, szókincsünk legaktívabb részéhez tartoznak. /munkaverseny, ujtó, békeharc/ Akad olyan szó is, mely csak bizonyos ideig él a nyelvhasználatban, ha eltűnik a szó aktualitása, eltűnik maga a szó is. /széncsata, rohammunka/

A következőkben megvizsgálom néhány olyan új tükörszót és kifejezést, melyek feltehetően a felszabadulás után kerültek bele nyelvünkbe az orosz nyelvből.

A vizsgálat szempontjai a következők lesznek : először a tükörszókkal foglalkozom, figyelembe véve, hogy morfológiai vagy szemantikai tükrözéssel állunk-e szemben. Ezután tükörszókat, végül pedig a tükrökifejezéseket vizsgálom meg.

II.

A tükörszók

A tükörszó, calque, egy idegen szó lefordításaként keletkezik a nyelvben. A tükörszavak vizsgálata nyelvünk idegen elemeinek feltárásánál háttérbe szorult. "Nyelvtörténeti kutatásaink a népek közti érintkezés nyelvi elemeivel foglalkozva első helyre a jövevényszavak vizsgálatát tették, ami helyes is, mivel a sok országon át vándorló műveltségi tárgyakat, fogalmakat jelölő szavak hangalakja rendszerint jó fogódzó az átvétel végső tagjának megállapításában. A tükörszavak etimológiájának meghatározása nehezebb munka, a nép, a nemzet életének alapos ismeretére, a történeti események alapos felderítésére van szükség. . . ."/Erdődi József : Egy babona európai útja Magyar Nyelv, L., 89/.

Természetesen az oroszból átvett tükörszók pontos meghatározása is elég nehéz feladat. Segítséget nyújt az a körülmény, hogy a Szovjetunió a szocializmus építésében már évtizedekkel megelőzött bennünket, ott hamarabb megjelentek az új fogalmak, ez pedig támpontot ad annak megállapításához, hogy az orosz nyelv volt az átadó, a magyar pedig az átvevő nyelv.

Vinogradov szovjet nyelvész megállapítása szerint az orosz szavak mellett, melyeket közvetlenül átvesznek más nyelvek, még elterjedtebbek az egész világon az olyan szóalakok, amelyek az orosz szavak és kifejezések pontos morfológiai másolatai, vagyis a tükörszavak és kifejezések.

Ha a felszabadulás után megjelent ujságokat, folyóiratokat fellapozzuk, lépten-nyomon olyan új fogalmakkal találkozunk, melyek korábban nem voltak meg. A szocialista világ életének magyar nyelven való ábrázolása, az új gazdasági rendszer foglmainak magyarul történő megjelenésével találkozunk. Az ujságok beszámolnak arról, hogy elkezdődött az ország újraépítése, a gyárakba és üzemekben ismét megindul a munka, rohambrigádok rohammunkában dolgoznak a bányászok széncsatát vivnek. Munkaverseny indul az üzemek között és az üzemek belül a munkabrigádok között. A versenyről és az üzem életéről a rohambrigádok felelősei a faliujságokon számolnak be. A tervteljesítésben élenjáró üzemek vándorzászt kapnak. A munka megkönnyítését az ujtók és élmunkások tűzték ki célul, tapasztalatcserét tartanak. Minden munkás szivügye lett az önköltségcsökkentés. Ha a vezetésben hiba, hiányosság történt, a kritika és önkritika fegyverével harcolnak ellene. A néphatalom ellenségei felett a népbirodság ítélkezik. A bányásznap alkalmával a jó munkát végző bányászokat ünnepli az ország, a vasutasnapon a vasutasokat.

Ha ezeket a szavakat külön-külön megvizsgáljuk, majdnem mindegyikről megállapíthatjuk, hogy pontos megfelelőjük megvan az orosz nyelvben, de ott már korábban használták azokat ugyanilyen jelentésben. Ezeket a szavakat feltehetően az oroszból fordítottuk, így hatoltak be szókincsünkbe.

A továbbiakban a véleményem szerinti tükörszavakat vizsgálom meg. A vizsgálat során figyelmet fordítok arra, hogy a szó morfológiai vagy szemantikai tükrözés eredményeképpen jött-e létre. Az összetett szavakat elő- vagy utótagjuk alapján csoportosítva vizsgálom meg.

Rohammunka, rohammunkás, rohambrigád

A rohammunka "valamely cél érdekében gyakran a munkaidőn túl ter-

jedő, önként vállalt, gyors ütemben lelkesedésből, csoportosan végzett munka. /A magyar nyelv értelmező szótára/

Az ország újjáépítéséhez valóban rohammunkára volt szükség, az 1945-ös újságok hírt adnak erről a mozgalomról: „A vasúti kocsik mozdonyok kijavítását a gyár rohambrigádjai rohammunkában végzik.” /Szabad Nép 1945. VII. 10. 3./ Később már a rohammunkások megjutalmazásáról is hallunk: „Száz házhelyet osztottak ki az újjáépítés rohammunkásainak.” /Szabad Nép 1946. IV. 9. 4./

Az oroszban megvan pontos megfelelője :

rohambrigád	-	ударная бригада
rohammunkás	-	ударник
rohammunka	-	ударная работа

Használatát ugyan az, mint a magyarban, Solohov Új barázdát szánt az éke című regényében többször találkoztam ezekkel a szavakkal. A kolhozparasztok a tavaszi vetés idején végeztek rohammunkát, a falu kovácsa rohammunkában javította a gépeket, hogy pontosan hozzákezdhessenek a munkához. A kovácsot jó munkájáért megjutalmazták: "за его качественную и своевременную работу".

/az igazi rohammunkájáért/ УЛОЖЕНИЕ: Пого-
намаи цана-на Тоо Угг. Кыргызстан-бери. Мам.
Молда 1953. 192.

Ugyanitt előfordul még : *ygapiuk*, *ygapiu pacomamb*
A magyar rohammunkás szó az orosz *ygapiuk* szónak felel
meg. A két nyelv szóképzési sajátosságai között különbségek vannak, e-
zért a magyarban csak összetett szóval tudjuk visszaadni az orosz szót.
Az orosz -*tuk* képzővel képzett főnevek esetében gyakran megfigyel-
hetjük ezt a grammatikai sajátosságot. Ilyenek még :

- komplexitás - munkatárs
 - racionalitás - magánvállalkozó

munkabrigád, brigádvezető

A felszabadulás után az üzemekben és gyárakban olyan munkacsoportok alakultak, amelyek a termelésben közösen vesznek részt. Ezeket a

csoportokat brigádoknak nevezték el. A munkabrigádok élén a brigádvezető áll, aki "valamely munkabrigád vezetésével megbízott dolgozó, munkás, aki a munkát közvetlenül irányítja s a brigád tevékenységéért felelős." /A magyar nyelv értelmező szótára/

De nemcsak a sajtóban találkozhatunk lépten-nyomon ezekkel a szavakkal, az üzemek, gyárak és a mezőgazdaság munkaszervezéséhez is ma már szervesen hozzátartoznak ezek a fogalmak. A brigádmozgalom kiszélesedését mutatja, hogy ma már " . . . összehívják a brigádvezetők országos tanácskozását." /Népszabadság 1962. III. 9. 2./ A munka megszervezése elképzelhetetlen a különféle brigádok nélkül./pl. a mezőgazdaságban növénytermesztési, állattenyésztési, kertészeti brigádok szervezéséről hallunk./

A brigádmozgalom is a Szovjetunióból indult ki. A brigád szó nyelvünkben már korábban is ismert volt, de munkacsapat jelentésben csak a felszabadulást követő években terjedt el az orosz jelentés és szóhasználat hatására. A brigád szó esetében jelentéstani tükröződésről beszélhetünk.

A Szovjetunióban is a különféle foglalkozási ágaknak, a rendeltetésnek megfelelően alakultak meg a brigádok. Az Ozsejov szótár ilyen példákat említ:

- бригада рабочих - lakatosbrigád
- бригада мастеров - a jó mesteriség brigádja
- колхозная бригада - a kolhoz növénytermesztési brigádja

A brigád munkáját itt is a brigádvezető, бригадный руководитель irányítja és ellenőrzi. Gyakoribb a бригадный руководитель használata: Бригадный руководитель бригады - a brigádvezető mindegyik nap kimentek a határba, hogy megnézzék, kész-e már vetésre a föld. /Solohov: Új barázdát szánt az eke. Új magyar könyvkiadó II. 43. o./

Újságokban találkoztam a бригадный руководитель alakokkal is. Ebben az esetben az alak és jelentéstükrözés egybeesett.

széncsata

Ezt a szót már nem használjuk, de ha a 45 után megjelent hírlapokat lapozzuk, nagyon gyakran találkozunk a szóval. A szónak fontos szerepe volt abban, hogy felhívta az ország dolgozóinak figyelmét arra, hogy minden erejüket megfeszítve biztosítsák az ország szénellátását. A széncsata kámpányszerű, erőteljes munkát jelentett, miután a bányászok teljesítették feladatukat, visszatérhettek a szokásos munkatempóhoz, így a szó is eltűnt a használatból. Egy 1946-os újságban ilyen példát találtam alkalmazására: „Minden frontátörés újabb és újabb diadala a szervezett, öntudatos munkásoknak új erőt és lendületet ad a küzdelemhez, amelynek végső célja: biztosítani az újjáépítést, a kegyeret, a vasutat, megnyerni a széncsatát.” /Szabad Nép 1946. IV. 7. 1./

Ez a szó is feltéhetően az oroszból került hozzánk. Az oroszban a *борьба* harc, csata szónak van egy következő jelentése is: *борьба за коммунистическое строительство* (Harc valamiért: igyekezni, törekedni valamire, leküzdvé az akadályokat. Az Összegöv szótár ilyen példákat hoz: *борьба за свободу*, *борьба за мир*, *борьба за право*. Szabadságharc, békeharc, széncsata. Az orosz szó szerkezetnek mindhárom esetben a magyarban egy-egy összetett szó felelt meg. A szabadságharc szó már régeen megvan nyelvünkben, ennek analógiájára keletkezhetett az orosz fogalom hatására a békeharc és széncsata szó. /Az orosz szó magyarra harc és csata szinonim jelentésű szavakkal fordítható./

Tapasztalatcsere

Ez a fogalom csak a szocialista társadalom építése során keletkezhetett. Csak egy öntudatos a munka értelmével és céljával tisztában levő munkás törekedhet arra, hogy azokat a jó tapasztalatokat, melyeket munkája közben szerzett átadja munkatársainak a termelés eredményesebbé tétele érdekében. 1945-től napjainkig minden gyárban és üzemben, sőt a vállalatok között is tapasztalatcserét tartanak. Az újságok rendszerint beszámolnak ezekről az

értekezletekről, olvastam már "Hasznos és tanulságos tapasztalatcsere kiállításáról" is. /Népszabadság 1962. III. 9. 2./

A tapasztalatcsere szó analógiás keletkezése lellet a mai gyak-
ran használt véleménycsere, eszmecsere mintájára. Egy már meglévő jó
magyar szavunk mintájára alkottuk meg az oroszból átvett fogalmat jelölő
szót. Ugyanis ebben az esetben is a szovjet emberek által kezdeménye-
zett mozgalommal állunk szemben. Az orosz:

обмен опытом - tapasztalatcsere

обмен мнениями - véleménycsere

kifejezésekre vezethető vissza magyar megfelelőjük. A fordítás módja itt
érdekes, mert az orosz főnév eszközhatározó esetben álló főneves szó-
szerkezetet magyarra egyszerű birtokos szóösszetétellel fordítottuk.

A nap szó összetett szavak második tagjaként

A felszabadulás óta általános szokássá vált, hogy az év egy bizo-
nyos napját valamilyen tevékenységek szenteljék, egy-egy foglalkozási ág,
szakma dolgozóit ünneplik. A pártnapon szemináriumokat, ideológiai tovább-
képző tanfolyamokat tartanak. Már az 1945. VI. 7-i Szabad Nép arról ír, hogy :
"Hatalmas tömegek látogatták a heti pártnapunkat a kerületekben, körzetekben,
üzemekben." /4./ Hallunk arról, hogy vasutásnapot, bányásznapot, pedagógusna-
pot tartanak. Az első bányásznapi előkészületeiről így írnak az újságok : "... az
összes budapesti és környéki iskolában a bányásznapon méltassák a bányá-
szok munkájának jelentőségét." /Szabad Nép 1946. IV. 10. 3./

A Szovjetunióban még több ilyen napot tartanak számon mint nálunk. Ezt
bizonyítják a következő példák :

bányásznapi	- день шахтёра
a Vöröshadsereg napja	- день Красной Армии
a tüzérség napja	- день артиллерии
a flotta napja	- день флота
a győzelem napja	- день победы
sportnap	- день спорта
pártnap	- партийный день
vasutásnap	- день железнодорожников

Amenyiben a magyar és az orosz nyelvben is megvan ugyanaz a szó, feltételezhető, hogy a magyar nyelv alkotta az orosz szószerkezetek mintájára. Miután átvettük a szokást, az orosz szó fogalmát, letükörztük hangtestét is.

A nép szó előfordulása új összetételekben

népbíróság

„Hivatásos bíróból és népbírákból álló rendkívüli bizottság, amely Magyarországon 1945-1949-ig háborús, politikai és népellenes bűnperekben ítélkezett.”/A magyar nyelv értelmező szótára/ A Szabad Népek és több más felszabadulás után megjelenő újságunknak állandó rovata volt, melyben a népbíróság munkájáról számoltak be.

A népbíróság munkájában részt vesz a népbíró, a népügyész, és a népi külön ülnök. Mindegyik új fogalomként jelentkezett nyelvünkben a felszabadulás után, de amint tapasztalhatjuk, ma már csak a népi ülnök szókapcsolat él nyelvünkben, a népbíróság miután betöltötte történelmi szerepét, átadta helyét a hivatásos bírósági szerveknek, az intézmény eltűnésével a szó is eltűnt a használatból.

A népbíróság intézményét a Szovjetunió példájára állították fel nálunk is. Ott a forradalmat és a polgárháborút követő években működött, majd a szovjet állam konszolidálódása után rendes bíróságokká alakultak. Az intézménnyel együtt átvettük elnevezéseit is úgy, hogy lefordítottuk magyarra:

Népbíróság

népbíró

népügyész

1932-ben Solohov így használja a népbíróság szót: „Народный суд — это орган, который рассматривает дела, связанные с нарушением законов и правил, установленных в стране. Он состоит из представителей народа, которые избираются на определенный срок.”

/Kihez kell fordulni a kivégzés dolgában? A népbíróság nem teheti meg?/ A nép szóval egyéb összetételekben is találkozhatunk. Egy egész csoport szóösszetételünk előtagjaként szerepelt már korábban is. /népiskola, néptanító, népkonyha, népujság, stb./ Ezért a új fogalmat vettünk át, a fordítással keletkezett új szavak már szerkezetük következtében sem idegenek

nyelvünkől. Ilyenek:

néptulajdon	- народное имущество
népvagyon	- народное хозяйство
néphatalom	- народная власть
népművész	- народный артист

Ezekon kívül az Usakov és az Ozsegov szótár említ olyan példákat melyekről megjegyzi, hogy a szocialista államokban használatos elnevezések:

néphadsereg	- народная армия
népidemokrácia	- народная демократия

Csak nálunk használjuk a népbolt szót, mely szintén a felszabadulás után jelent meg nyelvünkben, valószínű analógiás alkotás.

A párt szó új összetételeiben

Ez a szó a felszabadulást követő években egy nagy szócsalád fontos alkotóelemévé vált. Nem is tudnánk a mozgalmi és a politikai életben megjelent sok új tisztség, intézmény nevét megjelölni, e szó nélkül. A szó korábban is megvolt nyelvünkben, de mai jelentése, szóhasználatát csak a felszabadulás után alakult ki, az orosz nyelv hatására. Mivel a Szovjetunió Kommunista Pártja nagy multra sok tapasztalatra tekinthet vissza, nem véletlen, hogy a szervezeti felépítést, a tisztségek elnevezéseit lemásoltuk. Ha esetleg a párttagok régebben használták is ezek közül a szavak közül néhányat, legtöbbjük elterjedését orosz hatásnak kell tulajdonítanunk.

Az elnevezések nagyrésze a magyarban és az oroszban alakilag és jelentésénélkül teljesen fedi egymást:

párttitkár	- партсекретарь
pártmunkás	- партработник
pártmunka	- партработа
pártbizottság	- парткомиссия
pártaktíva	- партактива
pártiskola	- партшкола
pártiroda	- партбюро
pártsejt	- партклетка
pártkader	- парткадр

pártépítés	- <i>partszepítés</i>
pártszeminárium	- <i>partszeminarij</i>
pártfeladat	- <i>partfeladat</i>
pártház	- <i>partház</i>
párthatározat	- <i>parthatározat</i>

A három utolsó szó kivételével az orosz jelzős szerkezettel a magyarban birtokos szóösszetételként találjuk. Az utolsó három példában az orosz birtokos szóösszetétel magyarra ugyancsak birtokos jelzős összetett szóval fordítottuk.

Ezeknek a szavaknak nagy részét a nyugati nyelvekben pl. a németben is megtaláljuk. Felmerülhet olyan érv, hogy a német nyelvből vettünk át és fordítottunk le néhányat ezek közül a szavak közül, hiszen a német munkásmozgalommal igen korai kapcsolataink voltak. A németben is a magyar és az orosz szavak illetve szerkezetek pontos ekvivalenciával találkoztunk / s Parteiaktiv, r Parteiaufbau, r Partefunktionär, e Parteischule, r Parteisekretär, r Parteischluss stb./ Feltételezhető azonban, hogy a német szavak csak elősegíthették ezeknek a szavaknak meghonosodását, hiszen ezek elterjedése és közhasználatává válása csak 1945 után következett be, amikor már az orosz nyelv hatása nagyobb lett. Ezeknek a szavaknak nagy része az oroszból fordított ideológiai, politikai munkák hatására, azok fordítása során került nyelvünkbe.

A munka, munkás szó összetételei

munkaverseny

Egyik leggyakrabban használt szavunk. "/A szocialista társadalomban/ az egyes dolgozóknak, vagy a dolgozók kisebb - nagyobb közösségének, üzemeknek, a szocialista termelési módra jellemző, a dolgozók aktivitásán és alkotó kezdeményezésén alapuló vállalkozása, amelynek eredménye a termelés módszereinek tökéletesedése, a termelékenységnek s a társadalom anyagi jólétének növekedése"./ A magyar nyelv értelmező szótára/

A munkaverseny - mozgalom a szocializmus építésének fontos rugójává vált. 1945-től napjainkig figyelemmel kísértem a hírlapokat, és szinte

minden számban találkoztam ezzel a szóval. Szabad Nép 1945. V. 27. 2:

„A zuglói Beszkárt munkaversenyre hívja a villamos-pályaudvarok üzemi pártcsoportjait.»

Szabad Nép 1943. IV. 9. 4.: „A munkaversenyben két munkás részeseült kitüntetésben.»

A munkaverseny kiszélesedéséről .. a fizikai munka területéről más területre számol be a Szabad Nép 1949. február 12-i száma - „A nevelési munkaverseny céljai között első helyen szerepel a nevelők politikai aktivizálása és képzése.»/3/ A szó mai előfordulása: „... ha az üzemrész minden dolgozója valamelyik szocialista brigádba tartozik, .. csak akkor lehet egy fokkal feljebb lépni a szocialista munkaverseny lépésőjén.» /Délmagyarország 1962. II. 25. 4./

Az orosz ~~многоборное соревнование~~ szó ugyancsak szerkezeti felépítésű, jelentésű, mint a magyar munkaverseny szó. Pontos tükörfordítás eredményeként jött létre. Az orosz újságokban is igen gyakori a ~~многоборное соревнование~~ /szocialista munkaverseny/ kifejezés használata.

Ennek a szónak az esetében a magyar volt az átvevő nyelv, a fordító, mert a fogalom, melyet a szó jelöl, a Szovjetunióban keletkezett. Ez a szó azok közé a calque-ok közé tartozik, melyeknél az új szó velépítése, jelentése orosz mintára keletkezett.

munkafelajánlás

„valamely személynek vagy csoportnak azaz ígérete, hogy valamely nevezetes esemény vagy dátum alkalmából valamely meghatározott munkát megszabott határidőre elvégez.»/ A magyar nyelv értelmező szótára/.

Az évfordulók munkával ünneplése csak a felszabadulás után vált szokásossá hazánkban, csak azóta hallunk és olvasunk ilyen közleményeket, hogy egy-egy brigád munkafelajánlást tett április 4-e tiszteletére, vagy alkotmányunk ünnepére.

Az oroszban is megtaláltam a pontos mását:

munkafelajánlás

- ~~многоборное соревнование~~

Jelentése, használata ugyanaz, mint a magyarban, Pl.

~~Многоборное соревнование~~ munka (Ünneplés)

/ A béke tiszteletére tett felajánlás:/

Az említett szavakon kívül még sok tükörszó van a munka, munkás szóval. Ennek talán az is egyik oka, hogy olyan államban élünk, melynek alapja a munka. Ennek következtében maga a szó is gyakran előkerül, és szívesen alkotunk vele összetett szavakat is. A következő tükörszavakat sorolhatjuk még ebbe a csoportba :

munkásállam	-	padorez	nrabumenecmo
munkásállam	-	padoreaz	lnacmi
munkásbiztonság	-	padoruü	cyg
munkásbiztonság	-	padoruü	cohem
munkásbiztonság	-	padoruü	cmuggerm
munkásköder	-	padoreue	kagru
munkáscsoport	-	padoreaz	nyyna
munkástervezet	-	padoruü	npocm
munkástervezet	-	padoruü	nvan

stb.

/Megjegyzem, hogy az orosz padoruücmuggerm szononin jelentőséssel melléknévként magyarra munka vagy munkás melléknévvei fordítjuk.

A terv szó összetételei

Csak a szocialista társadalomban folyik a termelés tervszerűen. A Szovjetunióban készítettek először népgazdasági terveket, ezért a tervezéssel, tervkészítéssel lemerült elnevezéseket valószínűleg az oroszról fordítottuk.

A magyarban és az oroszban egyaránt használatos :

tervgazdaság	-	nrarovoe	rozajcmbo
tervgazdálkodás	-	— " —	— " —

A Szabad Nép 1949. február 5-i számában olvastam:

"A tervgazdálkodásnak megnövekedett a statisztika jelentősége." /5/

Orosz példa : "Плановое хозяйство имеет к социализму"

" /tárgy/ /A tervgazdálkodás a szocializmus felé vezető út./

Hasonló összetételek, melyek pontos tükörfordítások szintén :

tervmunka	-	nrarovaa	padoma
tervvezés	-	nrarovü	omgerm
terv	-	— " —	rog

-tervnegyed

- *малочисленные планы*

tervteljesítés

- *большинство планов*

Az ötéves terv /hároméves terv/ is az oroszról fordított kifejezés :

ötéves terv

- *пятилетний план*

Azonban az oroszban elterjedtebb a rövidített formája : *пятилетка*

Teljes alakjában így találkoztam a kifejezéssel : *Пятилетний план*

наш-пятилетний плановый период работы

/Usakov/

/Az ötéves terv a népgazdaság fejlődése/

Mióta mi is rátérünk a tervszerinti termelésre, ezt a fogalmat jelölő szavunk is szókincsünk aktív tagja lett. A sajtóban is igen./Pl. Ötéves terv fő feladata, az iparosítás mellett, mezőgazdaságunk elmaradottságának felszámolása.» Szabad Nép 1949. IV. 14. 1./ gyakori

Ezekon kívül még nagyon sok tükröz szó van, keletkezésük pedig egy állandó, folyamatos jelenség, Legkönnyebben talán ott lehet megragadni őket ha azt vesszük figyelembe, hol jelent meg először az a fogalom, amelyet jelölnek, Az általam tárgyalt és felsorolt szavakról az a véleményem, hogy Szovjetunióban keletkeztek, így inkább a magyar volt a tükröző nyelv.

III.

A féltükörszók

Sajátos helyet foglalnak el nyelvünkben az ugynevezett f é l t ü k ö r s z

A kifejezést az orosz *полужанр* fordításaként használ

И. И. Манский. Жанры и стили в прозе
жанры в прозе

A féltükörszók részben saját nyelvi elemből, részben idegen nyelvi elemből állnak, vagyis az idegen összetett szónak egyik tagját lefordítjuk, a másikat nem. A féltükörszók létezésére Erdődi József : Egy babona európai útja cikkében így utal /Magyar Nyelv 50.85./: "Tudom, hogy az ilyenfajta tükröz elég ritka :

frakklevél

német Frachbrief

világliteratura

» Weltliteratur

szovjetihatalom

оросз советская власть előfordul

Az újságokban, az oroszból fordított művekben gyakran találkozunk ilyen féltükörszókkal. A már Erdődi által említett szovjet hatalom mellett előfordul :

szovjet hársadalom

szovjet ház

/tanács háza/

szovjet közlérsaság

községi szovjet

/községi tanács/

Érdekes megfigyelni, hogy a magyar írók és fordítók ekkor használják a szovjet elő- vagy utótagot, ha a Szovjetunióról, vagy az ottani intézményekről van szó. Magyarországi viszonyokra alkalmazva legtöbbször a teljes tükörszót vagy kifejezést alkalmazzuk. /pl. : megyei tanács, munkástanács, testnevelési és sporttanács stb./

Orosz jövevényszó a kolhoz. Ha összetett szavakat alkotunk vele, ezeket is a féltükörszó elnevezéssel illetjük. Pl. :

kolhozgazdaság

* колхозное хозяйство

kolhoztulajdon

* колхозное имущество

kolhozparaszti

* колхозник

Ma már teljesen beilleszkedett szókincsünkbe az orosz eredetű kulák szó. Ennek a szónak nagyon sok összetételevel találkozhatunk, melyek szintén a féltükörszók csoportjába sorolhatók :

kulákkérdés

* кулацкий вопрос

kulákgazdaság

* кулацкое хозяйство

kulákesalád

* кулацкая семья

kulákbérenc

* кулацкий наёмник

kulákelem

* кулацкий элемент

kulákszolgaság

* кулацкое рабство

kulákréteg

* кулацкий слой

kulákföld

* кулацкая земля

Solohov : Új barázdát szánt az eke című regényében még változatosabb összetételeire bukkantam, ami ezeknek a szavaknak orosz eredetét bizonyítja.

A kulák szó érdekesen alakult. Valószínű már az 1919-es Tanácsköztársaság idején behatolt nyelvünkbe. Erdődi József azt írja a szóról: „A kulák szó Féja /Viharsarok 64./ szerint birtokos paraszt jelentéshordozója, és bővebben így jellemzi: „A kulák mint érzület- és életforma többé kevésbé mindenütt megnyilvánul. Makón pl. hágymásoknak adják ki földjeiket uzsoráért és egész nap a gazdakörben pipálnak.” Az ilyen meghatározásokból hiányzik az osztálytartalom, a kizsákmányolók gyűlölete, a kulákot mintegy örök, sőt békés jelenségnek ábrázolja.” /Erdődi: Az orosz nyelv hatása a magyar nyelvre 1945 után Magyar Nyelvőr 77.295./

Közhasználatu szóvá azonban csak 1945 után vált, amikor már osztálytartalommal is kibővült. A szó meghonosodása nem ment egy csapásra. Az 1945-47-es évek hírlapjaiban ennek a szónak/fogalomnak/ megjelölésére más szavakat is találtam. Pl. az 1946. I-12-i Szabad Népből nagygazda; 1947. II. 13-i Szabad Nép a zsirosparaszt szó mellett ugyanabban a cikkben a kulák szót is használja. A következő években ez a szó kiszorít minden más szóalakot, általánossá válik, „A kulák olyan paraszt, akinek 25 holdnál nagyobb szántóterülete van, . . . és általában minden olyan falusi tőkés, aki mások munkájából, kizsákmányolásából él.” /A magyar nyelv értelmező szótára/

Az oroszból jött többjelentőségű szónak csak ezt a jelentését vettük át: *Землепользователь, крестьянин, кулацко-паразитический, огулосерба*.
„/Usakov//Telhetős paraszt, aki kizsákmányolja a falujabelieket./

A féltükörszók is nyelvünk színesebbé tételét segítik elő, a nyelv rugalmasságát, alkalmazkodó képességét mutatják.

IV.

A tükörkifejezések

A tükörszók mellett igen gyakran előfordul, hogy egész frazeológiai kifejezést lefordítunk az idegen nyelvből. Legtöbb esetben ez a fordítás olyan kifejezést eredményez, melyben a szavak mondattanai, jelentéstani kapcsolata idegenszerű, nem magyaros. Egész kifejezések lefordítása ritkább jelenség a szavak lefordításánál. A felszabadulást követő években néhány kifejezést is átvettünk

az orosz a fordító irodalom révén. Nagy részük csak a sajtó nyelvében élt, csak néhány vált közhasználatúvá.

Közvetlenül a felszabadulás után a következő jelmondat hívta fel az ország dolgozóinak figyelmét a legfontosabb feladat megoldására : « Arccal a vasut felé ! » A kifejezés jelentése : «elsősorban vele törődve, a legsürgősebb feladatnak, teendőnek tekintve.» /A magyar nyelv értelmező szótára/

A háború befejezése után a rommádöntött ország életének megindítása lehetetlen lett volna a vasutak helyreállítása nélkül. Csak a közlekedés megindítása után lehetett szemet szállítani a gyárak részére, ahol csak ennek felhasználásával indulhat meg a termelés, kezdődhet meg az ujjáépítés. Ezért adta ki a kormány az «arccal a vasut felé» jelszót. «Ez a jelszó annyit jelent, hogy arccal a vasutasok és a vasut számára dolgozók felé kell fordulnia az egész országnak» /Szabad Nép 1945. jun. 3. 1. / A magyar dolgozók hamar megértették a feladat elvégzésének fontosságát, mert a Szabad Nép ugyanez a száma megállapította : «... az» «arccal a vasut felé» jelszó ma már az egész országnak jelszavává vált.» /1/ A gyors és jól végzett munkának hamar eredménye született, mert a helyreállítási munkában kiváló eredményt elért dolgozók megjutalmazásáról is olvashatunk : «Dallal a vasut felé! Vasárnap az operaház igazgatósága, ... diszeloádást rendez a vasutas munkahősök számára.» /Szabad Nép 1945. VII. 17. 5./ A kifejezés szerkezeti felépítése ugyanaz maradt, csak az eredeti arccal szó helyére a dallal került. Egy kicsit furcsa, szokatlan mégis megállapíthatjuk, hogy a mondanivaló pontos kifejezésére szolgál. Kifejezi, hogy a vasut helyreállításáért jutalmaz, egyben kifejezi a jutalmazás formáját is. Ez a jelmondat egyedüli, nem vált elterjedté, ebben a formában, de ez az alakváltozat is azt mutatja, hogy a nyelv mennyire rugalmasan törekszik a tartalom pontos nyelvi kifejezésére.

Az 1946. május elsején megjelent Szabad Nép így összegezi a mozgalmak által kiváltott eredményt : «Egy évvel ezelőtt, mint a legnehezebb megoldható feladatot, a vasut, a posta talpraállítását tűztük ki célul, Arccal a vasut felé fordultak a magyar dolgozók, s ma már büszkén tekinthetünk vissza az elért eredményekre.» /1/

Ez a jelszó a felülről elindított mozgalom eredményeként született. A feltűnő, majd eltűnő kifejezések sorsát az magyarázza, hogy a nyelv is híven követi a társadalom forradalmi mozgását. Miután a gazdasági, politikai életben megszűnt ennek a jelszónak aktualitása, eltűnik lassanként a sajtó nyelvéből is. Néhány példát találtam még ilyen formában :
«A munkásság válasza reakció felvonulásaira : arccal az MKP felé !»
írja a Szabad Nép a nagy választások idején. /1945. X. 14. 2./ Ilyen alakban is előfordult : «Arccal a termelés felé !»

Ennek a kifejezésnek a szerkezete kissé idegen nyelvünktől. Ezért bizonyosnak mondható, hogy fordítás útján keletkezett, mégpedig az orosz nyelvből. Az oroszban ilyen használatban fordul elő :

Arccal a falu felé !	Антар к деревне !
Arccal a termelés felé !	Антар к производству !
Arccal a technika felé !	Антар к технике

Az Usakov szótár így értelmezi a kifejezést : Антар к деревне, к производству : выражение, употребляемое в 1945 году в период выборов в Верховный Совет СССР, когда в деревне и на производстве шла борьба за коллективизацию. /Arccal valami felé : alapos figyelmet fordítani valamire, minden erőt valamelyik társadalmi, politikai feladat megoldására összpontosítani./

A Szovjetunióban akkor jelent meg az «Arccal a falu felé!» jelző, amikor a falu kollektívizálása a szocializmus soronkövetkező feladata volt. A városi munkásokat kérte meg a párt arra, hogy segítsenek ennek a fontos feladatnak a megoldásában. Ekkor indult meg az ún. 25 ezres mozgalom. 25 ezer nagyüzemi munkás ment a falvakba, hogy megszervezzék a kollektív gazdaságokat és irányítsák azokat.

A magyar jelmondat szerkezetileg és jelentésében is az orosz kifejezés pontos mása.

Ma is állandóan használatos kifejezés, gyakran halljuk a rádióban, olvashatjuk az újságokban : Fegyverkezési hájsza. A Szovjetunió és a mi politikánk irányvonalának megegyezéséből arra következtethetünk, hogy

ez a kifejezés is, sok más társával együtt, oroszból történt tükörfordítás eredményeként jött létre. A magyar hírlapokban ilyen szövegekörnyezetben találkoztam a kifejezéssel: Az első felszólaló felhívta a figyelmet arra, ~~ilyen~~ veszélyt rejt magában a fegyverkezési hajsza.

/Délmagyarország 1961. IX. 27. 2./

Orosz megfelelője: Толика боеприпасов является необходимым для боя (Толика боеприпасов является необходимым для боя)

/Fegyverkezési hajsza = erős készülődés a háborúra/ az imperialista országokban. //Özsegov/

Az orosz sajtóban így fordul elő: ... толика боеприпасов ... необходимого для боя на современном этапе войны ... и поэтому мы должны быть готовы к войне.

(Мемгидропогранд мунгва /

/A fegyverkezési hajsza már hosszú ideje folyik. ... a világot egy új háborúba taszíthatja./

Az orosz birtokos szószerkezetet ebben az esetben jelzős szerkezettel fordítottuk magyarra.

A frazeológiai kifejezéseink számát is növelték az oroszból fordított tükörfordítások. Ezekről is megállapíthatjuk, hogy az átvevő nyelv a magyar volt, mert az oroszban jóval korábban éltek már ezek a kifejezések.

V.

Nagyon érdekes és hálás feladat nyelvünk szókincsbeli változásainak, gazdagodásának vizsgálata, különösen akkor, ha ezek a változások a szemünk előtt játszódnak le, napjainkban történnek. Mivel a felszabadulás óta az orosz nyelvvel jelentékenyen kibővültek a kapcsolataink, az orosz elemek behatolása folyamatos jelenség. Az orosz jövevényszavak meghonosodását is az élet igényli, a nyelv minden eszköze rendelkezésünkre áll, hogy az újonnan keletkezett fogalmakat formába öntsük. Nap mint nap születnek új szavak, kifejezések, mindegyiket megvizsgálni egy ilyen dolgozat keretében nem lehet. Munkámat megnehezítette

az a körülmény is, hogy a tükörszavak nyelvészeti irodalma nagyon kicsi. A vizsgált szavak nagyrészt magam válogattam ki, ezért előfordulhatott az is, hogy egy-egy szót az oroszból vett tükörszónak éreztem, a valóságban pedig nem az.

A dolgozat alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az orosz nyelv az utóbbi években igen intenzív hatást gyakorolt nyelvünkre. Szókincsünket gazdagította számszerint is a fordítások eredményeként létrejött tükörszavak csoportja, ezenkívül nagyon jelentős a szavak jelentés-tartalmának bővülése, a jelentés tükrözés is.

JÓZSEF ATTILA A SZOVJETUNIÓBAN

I. fejezet

A KÜLVÁROSI ÉJ FORDÍTÁSPROBLÉMÁI

Tavaly ősszel a Váprósi Litteratúr című folyóirat körkérdésére a megújuló szovjet líra egyetlen képviselője sem nevezte meg eszményképei közt József Attilát. Ez a tény valahogy súlyosabb, mint a moszkvai íróplattíróktól kezdve a Balságya Enciklopédiáján át valamennyi méltatlanság, ami a költőt érte. Az akadémia majd revidálja nézeteit. A tömegeket meg kell hódítani. Különben a vers és költőjük holt anyaggá válnak és akkor hiába a szándék. „Borostyánkőbe én be nem fagyok”

József Attila francia és olasz sikerei mellett éppen a testvéri tankok országában talált legnehezebben otthonra, amely ország pedig szívesen fogadta be a magyar irodalom klasszikusait.

Ez után az esemény után vontam felelősségre egy kis rózsaszínű könyvet, a költő verseinek 1958-as kiadását.

A nekem legjobbat jelentő verseket kerestem: Az Ódát, a Hazámat, a Dunánál-t, az Elégiát, A város peremén-t, a Külvárosi éj-t. A két utóbbi kivételével hiányoztak. A megválogatott emberek türelmetlenségével eszem a megmaradtaknak. Elolvastam többször, olvastam más verseket a kötetből, aztán újból visszatértem a Külvárosi éjhez. Ez a fordítás talán a kötet leg-színvonalasabb kísérlete. Amint végig elemeztem, sok kérdés világosodott meg előttem, és ezt az utat szeretném röviden még egyszer végigjárni. Természetesen elemzés közben szüthetnek más versek is, de az épp úgy megtörténhet olvasás közben. „A versek sugarakat vetnek egymásra”- mondta Radnóti éppen József Attiláról.

Fordítás-elméleti kérdésekről nem beszélek. Csupán saját módszerem szeretném meghatározni, amely a felvetett probléma mellett legjobbnak látszik. Az általában kötelező gondolati hűség mellett az olvasó esztétikai élményének transzformációját kérem számon a fordítástól. Ez kissé szubjektíven hangzik, de a szubjektív élménynek meghatározható objektív kritériumai vannak.

A versről előzetes tájékoztatás korrajzot nem adok. Módszerem felé-

telezi, hogy erről a versről induláskor annyit tudjak, mint a szovjet olvasó olvashatott a kötet bevezetőjében, azaz jóformán semmit, Horthy éra, elnyomás, szolgasors, fasizmus, még amit még hozzá lehet adni az 1917 előtti emlékekből.

Most pedig nézzük a verset :

A mellékudvarból a fény
hálóját lassan emeli,
mint gödör a víz fenekén,
konyhánk már homállyal teli.

Csönd, — — lomhán szinte lábrakap
s mászik a suroló kefe ;
fölötte egy kis faldarab
azon tűnődik hulljon-e.

S olajos rongyokban az ég
megáll, sóhajt az éj ;
leül a város szélénél.
Megindul ingón át a téren ;
egy kevés holdat gyújt, hogy égjen.

A kép már az eleősorban plasztikusán kiugrik a szavakból és végig megmarad, nem képszerűen kifejezett gondolatokkal nem találkozunk. Ezek a képek azonban nem nyugodtak és reálisak. Ha befordítjuk a film nyelvére, megfigyelhetjük, hogy nagyszámu montázssal van dolgunk.

Mellékudvar. Ferde fénysugarak. Emelkednek. Áttűnés. A fénysugarak megkeményednek és sötétednek. Háló rajzolódik ki. Emelkedik. Sötét víz, világos ég. Vágás. Gödör. Iszapos víz tud az alá, vízszint emelkedik. Vágás. Gödörfalból konyha. Ablakon fény húzódik. Sötétedik. Képfátfordulás. Surolókefe. Áttűnés. A homályban mászó állat. /Esetleg néhányszor ismétlése a montázsnak/ Képfátfordulás. Máló faldarab. /A következő sor gondolati jellege miatt közönséges montázssal nem fejezhető ki. /Vágás. Felhők az égen. Áttűnés. Olajos, rongyos öltözetű emberalak. Megáll. képfátfordulás. Láttér a miniatürré zsugorodott város. Éles konturos fénypontos panoráma. Előtérben oldalt a bizonytalan hatalmas alaksziluett, Zsugorodik. Határozottabb körvonalat kap. megindul a téren, Képfátfordulás. Fényt gyújt. A gyújtott fény nő és lassan holdkoronggá válik. II képváltozás. Tévedések elkerülése végett ez nem a költői képek száma. A költői kép gondolati tartalomról és a képi

III.

tartalomból tevődik össze, amely a gondolati tartalomhoz viszonyítva formának vehető. Ezek egymásra átcsapásakor keletkezik a költői kép. A tájlati képsége, hogy a gondolati tartalom is legtöbbször egy kép /egyszer föl is csorélható a képi tartalommal/ de mint a valóság művészi tükrözésének alapegysége az első két kép a költő levő áttünésével alkot egy képet.

A filmterminológiára a téma járallansága készített. Így ha nem is tudományosan, de legalább szemléletesen ki tudtam magam fejezni.

Az átfordulás régi kamera-használata. Lényege a képváltozás folytonosságában van. A képátfordulással kapott új képet térképszerű pontossággal helyezhetjük a tájban. Legkitűnőbb példa Petőfi «Tisza» című verse. Képi tartalom és forma között egészen ekeström esetben fordulhat csak elő, majdnem kivétel nélkül képhatárt jelöl.

A vágás lényege a régi és új kép egymástól független egymásutánisága. Ha a filmnél vagyunk, van sötétülésses vágás és gyors puzta változás. Az előbbi versben levő megfelelője képhatárt fejez ki, az utóbbi viszont képi tartalmat határol gondolati tartalomtól hasonlóan szinten.

Az áttünés lényege, hogy az első kép megszűnése előtt már színen van a második. Költészetben csak képen belül fordul elő, kisebb áttünés a metafora, nagyobb a szabad asszociáció esetén. A sok montázs jelentősége, hogy érzékeny, probléma és érzelem merdezésre elődjénél alkalmasabbá teszi a modern költőt. A montázs szabban Petőfinél, de még a századeleji impresszionistáknál sem találhatunk ennyi montázst. Ez a tájlatra kivétel alkalmas filozófiai gondolatok merdezésára, pl. Elégia, Téli éjszaka, Külvárosi éj. A fordításnál megint, megnézhetjük a filmet. A képeket meg kell találnunk. A kép anyagiól függetlenül létezik a festészetben vászontól és festéktől, a költészetben szavaktól és ezért létezik nyelven kívül is, de a megjelenése már csak konkrét anyagon keresztül történhet. S az anyag a benne levő lehetőségek-nél fogva formálja a képet. Másképp néz ki a márvány és másképp a bronz Diszkobolosz. Így a nyelv is formál a képeken, melyeknek mégis meg kell tartaniuk eredeti mivoltukat.

Az orosz fordítás következőképpen kezd a verset: /A fény az udvarról sugár-hálóját emeli/ A fordító absztraktnak érzi az eredeti képet és a tömörségen egy fokkal

laziz a plasztikusság kedvéért. A fény hálója valószínűleg a fény sugárháló-jából keletkezett tömörítés útján. Érdekes a második versszak két képe : /Föl-bukkan a csend felszínére egy lomha kelesztült/. Az eredeti versben más-képp van, mégsem érzem a fordítást rossznak. Ugyanakkor a következő két sor : /Ingadozik egy faldarab nem tudva, hulljon-e vagy nem/ majdnem szó szerinti fordítása hiányérzetet kelt. Hiányzik az eredeti csendes, fáradt, tűnődő hangulat.

Mit követelhetnek a fordítástól?

Ílően adja vissza a versben tükrözött valóságot. /Ez a valóság lehet gondolati és érzelmi is./ Ez szükséges, de kevés. A már tükrözött valóságot adja vissza. Ez több. De nem teljesen megfelelő. Több is kevesebb is a kelleténél. A valóság tükrözése, mint már szó volt róla, a művészetekben a képen történik, ahol a tartalom átcsap a formába, azaz a gondolati tartalom a képi tartalomba, de a képi forma, mely az átcsapás, ezáltal a tükrözés módját mutatja, szintén nagyon lényeges. Nézzünk egy konkrét példát :

József Attila Rejtelmek című versében az első versszak a következőképpen hangzik : Rejtelmek ha zengenek /Ört állok mint mesékben/ Bebujtattál engemet/ talpig nehéz hűségbe. Az utolsó két sor mögött levő gondolati tartalom : szerelmért cserebe hű vagyok, ez a hűség nehéz, de biztonságot nyújt. A képanyag a következő : A mesék lovagja, aki szerelmétől kapott talpig nehéz fegyverben /páncélban /áll őrt, amely nehéz, és óvja őt. Az összekapcsolás lehet többféle. Az egyszerűség kedvéért a védelemnyújtás tényét eleve a képzetársításra bizzuk. Ezután így alakulhat a kép sorsa. Hasonlat : Hűséget adtál rám, mely olyan nehéz, mintha talpig páncélba bujtattál volna. Metafora : Bebujtattál engemet talpig nehéz páncélhűségbe. A szabad asszociáción alapuló eredeti vers egy fokkal még ennél is tömörebb. A képi tartalom ugyanaz. Csupán a gondolat és a kép közti átívelés a hasonlatnál kisebb, a metaforma már erősebb, és a legerősebb a szabad asszociációnál. /Mintha egy szikra-induktor kér polusát távolítanánk egymástól. A távolság növekedése esetén nő a fény is. Ha túl széthúzzuk, elmarad a kapcsolás. Ez a kapcsolás jelenleg az olvasó fejében megy végbe. Az esztétikai élvezetet a gondolati és képi tartalom egymásba való átcsapása jelenti, és nem mindegy, hogy

ez az átcsapás milyen feszültségű fokon történik/Tehát definíciókat úgy zárhatnánk be, hogy a fordítástól nem a tükrözött valóságot, hanem az adott valóság tükrözésének transzformációját kérhetjük számon a maga mozgásában. Ezért tarthatom megoldott fordításnak a második versszak első két sorát. Ugyanis az eredeti képek egy bizonyos hangulat és idegállapot kifejezése a funkciója. A monoton csönd, homály, és egy fáradt löprengő ember. Ugyanis az ember egy bizonyos felfokozott idegállapot, idegfáradtság után tulajdonított mozgás, sőt magasabb fokon tudattartalmat mozduatlan tárgyaknak. A harmadik, negyedik sor fordítása is ezért nem tökéletes. Az 'ingadozik' szó nem jó fordítás. A faldarab csak külső hatásra ingadozhat, a tünődik szó éppen belső habozásról, töltetvágyról tesz tanuságot, és hangulatilag is mozduatlanságot sugall. De más is az 'ingadozik' szó ellen tanuskodik. Maga a költő, aki fáradtan, mereven nézheti a faldarabot és saját tünődését viszi át a faldarabra. A csönd felszínére felbukkanó k-feszülte hordozza ezt a hangulatot, sőt absztraktségében olyan, mintha egy orosz József Attila írta volna, és kitűnő előkészítő lenne a megfelelő tünődő faldarabképhez. A képáttranszformálás egy igen helytelen módot alkalmazta a fordító a vers harmadik, negyedik sorában/Kenyhánk homállyal lesz tele, mint a gödör, de fenekén víz van./ A fordító itt is majdnem szó szerint fordít, csupán megszünteti a kontaktust a gondolati és képi tartalom között, az utóbbi önálló életet kezd nyerni. Ezáltal megváltozik a sorok értelme.

A harmadik versszak megazemélyesíti az éjszakát. T. Levas Rózsa a Magyar nyelvőrben megjelent tanulmányában az éjszakát egyenesen öregasszonynak képzelel, aki a lehukott -ból kölcsönként ujjnyi lámpaolajjal gyújtja meg később holddá női lámpását. Persze ellentmondhatunk, hogy a téren ingó léptekkel átmenő és fényt gyújtó alakra éppugy asszociálhatunk egy lámpagyújtogatót is. Azaz, ha mind a kettő igaz lehet, akkor mindegyik abszolutizálása belemagyarázás, ami viszont tudománytalan. A fordításban zavaró a betoldott kényszerrím, melynek következtében a hold éppen a költő családi körében akar sóhajtozni, ami szegény József Attilánál, aki ezt az intézményt tüzhelyestől csak másoknak tudta remélni, furcsa. Az orosz fordításban az éj ellelejt átmenni a téren, ellenben a holdat két soron át gyújtja :/Holdat gyújtott, de nem nagyon

csak épp úgy, ahogy... pisálakolj hold./

Ez bizony elég erős higitás, bár a kellemesen gördülő verssorok meghittsége nek ez is megtudjuk bocsájlati. Érdekes az a tény is, hogy a fordítás az erőszakolt betoldás és kihagyás után közel áll T. Kovas Rózsa értelmezéséhez.

Mint az omladék, úgy állnak
a gyárak, de még
készül bennük a lőmöröbb sötét,
a csend talapzata.

Ennél a versszaknál sejtethetjük először, miért épp az éjszeli külvárosról ír a költő. Az éj egységes köpenyt húz a külvárosra. Elmosódottabbá, sejtészerűbbé teszi a közvetlen képet, ezáltal realitátszerűbbé. Ugyanakkor világos talajra helyezi a merész asszociációkat, melyek a nappali környezetben ellenkeznének a látott valósággal, de az éj sötétjében a szem megszűnik elsődleges receptornak lenni, óriási szerepet kap a hallás. /"Nedvesség morzsol a homályban"/ De szerep jut a tapintásnak / "Minden nedves, minden nehéz"/ A tapintás sötétbeli fontossága szülte a Lebukott legszebb költői képét, a /patkánypuha éj-t/, amely a patkány undorítóan puha testéből és a patkányok közt börtönben töltött éjszaka undorítóaságából szintetizálódott.

És természetesen óriási szerepet kap a képzelet.

A rendezetlen kopott gyárpépületek a sötétben valóban kelthetik a romok benyomását, és az üzemek állandó termelési funkcióját és jelenlegi sötét némaságuk ellentéte felhozhatja képzeletársításaként hogy a jelenlegi titokzatos állapotoknak megfelelően bennük készül a sötét. József Attila költői világában, ahonnan a világot is fúrószalagon szerelik, ez egészen természetes.

A fordítás :

Állnak a gyárak romjai.
Olyan homály titkolódik bennük
hogy úgy tűnik
ez készült
a csend számára talapzatul.

Az első sor igen merészen sűrít. Először a gyárak igazi romoknak látszanak. Legföljebb az egész vers hatására lehet eredeti jelentésben egy távoli asszociációnak elfogadni. A József Attila versben pontosan érezzük, hogyan tömörödik anyaggá a sötét, ez az absztrakt negatív fogalom, hogy talapzatuk szolgáljon a ráépült

csendhez. Plasztikus kifejezése ez a finom észrevételnek, hogy az éjszaka előrehaladásával lassan beáll a csend. A tömör jelzőt a fordító elhagyta, ezáltal a csend anyagiassítása elmarad, így szinte önmagát kényszeríti, hogy a képi formának az érthetőség kedvéért oldottabb változatát használja, mely kitűnően megfelel az eredeti kép magyarázatának, de esztétikailag nem helyettesíti.

S a szövőgyárak ablakán
kőtegbe száll
a holdsugár,
a hold lágy fénye a fonál
a bordás szövőszékeken
s reggelig, míg a munka áll,
a gépek mogorván szövők
szövőnők omló álmait.

Egy kis elemzés-történettel kezdem:

„Pákozdi annak idején a Társadalmi Szemlében írt kritikájában valami olyasmit írt, hogy a szövőnők nem holdsugarat kötnek, hanem profitot termelnek. De a költő jobban ismerte a szövőnők, a legrosszabb helyzetben levő munkásréteg életét. Nem a profitról szóló versfaragás, hanem éppen ez a szentimentálisan lírai hang fejezi ki leginkább a politikailag öntudatlan, nyomorból álmokba giccshez, narkotikumhoz érzélgősséghez menekülő réteget” – írja Horváth Márton, és az ember első pillanatban nem tudja eldönteni, hogy melyik a nagyobb csapás József Attilára, a támadás-e vagy a védelem. A kritika nyilvánvalóan a rosszulértelmezett becsületes szándékból fakadó rosszindulat korlátolt, mindenáron közzéködni akarása, ami művelt olvasó előtt veszélytelen. Horváth Márton viszont igen veszélyesen azzal védi meg József Attilát, hogy elfogadja érzélgősnek, szentimentálisnak, giccsesnek, azzal az indokkal, hogy mindez a szegény nyomorbatasztott szövőnők bűne. Csakhogy elemezve a kérdést, rájövünk, hogy sántít a védelem. A költő vagy író művésziileg kifogásolható részt akkor iktathat be művébe jellemzés céljából, ha az kellőképpen el tudja határolni a többi résztől. Epikai művekben a szereplők beszéltetésében fordul ilyesmi elő. Lírai műben legtöbbször önmagával határol a költő. Itt viszont szó sincs semmiféle határolásról, de viszont szükség sincs rá. A hold még önmagában nem giccs, az álom nem érzélgősség. A szövőnő leginkább „cukros ételekről álmodik” nem a mesebeli királyfiról, de ha történetesen mégis, ez semmit sem változtat József Attila realizmusán. A téma nem azonos a művel.

A kép két pólusról közelíthető meg. Az egyik kétségtelenül a monoton robot, a gépek a munkanap folyamán a munkások energiáját, gondolatait, érzéseit pontos kegyellenséggel dolgozzák bele a munkadarabba. A marxista értékelés alapján pontosan ez adja az áru értékét. A nappal beléjük ölt emberi álmokat, melyeknek nem szükséges giccsesnek, érzelgősnek lenni, szövik ki magukból a gépek, és a lénymatéria csak egy tiszta finom szépséget akar jelezni. A másik pólus, az az igazság, hogy József Attila szerette az emberi munkát. Elválasztja a munkának felemelő alkotó szépségét, a megalázó kizsákmányolástól. Ezért nem jelentett a számára problémát az illyési nem menekülhetsz dilemma: „Meggzokták? Meg tudtad te szólni/ volt benned részed, a kapát.” A József Attila válasz: „A krumpli úgy nő, ha kapálják”. Amitől világosan elválik a „bérünk van, nincs örömünk” kitétel. Sőt a két gondolat szintéziséből is az alkotó munka kerül ki győztesen. „Ne légy szeles, bár munkádon más keres, dolgozni csak pontosan szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes!”

A Külvárosi éj végén „piros kisdedit álmodik /a vasöntő az ércformába”. Az alkotó munkás a gyermekét is ércformába képzeleli el, mint munkájának egyik végtermékét, pirosan, mint az izzó vasat. Bár ebben a képben is van némi beütés, a monoton elkinzottságból, amely kényszeríti a munkást a munkatárgy-sémában való gondolkodásra, de a szövönök omló álmaiban is van valami, a munka megbecsüléséből. Ezek az álmok a textilanyag puha álomlásában jönnek egymás után.

Vagy motor zug és gép szövi
az alá omló puha kelmét.

Az omló álmok a képzettársításának eredete az előbbi idézet után kétségtelen, és biztos, hogy hibás a fordításnak azon értelmezése, amely az omló szónak leomló roskatag jelentését használta.

S odébb, mint boltos temető,
vasgyár, cementgyár, csavargyár.
Visszahangzó családi kripták.
A komor feltámadás titkát
őrzi ezek az üzemek.

A sötét, kihalt üzemek a rom képzettársítás után a temetőt is kiváltják. A vizuális pillanati társításnak tűnő képet a költő következetesen végigviszi, sőt

„a komor feltámadás titkát” -ban bravuros fogással a képi tartalom továbbélését használja ki egy új monumentális gondolat megteremtéséhez. A komor feltámadás titka kétségtelen, a jövő társadalmának elérézése, amelyei pont a kripták, azaz az üzemek, a kapitalista kizsákmányolás helyszínei őriznek, hiszen a marxizmus a szocializmus lehetőségét is az ipari fejlődéstől teszi függővé. A komor jelző T Lovas Rózsa szerint a bosszúállás súlyosságára vonatkozik. Kiss Ferenc inkább az eredeti feltámadás magátóljövősége ellen ennek a feltámadásnak súlyos áldozatokkal járását hangsúlyozza. A képben mindkét lehetőség benne van. Kiss Ferencé közeli, míg a másik egész távoli asszociáció. Kiss Ferenc fejti meg a képet, párhuzamba állítva a Munkások futó szalagon szereplő új világát, a komor feltámadás lehetőségében élő új világot. A különbség a történelmi helyzet alakulása 1931. és -32-ben.

A fordítás megint megoldja nagyjából a problémákat. A gondolatot hordozó utolsó négy sor: „Csak a visszhang zeng bennük és a komor titkok titkát meghalni és feltámadni őrzi ezek az üzemek.” Magyarul talán nem is olyan világosan egyértelmű, de az orosz nyelvben „umiraty” folyamatos szemléletű ige jelzi a meghalni szót, tehát nem egy egyén egyszeri haláláról, hanem egy folyamatról van szó, amit a gondolat könnyen hajlíthat a társadalmi halálra és feltámadásra. Hiszen a proletáriátus emberi kivoltában naponta hal azokban az üzemekben, amelyek mint az a magyar rész elemzéséből is kiderül egyszerre jelentik a halált és a feltámadást.

Az első kettő, illetve a négy sorral némi baj van. Már a fordítás előző sorában is találtam példát a tömörség feloldására, ezeket többnyire jeleztem is. Sőt ezek után rájöttem a bőbeszédűség egyik indítékára. József Attila verse változó ritmusban írta meg. Martinov, a fordító négyütemű jambusokban fordít, a rímek kopogó himrímek, és ahol József Attila rövid sort használ, Martinov gond nélkül vi-
gyáz, hogy a két törés kiadja a négyes jambuszt, ettől csupán két helyen tér el az egész versben. Ez annál is érdekesebb, mert pl. ugyan ő az a hely, amely emlékeztető fordításában nem tartotta be az eredeti versben meglévő teljes zártságot.

A zárt forma, amely szótagtöbbletet, azaz összeadva szövegtöbbletet jelent az eredeti vershez, viszonyítva elzsírosítja, felpuffasztja az eredeti szöveget, és a

vers részeinek esztétikumot jelentő finom izomjátéka eltűnik, zsirpárna alatt. Ilyen fölviényősített pl. a Város peremén fordítása. Viszont ha, amit idáig tapasztaltam, elzsirosodás, akkor a versszak első két sorának fordítása már egyenesen elenfántiázis. Négy sorban ültette át a fordító kettő és felet de úgy, hogy még így sem fér be egészen. Kár ezért a részért. Vitathatatlanul a leg-szinvonaltalanabb az egész fordításban.

Egy macska kotor a palánkon
s a babonás éjjeli őr
lidércet lát, gyors fényjelet, -
a bogárjáru dinamók
hűvösen fénylenek.

A konkrét kiindulópontból elinduló és hatalmas általánosságba emelkedő vers most visszatér a közvetlen környezetbe. A globális sötétet fénykontraszt-tal szakítja meg kétszer is; egyszer feszültséget, másodszor feloldást teremtve.

A történet lényege körülbelül a következő lehet. A zajra megrezzenő, eset-leg felrezzenő éjjeli őr előbb lidércnek látja a hozzá képest relative mozgó statikus fényforrást, másodszor fényjeleket gyanít, és csak végül nyugtatja meg a dinamók hűvös nyugalma. Az orosz fordítás hűen követi az eredetit, csupán egy észrevételt nem szabad elhallgatni.

A versszak két részét az első három és az utolsó két sort az eredeti vers nem kapcsolja kötőszóval. A fordító részben a szótagkényszer, részben a jobb érthetőség kedvéért magyaráz. És ez nemcsak ebben a fordításban és itt fordul elő. Pl. Bércmunkás ballada.

Mi szövünk selymet gazdag rendben
de kislányunknak egy a felelet
ha kéri babájára a köpenyrevalót :
«bérfizetés van, boldogság hiányzik».

Állítsuk szembe vele a magyar verssorokat :

s ha lányunk babaruhácskáját
kéri - hisz szövetet szövünk -
összeszorítja pulha száját -
bérünk van, nincsen örömrünk.

Érezzük, milyen kifejezési lehetőséget szalasztott el a fordító. A kislány
~~amikor a fordító a választ teljesíthetlenségét, s azt, hogy ezt~~
neki forrásgótt kell tanulnia. A válasz megtörtént a második és harmadik sor
közül. A válasz némaságában több, mint az orosz fordítás konkrét válasszá-
alakitott utolsó sora. A magyar versben mint erősödő refrén jött csak "a bérünk
van nincssem örömünk."

"Vonalfüty.

Nedvesség motoz a homályban
a földre ledőlt fa lombjában
s megnehezült
az út porát.

Az éjszaka mélyülésének jele — képződik a harmat. Talán összefoglalhatjuk
az idő múlását a versben. Alkony a mellékudvarban. Kigyul a hold. Készül a még
tömörebb sötét /Már van tömörebb/ A gyárak is ettől omladékszerűek. Nedvesség
motoz a homályban /harmat/.

A vonalfüty közbevágott nyers impressziójának közvetlen jelentése nincs, csu-
pán a vers hangulati arányosságát változtatja meg. Különböző határvonalat is jelent.
Amíg előtte a mozgások csak a mikrokörnyezetben mentek végbe, és a nagy tárgyak
mozdulatlanok maradtak, ettől a ponttól kezdve mozdulni kezdenek előbb csak a ned-
vesség, azután a kocsma, aztán az egész táj. Az éjszaka természetű szalmazsákokat
hord, és az öntőműhely is vasladik.

A fordító intőzik a kötetlen sorolástól. A mozdonyt állati hangon voníttatja. Nem
elég. Az összeesomásodott, görögösödött /összesündisznósodott/ nedvességei kitűnő
érzékkel találja el a következő 151 sor, az utolsó sorból megint két sor lesz oldottan
és magyarázkodva :/Azzal a nedvességgel a sötét ösvények pora

elnehezült és átmedvesedett./

Az eredeti sor még fele sincs, de a harmatozás ténye mellett kitűnően érzékel-
teti a vers lassan kialakuló komor, elnehezült hangulátát. A körülmagyarázott fordítás
viszont hangulatilag már szegény.

Az uton rendőr, motyogó munkás.

Röpcédulákkal egy-egy elvtárs

iramlik át,

Kutyaként szimatol előre

és mint a macska fülel hátra

kerülő utja minden lámpa.

Fölvillannak az éjszakai külváros alakjai. A rendőr, a munkás, és a röpcédulás elvtárs. A költő finom huzással mutat rá az osztálytársadalom rendőrségének elsődleges funkciójára. Az utonmenők seregétől nem egy renitenskedő részeg csavargót, egy tolvajt, hanem éppen a röpcédulás elvtársat emeli ki. Az éjszakai külváros alakjainak folyamatos cirkulációjából. A rendőr és munkás felvillanó képe mellett nem használ mozgást jelentő igét, csupán a helyzetet jellemző iramlást emeli ki, amely ezáltal még nagyobb hangsúlyt kap.

A fordítás első négy sora megint rossz./ A rendőr a sarkon áll, a munkás a sötétben rohan, az elvtárs utána megy és a mellében viszi a röpcédulákat, /A helyzet meglehetősen komikus. Különösen a munkás alakja, aki teljesen indokolatlan félelemtől hajtva átveszi az elvtárs mozgástempóját és rohan a sötétben. Az elvtárs röplapokkal mellén viszonylag nyugodtan megy a nyomában. Nem találjuk kiemelt mozgásformáját, amely aláhuzta tevékenysége veszélyességét. A komikusságot még jobban aláhuzza az egyhangú szerkesztés és a versforma. Minden sor önálló tagmondat, négy sorból három egy ötszótagos predikatív szintagmából, pontosabban egy emberi foglalkozást jelentő köznévből és egy mozgási állapotot jelentő igéből áll. Utána pedig a mozgásra vonatkozó határozó következik, 3 szótagon át. Három sor kezdődik igével, utána főnév, egy fordítva és a négysorvégi határozók egyformán előljáróval és névszóval vannak kifejezve.

Nem tudományos eszköz, de a szemléletesség kedvéért megpróbálom ezt a részletet versben visszafordítani: „Strázsál a rendőr a fényben, munkás rohan a sötétben, ballag az elvtárs utána, visz sok röplapot magával.” Rögtön megfigyelhető, hogy a vulgáris szövegben belejátszik a merev ritmus is. A fordító, mint azt már elő is említettem, nem követi az eredeti vers szabad, a vers testéhez tapadó ritmusát. A fölvetett négyes jambusz már eredetileg nagyobb merevséget jelent.

A külvárosi éj típus hosszabb lélegzetű, modern filozófikus vers nem tűri a merev

sematikus ritmus vázat, mikor mégis beleszorítják, akkor a vázon belül az enjambmenek sorozatával versszakok közötti gondolatátvitellel igyekezik elszakadni saját ritmusvázától (pl. a Város peremén.) Mivel így a ritmus csak egy hordozó pozíciót tölt be, és kifejező funkciót nem. József Attila hasonló verseiben: Elégia, Téli éjszaka, Óda inkább a szabad formát választja. Martinov a merevített ritmusevázlat általában enyhíti a váztól való elszakítással, viszont ebben az esetben nem tette, és a monoton váz könyörtelen élességgel hangsúlyozta ki a fordítás hibáit. A következő három sor: „szímatol mi van előtt, hallgatózik mi van hátul, és sötétbe burkolózik.” Viszont pompásan telibe talált fordítás. Az utolsó sor szó szerint más, mint a magyarban, viszont ritmikailag kitűnően zárja a szakaszt. Értelmileg meggyezik az eredetivel, és tükrözési fokát tekintve sem sokkal különbözik.

Romlott fényt hány a kocsmá szájá,
tócsái okádik ablaka;
benn fuldokolva leng a lámpa;
napzármos virraszt egymaga,
Szundit a kocsmáros, szuszog,
nekivicsorít a falnak,
bujja lépcsőkön fölbuzog,
sir, Élteti a forradalmat.

T. Lovas Rózsa elemzésében költői átéléssel meséli el József Attila után a gyengébbek kedvéért még egyszer a napzármos azomoru sorsát: „Kell a komisz ital, ugyan elviszi a garasos bért is, az emberiség rongyává állyeszt, – de megnyitja a könnyebbítő sirás pillipjeit, kimondatja józan állapotban elhalogatott ezerszeresen tilos érzéseket bátorságot ad, hogy az összeszorított ajkak közül dühvel vicsorogjanak ki a fogak”. Igaz, hogy patetikuságban túlszámalyta a költőt, de azért egy-két hiányosságot fölírhatok neki. Egyrészt a vers nem keresztretjvény, hogy az elemzőknek egyetlen feladata a képek megfejtése legyen.

Másrészt a megfejtést letisztított fogalmakban, és ne újabb képekben szerviroz-

za.
Harmadszor, ha már keresztretjvénynek nézi a verset, nem árt megkeresni mi van a függőleges sorokban, világosabban kiemelezni a versben levő esztétikumot,

ennek megnyilvánulásait, és formai segédeszközeit, esetleg nyelvi eszközzeit, ha már nyelvészeti szaklapba készül az elemzés.

Kiss Ferenc már igen tapintatosan, de joggal veti a szemére 'Épp a disztinkciók hiánya a T. Lovas Rózsa által kitöltött hézagok okozzák, hogy egy konkrét kocsmai állapot helyett a nyügeivel mérközni készülő lélek és a romlásba taposott élet lánya fel a maga lóvját.'

A szerencsétlen napszámos pozitív hősi átfaragása felesleges. Ha az itálnak ilyen öntudatosító tulajdonsága lenne, mint amelyet T. Lovas Rózsa tulajdonít neki, a munkásmozgalomban föl lehetett volna használni agitációs célra röplapok helyett. Terjesztése kevésbé veszélyes. A napszámos részegsége époly kétségtelen társadalmi okokra vezethető vissza, mint kétségtelen az is, hogy benne ezek az okok nem tudatosultak. A forradalom ebben az esetben nem az elkövetkező absztrakt, hanem az 1918-ban B.-ben megvalósult konkrét forradalmat jelenti, amelyet konkrétan tudott érzékelni. Az emberibb életet jelentette számára, amelynek emlékéhez pontosan úgy menekül, mintha azt a részek által gyakran énekelt dalt énekelné, hogy 'édesanyám is volt nékem.'

Miért áldoztam ennyit erre a vitatkozásra? Ha a vers fordítását elemzem; a verset is kénytelen vagyok elemezni, és nagyon érdekes hogy a T. Lovas Rózsa által megadott elemzés végkicsengése igen hasonlít a fordítás értelmezéséhez, ugyanis a fordító nem értette meg a 'buja lépcsőkön fölbuzog' - képet, amely a lépcsőnjárás ütemes, szaggatott mozgásával érzékelteti a zokogni kezdő embernek belső mozgását.

Az orosz Külvárosi éjben a munkás saját buja helyett nem képletes, hanem valódi lépcsőkön megy fölfelé; miközben zokogva küldi üdvözlétét a forradalomnak, azaz az elégett, szálnalmas emberi figurából egy ugyan meghasonlott, de alapjában véve harcra egyéniség bontakozik ki, aki nagyon hasonlít a T. Lovas Rózsa értelmezésében fogát csikorgató megfelelőjére. A filológiai baklövés, és a vulgarizmus utjai ugylátszik összetartanak. A fordítás még egy hibát követ el 'amikor a benn fuldokolva leng a lámpa' verssört 'fuldokolnak a lámpák a homály mancsai közt' mondattal fordítja.

A gondolati tartalma megegyezik, a tükrözés feszültségi foka is megfelel az

eredetinek, viszont a képi tartalom átültetése igen rossz. József Attila ebben a versében mint általában egész költészetében nagyon vigyáz a képi tartalom homogén jellegére, és a gondolati és képi tartalom harmóniájára. Az éj "olajos rongyokban" áll meg az éjszaka, a szövönök álmait gépek szövik, és ezek az álmok a termelt textiliához hasonlóak, így aztán természetes, hogy a kocsmá ajtóból kiömlő fényt a részegség fordító állapotát földéző hányással hozza képzettársításba, amellyel rögtön minőségileg is jellemezte a szóban forgó kocsmát. A képi tartalom homogéniségéhez tartozott, hogy a lámpa ettől a rossz levegőtől fuldokoljon, amely /föltehetőleg vilanylámpáról van szó/ maga is kép, hiszen a gyenge fényű piszkos üvegű égőt eleveníti meg. A fordító nem érzi elég plasztikusnak a képet, ezért rakja be ezt az idegen nem ide tartozó képi tartalmat a vadállat mancsát. Érdekes megfigyelni, a mancsnak, mint költői frázisnak a szerepét. Az Anyám fordításában a szegény proletárasszony törékeny termetét nem pusztán a tőke töri meg, hanem a kapitalizmus mancsaiban lett mindig keskenyebb.

Akár a hült érc, merevek
a csattogó vizek.
Kóbor kutyaként jár a szél,
nagy, lógó nyelve vizet ér
és nyeli a vizet.
Szalmazsákok, mint tutajok
usznak némán az éjjel árján -

A raktár megfeneklett bárka,
az öntőműhely vasladik,
piros kjsdedet álmodik
a vasöntő az ércformába.

Minden nedves, minden nehéz,
A nyomor országairól
térképet rajzol a penész
S amott a kopár réteken
rongyok a rongyos fűvéken

s papír. Hogy mászna l Mocorog

s indulni erőtlén . . .

A versben újra föltűnik a gyárnegyed nagytávlatu képe, s az eddig csupán statikus elhatárolt objektumok egy erőteljes áramlás sodrába kerülnek. A szél és a víz a körforgó természet nagy aortái és vénái mozgást visznek a mozdulatlan éjszakába, s a mozgás hangulati hatására dinamikusabbá válik a költő tárgyszemlélete.

A külváros hatalmas folyam árjába kerül, ahol megjelennek az előbbi om-ladék és temetőgyárak, mint bárka, mint vasladik, az állóképek helyett mozgók, a részletezettek helyett villanásnyi látartamuk. A vers észrevehetően meggyor-sul. Az eddigi objektív realitással szemben előtolakodnak a hangulati elemek.

A külvárosi éj tájleiró vers. Bár ez a táj idáig még nem nagyon szerepelt költők leírásában. Kevés esztétikumot találtak benne. Éppen József Attila fedezi fel a költészet számára, pl. a Munkások második versszaka a város érde-széről. A táj kopár, sivár volta kizárja a vizuális esztétikumot. Viszont ez a sivárság és vele szemben az emberiség életében betöltött óriás szerepe, a benne ringatózó jövő, és élet ellentétén rengeteg olyan gondolat keletkezhet, amely képi tartalmát ebből a rut valóságból veszi. A tükrözés és a gondolati szépsége miatt a szép kategóriába tartozik. /Lásd a kocsma leírását!/
A Munkások leírása viszont még absztrakt. Az általános jegyeket nem veti-ti egy konkrét helyzetbe és környezetbe, csupán összemarkol belőlük néhányat. Ezt kívánja a vers tömör és rohanó szerkesztése. A Külvárosi éj viszont ráér, azaz ráért a vers nagyobb felében.

A vers tájleiró, de filozófikus forradalmi tájleiró költemény. Forradalmisága, hiteles, mert a valóságból fakad, melyet először művésziileg tükrözött. A pontos tárgyilagos képek egymásután tanusítják a külváros elesettségét, nyomorát, ugyan-akkor hatalmas energiát is. Ebben a részben a költő egyre gyorsabban és gyorsabban adja a képeket, mintha mondaná melléjük, még ez van még ez is van, még ez is . . . Minthogy az egyre gyorsabban pergetett filmnek el kell jutni a robbanásszerű megoldáshoz, a külvárosi éjben is ez történik. A komor valóság árja kimeríthetetlen. A szunnyadó energia és a bilincsbevert tehetetlensége szükségszerűen robbantja ki a túlfeszített tájleírásból a személyi lírát .

Az egyes képek nagyon érdekesek. Az előzőkben tárgyalt piros kisdéd, vagy pl. a nyomor országairól térképet rajzoló penész. Ugyanez a képi tartalom más gondolati tartalmat hordozva megtalálható a Munkásokban :

Hazánk határát penész jelzi körben

a málló falon nedves a lakás.

A Munkások-beli két sor az irrendentizmusra mért oldalvágás. Számunkra a szent haza a falon levő penészfoltokban jelentkezik. Szellemes előreválasz a demagógiának. Mi különbség kis és nagy haza között ?

Ebben a versben nem ironizál. Azért is használja a patetikus hangulatu haza sz. helyett, a hangulatilag közömbös ország szót. Az elvesztett antinacionalista él helyett a kép általános tartalmat kapott. Már a nyomor országairól beszél.

Viszont bármilyen érdekesek az egyes képek, a vers szempontjából már nem állnak annyira külön, mint az előző részekben. És a fordításból is elsősorban a felgyorsított versmenet transzformációját kell számonkérni. A fordítás ebben a részben jól sikerült. Bár a felhígítás untig ismételt hibáit itt is megtalálhatjuk. A Munkások /" Ebben a késő órában"/ álmodnak piros kisdedeik alakjáról, az ércformákban. Viszont az eredeti vers gyors képszerkesztése még így is épp úgy fel tudja fokozni a fordított vers hangulatát, mint az eredeti.

Nedves, tapadó szeled mása,

szennyos lepedők lobogása,

óh éj !

Csüngsz az egen, mint kötélén,

foszló perák a az életen

a bu, óh éj !

Szegények éje ! Légy szemem,

füstölögj itt a szivemen,

olvászd ki bennem a vasat,

álló üllőt, mely nem haqad,

kalapácsot, mely

cikken pengve

- siktó pengét a győzelemre,

óh éj !

A vers ódái magaslatokra emelkedik. Az elesettség és nyomor az alvó erők földjéből ilyen természetesen gondolatilag, érzelmileg logikusan kiemelni a harcos hitet József Attilának csodálatos teljesítménye. Szemünk láttára születik meg a hármasszimbólum a türelem, a munka és a harc.

A fordító még egyszer utoljára duzzaszt. A nedves, tapadós szelek mása kezdetű sor nála így hangzik: /lobogása nedves, és szennyes lepedőknek az udvaron hasonló nedves és tapadós szelekhez az éjben./

Aztán már pontosan fordít:

Szegények éje, legyél, mint a szén
füstölőj a mellemre téve,
acélt olvassz ki belőlem,
kalapácsot, mely kovácsol csengye
s így oly üllőket is,
hogyan állnak a sötétben is,
s a győzelemre kardot önts.
Óh éj!

Sőt van egy pompás modern rész az utolsó rímnél, mikor a /mecs- kard/ szóra a /nocs - éj/ szó rimel.

Az éj komoly, az éj nehéz,
Alszom hát én is testvérek.
Ne üljön lelkünkre szenvedés,
Ne csipje testünket féreg.

A tipikusan József Attila szerkesztés utolsó lépése. Az első a valóság-részletekben való megfogása, aztán gondolati, érzelmi szintézissel hatalmas feszültség-teremtés, végül hangulati és gondolati feszültség feloldás. Pl. az Ódában mikor más testétől külön életet él a csattanó szív, jön a meliékda. A hazámban az utolsó szonett ottavája tölti be a feszültség kiteljesítésének szerepét, és a tercinnakban feloldást.

Végül foglaljuk össze az eddigieket. A vers fordításánál a részletekben a nagyon jó formaérzékű Martinov nagyon sokszor, bár becsületes harcban alul maradt József Attilával szemben. Különösen a szerkezeteit oldotta fel gyakran.

A fordítói szabadság egyes esetekben megengedheti a feloldást, de amikor ez tendenciává válik, már nem a nehézség, áthidalásáról, hanem egy káros szemléletről beszélhetünk, amelyik rombolja a tartalom - forma egységet, ezáltal az esztétikai élményt. De sehol nem vulgarizált, készakarva, mint pl. a Vigasz fordítója, aki a burzsoá erkölcs feslettségének bizonyítására a képformában falon levő havas tájak és almafák közül lelopta a meztelen nőt, meglevenítette, hogy az italtól felhevült burzsoák karjai közé dobja, és mint a többi fordítók. Ha megvizsgáljuk a fordítás korabeli szovjet lírát, akkor rájövünk, hogy a feloldásokért nem csak egy költő, hanem egy egész költészet a hibás, Viszont nagyszerűen érvényesül a vers szerkezete. Ez nem magától érthetődő dolog. A szocialistákból lemarad a hangulatot feloldó utolsó verssor, a Nyár utolsó sora a versszak elejére kerül. Martinov a hangulati egyensúlyt - a „vonatfüty” kivételével megtartotta. Tamás Attila a „közNIKUSSÁ válása” három pontját jelöli ki a versben. A mint omladék kezdetű versszakasz fordítása elég jól sikerült, a vonatfüty és az azt követő rész az egyszavas mondat fordítása helytelen, de következő szakasz fordítása kitűnő, és a végül közNIKUSSÁ váló befejező rész is nagyon jó teljesítmény.

Az orosz olvasó tehát jó verset kapott József Attila remeke helyén, de „a versek sugárait vesnek egymásra, a nagy versek megrágyogatják a közömbösebb darabokat is. Itt a közömbösek, sőt egészen rossz darabok világítanak vissza. A válogatásról elég annyit, hogy a legiőbb verset 1922-ből veszi. A hiány-listáról már irtam. És sok a borzalmasan rossz fordítás. Lektorálás látszólag nem volt, vagy szabotálták.

Azóta új József Attila kötet van forgalomban. Nem lehet kapni. Elkapkodják. Négy év különbség. A kötetet színvonalas válogatás és színvonalasabb fordítások jellemzik. A tényre csak büszkéek lehetünk és örülhetünk neki, de arra is figyelmeztet, hogy József Attila szovjetunióbeli térhódításának okait ne az esztétika területén keressük elsősorban. Ez a kérdés elsődlegesen nem esztétikai, hanem irodalompolitikai probléma, de ezzel már egy újabb fejezethez jutottunk.

NAGYKÖRÖS ÉLETE

A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOMTÓL A PROLETÁRDIKTATURÁIG.

Horthy István

Nagykörösre a forradalom híre már október 31-én megérkezett, a Budapestről hazatérő katonák sapkarózsa nélkül jöttek és magyarázták a forradalom részleteit. 1./ November 1-én népgyűlés volt a piactéren, szinte egy lút sem lehetett leejteni annyian jelentek meg. "Vége a háborúnak! Éljen Károlyi Mihály! Éljen a forradalom!" - jelszavakat hangoztatott a tömeg. A lelkes hangulatu nagygyűlés után választották meg a város Nemzeti Tanácsát. Az elnök Dr. Kökény Dezső; tagjai: Bakó József, országgyűlési képviselő, és Bordács Szilárd ügyvéd. 2./ Mind a három vezető a város módosabb rétegéből került ki. Dr. Kökény jogot végzett, takarékpénztári igazgató volt, onnan emelték ki Nemzeti Tanács elnökének, előzőleg indult a polgármesteri választásokon, de "rosszakarói" kibuktatták. 3./ így aztán most került a sor és a város virilis polgárai megnyugvással vették tudomásul, hogy őt választották meg. Sőt örültek is neki, hogy a háboruban nem kompromittálta magát és most "tisztán" állt a néptömegek előtt. A város elégedetlen szegényeinek azonban kevés volt a szavazás. Nem széledtek szét, hanem elkeseredett hangon adták tudtul egymásnak bajaikat. A főleg asszonyokból álló tömeg támadást intézett a városi husszék ellen, ahonnan nagyobb mennyiségű, zsirt, húst hurcoltak el. 4./ Ugyancsak támadást intéztek a városi textilboltok ellen, ebben viszont főleg férfiak vettek részt. 5./ Mint láthatjuk a sok nyomorúságot megélt nép szabadsága első pillanataiban tört-zuzott ami a keze ügyében akadt. A támadás célja egyrészt nélkülözéseinek csillapítása: a háboru alatt eltűrt hentesüzlet előtti sorbanállások, a szeme előtt lejátszódó protekciózások, látván azt, hogy a gazdagabbak sorbanállás nélkül jutnak, zsirhoz, hushoz, mind ezen sok nélkülözés, baj vélt közvetlen forrása, a hentesüzlet ellen fordultak, bosszujukat itt töltötték ki. Megtámadták a

1. Sási György visszaemlékezései nyomán.
2. Nemzeti Tanács és a Városi Tanács 1918 november 4-i együttes ülésének jegyz.
3. B. 2113/1918. KÁL. Nk.-i r. Á. ü. iratok.
4. NT és VT 1918 november 4-i jegyzk.-ből
5. Sási György visszaemlékezései; ill.: NT 1918. november 5-i ikt. könyve.

városházát is, ablakait betörték egy-két földszinti teremben - ahová behatolhatott a tömeg - a berendezéseket butorokat összetörték. /6./

Nem kimélték a helyi államhatalom legnagyobb ideológiai támogatójának, a református egyháznak az épületeit sem, és a rombolás után ablakai üresen ásitozva néztek a megvadult és távozó tömeg után. /7/ Mindez arra mutatott, hogy a nép - bár néha pusztán rombolási szándék vezette - milyen erővel rendelkezik és ha hasznosan használják fel egy világot lehet vele átalakítani. Sajnos azonban az irányító hiányzott a városból, így a tömegben lévő hasznos energiát nem aknázták ki kellőképpen. A háromtagú Nemzeti Tanács megválasztása után a tizenháromtagú intézőbizottságot is megválasztották. November 2-án a város egész tisztviselői kara letette az esküt a Nemzeti Tanács előtt.

Nyilvánvalóan azzal a kálallal mentették át a hivatalnoki kart, sőt dr. Kökény a Nemzeti Tanács és intézőbizottságának elnöke később maga ki is mondta, hogy a tömegmozgalom meglekezésél célozta a maga és a tisztviselők megtartása eredeti állásukban. /3/ A hivatalnoki kar átmentése - ugyanugy mint az ország több más helységében - tehát a város történetében is jelentkezik, mert a polgári pártok és a helyben maradó hivatalnokok arra törekedtek, hogy minél nagyobb számban bekerüljenek a Nemzeti Tanácsba, a tömegek befolyásának ellen-súlyozására. /9/ a Dr. Kökény vezette Nemzeti Tanács első lényeges intézkedése volt a kerületi polgárőrségek megszervezése, a "közrend és biztonság" érdekében. A polgárőrségi tagságot kötelezővé tette és kijelölte kerületi vezetőit is. /10/ Az igazi célt azonban elárulja Kökénynek a polgárőrökkel kapcsolatos kijelentése : ugyanis a közrend és biztonság hangzatos szava után következik az a megjegyzése, hogy "... az eselleges népmozgalmak ellen tett intézkedésekhez hozzájárulunk." /11/

6. 10330/1919. sz. NT-i iratok ; KÁL. Nk.-i r.

7. VT. 1919. január 17-i jegyzk-ből KÁL. NK-i r.

8. B. 2113/1919. KÁL. Nk-i r. A ü. iratok

9. L. Nagy Zsuzsa : id. m. II. oldal.

10. NT. int. biz. 1918. november 6-i jegyzk-ből. KÁL. Nk.-i r.

11. U. o.

Ez volt tehát az igazi ok : a polgárőröket felhasználni a város elégedetlenkedő szegényei ellen, hiszen észrevehette a választások utáni hangulatból, hogy nem voltak megelégedve a Nemzeti Tanács összetételével. Érdekes az is, hogy a polgárőrség mellett működött a Kiss Pál kulákfi által - rendőrökből és csendőrökből - szervezett nemzetőrség is és tagjainak napi 30 koronát szavaztak meg. /12/ és a «népből» jött vezetők félelmére jellemző, hogy november 11-én még is központilag kértek erősítést a karhatalom számára, /13/

Sulyos problémát okozott a városnak a frontról hazatérő katonák munkába állítása is. Kókény igyekezett megnyerni a katonákat - amennyire azokat lehetett - hiszen ezek legtöbbje fegyverrel jött még haza és esetleg bonyodalmat okozhatott volna a városban. Ezért hangzatos szavakkal kérte a város jobbmodu lakosságát a hazatérő katonák ruhaneművel való támogatására, amit gyűjtés útján óliajtot lebonjolítani. Ugyancsak ünnepélyesen akarta fogadni a katonákat az állomáson. /14/ A hazatérő katonák leszerelése országos esemény volt, hiszen nem volt helység ahonnan háboruban ne szolgáltak volna. 1918 december közepéig mintegy 1,2 millió katona szerelt le /15/ és ez még tovább fokozta az amugyis nehéz gazdasági helyzetet, növelte a munkanélküliséget. A nemzeti Tanács fontos gazdasági ténykedései közé tartozott a munkaalkalomnak gyors felderítése, a munkáscseléd közvetítők felállítása /16/ Akonban ez a szervezet sánte csak névleg működött, egyetlen helyes, vagy helytelen intézkedéseiről nem tudunk. Ebből is látszik, hogy Kókény csak azért állította fel olyan gyorsan, mert félt a hazatérő katonától, és csak esetleges határozottabb fellépésük megelőzését célozta ez az intézkedés is, annak ellenére, hogy a városba hazatért katonák elhelyezkedése még sulyos probléma volt, hiszen a közmunkák még nem indultak meg, a hazatérő kisiparosok régi munkahelyeikre nem tudtak visszamenni, önálló üzletet pedig az induláshoz szükséges tőke hiánya miatt nem tudtak nyitni. Így bizonyos munkaerő-fölösleg jelentkezett, amelyet a későbbi városi közmunkák szüntettek meg. A Nemzeti Tanács

12. NT. és VT. 1918. november 4-i jegyzk-ből. KÁL. NK.-i r.

13. /58/ 1918. sz. NT. -i irat. KÁL. NK.-i r.

14. 70/1918. sz. NT.-i irat. KÁL. NK. -ir.

15. Siklós A. : id. m. 58 oldal.

16. 19/1918 sz. NT. -i irat. KÁL. NK.-i r.

igyekezett a város közköznapi életét zökkenőmentesen biztosítani. Érintkezésbe lépett a városi közvilágítás további fenntartására Kecskeméttel, ahonnan a villanytelep működéséhez szükséges nyersolajat kapott. /17/ Bár abban, hogy ilyen gyorsan nyersolajat szereztek az éjjeli sötétségtől való félelem is szerepet játszott, hiszen a város még mindig elégedellenkedett és egymásután táviratokban kérték a katonai erőfítést./18/ A további gazdasági intézkedések közé tartozik az élelmiszerekkel való takarékoskodás. Szabályozták a közszükségleti cikkeket ár usító üzletek nyitvatartását : azok csak déli 12 óráig lehettek nyitva ; a villanyvilágítást a teljes besötétedéstől éjjel 12 óráig állapították meg és bevezették a szesztilalmat. /19/

A takarékoskodásra való felhívás valóban helyes volt, és az egész város érdekét szolgálta. A szesztilalom bevezetése azonban olyan intézkedés volt, amelyet sem akkor, sem később nem tartottak be. Többféle módon játszották ki ezt a rendeletet. Már december 2-án jelenti egy névtelen levél, hogy az iparos körben éjszaka több esetben dorbézolás folyt./20/ Ugyancsak decemberben kénytelen Kókény is egy olyan határozatot hozni, hogy a "Kávéházakban a cukrozott forralt bor kimérése tilos" /21/ Ugy gondolták talán a kimérők, hogy a cukrozott forralt bor az nem szesz ? Mindenesetre az biztos, hogy a városi szegények nem ültek be forraltborozni - ezt már anyagi helyzetük sem engedte volna meg. - akkor viszont világos, hogy ismét a város jobbmodu elemei - kiknek képviselői a Nemzeti Tanácsban ültek - sértették meg a rendeletet.

Az intézőbizottság a továbbiakban intézkedett Haditermény Rt. tulajdonában lévő gabona felméréséről és a lakosság részére történő kiosztásáról. A törvényes fejadagot alapul véve 1918 december 1-től 1919 március 31-ig volt elegendő ez a gabonamennyiség /22/. Az intézkedést nem minden szempontból lehet helyesnek tartani.

17. 20/1918. sz. NT. -i irat. KÁL. NK.-i r.

18. 58/1918. 10/1918. n. NT.- i. i.

19. NT. és VI. 1918. nov. 4. 78421ből

20. Szmnélküli, /több polgártárs és polgártársnő aláírással./ KÁL. NK.-i. r.

21. 88/1918. sz. NT.-i irat. KÁL NK.- i r.

22. NT. int. biz. 1918 november 6-i jgyzk.-ből KÁL. NK.-ir.

Bár az igaz, hogy az élelmezési helyzet Nagykörösön nem volt valami megnyugtató, ennek ellenére jobb volt mint például Budapest ellátása, és talán a város élelmezése önálló módon is megoldható lett volna, ha a város vezetősége erélyes intézkedéseket fogantatott nem az igazán szegénysorsu, hanem a jobbmodu emberek irányában is. A város szüklátóköru, önző sajátossága a későbbiek során is megfigyelhető, vagyis az, hogy mindent csak magának akar elsőben megszerezni, megtartani, nem nézván más városok szükségletét. Már november 11-én vágómarha, sertés kiszállítására zárlatot rendelt el a Nemzeti Tanács és ellenőrzésével a nemzetőrséget bízta meg./23/ A város élelmiszerellátásának felmérésére sertésösszeírást rendelték el. Összesen 4.805 család jelentett be 6000 drb. sertést. A szám valószínűtlenül kicsi, és ezt valahogy érzik a Nemzeti Tanács tagjai is, ezért határozatot hoznak, hogy akiknél több van, mint amennyit bejelentett, vagy aki nem jelentette be sertését, a számba nem vett állatot elkobozzák. Ugyancsak arra utal az is, hogy több a sertésállomány a hivatalosan bejelentettnél, ahogyan a zsák beadást szabályozták: 1 drb. sertés után 1 kg.; 2 drb. után 2 kg.; 3 drb. 4 kg.; 4 drb. után 6 kg.; 5 drb után 8 kg.; 6 drb. után 10 kg.; 7 drb. után 13 kg.; 8 drb. után 15 kg.; 9 drb. után 18 kg.; 10 drb. után 20 kg. /24/ Ismerték a város vezetői a szegény nép helyzetét. A szegényember legfőbb egy vagy maximum két disznót vágott, viszont a jobbmoduak sokszor többet - ha nem is mind egyforma súlyukat. Megnőtt a levágott sertés utáni beszolgáltatás is három után. Ennek az intézkedésnek bizonyos kistulajdonost pártoló és jobbmoduak ellen irányuló élet figyelhetjük meg. A város sertéshizlaldát is akart felállítani, amiből a piacot és a város husszükségletét is ellátta volna, ezért a városi gőzmalmokban levő összes korpamennyiséget lefoglalták erre a célra./25/ Gazdasági téren egymásután alakultak a különböző hivatalok. November 20-án megalakult a Közélelmezési Hivatal, vezetője Szücs Dénes tanító, tagjai: Sántha Béla városi tisztviselő; Szücs Ambrus gazda, Kiss Albert, városi tisztviselő, Kovács György és Neu Jakab kereskedők. /26/

23. NT 1918. november 11-i jgyzk-ból u.o.

24. NT. int. biz. 1918 november 21-i jgyzk-ból KÁL. Nk.-i r.

25. 76/1918. sz. NT-i irat, KÁL. Nk.-i r.

26. NT. int. biz. 1918 november 20-i jgyzk.-ból, KÁL. NK.-i r.

Feladatuk csupán a közéletmezés vezetése, irányítása, November 25-én alakult meg - az akkor már polgár-nesteri címet viselő- Kőkény vezetésével a Népjóléti Hivatal./27/ Feladatuk már sokrétűbb : hozzájuk tartozott a szegény katonák anyagi segélyezése és a kisiparosok ellátása nyersanyaggal. A szegény katonákat és hadiözvegyeket fával akarták ellátni, tekintettel a közeledő télre. A Nemzeti Tanács plakátokon is hirdette nagyszabásúnak ígérkező faakcióját. Felhívta a felesleggel rendelkező tulajdonosokat, hogy segítsenek a bajbajutottakon. A segítségnek háromféle módja volt : egyrészt, aki teljesen ingyen akart adni, másrészt, aki ölenként 160 koronáért, és aki a jövő évben természetben való visszatérítés mellett hajlandó feleslegét beadni. /28/ De annak ellenére, hogy a város határát hatalmas erdő borítja, a kvótatulajdonosok - nagyrésztük a legjobbmódúak közül való - nem nagyon mozgatták fülükbotját sem. Így ez a nagyméretű akció kudarcha fulladt a gazdagok fukarsága miatt. Bár történtek adományok, de olyan kismértékben, hogy ez az ellátatlanok részére nem volt elegendő. /29/ Így a fainséget nem tudták felszámolni és ez nagyban hozzájárult a tömeghangulat későbbi változásához. Jellemző a Nemzeti Tanács intézkedéseire az ugynevezett német szerelvény esete is. November 10-én német katonák által kísért vonat haladt át a városi vasutállomáson, a nemzetőrség feltartóztatta és rakományát : 57 lovat, 10 szarvasmarhát, 3 kocsit, 2 pár szerszámot, lapátot, ponyvát, mézet és egyéb élelmi cikket elvett és a város céljainak megfelelően akart felhasználni, vagyis árverezés útján akarta értékesíteni./30/ Sőt Kőkény továbbment az önkényeskedésben, és már 3 db. szarvasmarha levágására engedélyt is adott./31/ Ismét - a már említett - szűkkeblűséggel állunk szemben, hogy mindent meg akartak tartani a városon belül, holott a jelen esetben nem a helyi Nemzeti Tanács lett volna illetékes a szállítmány további sorsának eldöntésére, vagyis csak a központi szerv megkérdezése és véleményezése után cselekedett volna.

27. NT. int. biz. 1918. november 25-i jegyzk-ből. KÁE. NK.-i. r.

28. u. o.

29. Számnélküli /névszerint : Bordács Szilárd 8 öl, K. Faragó Ambrusné 5 öl ; Kőkény Dezső 2 öl, Neu Soma 22 öl, Murakozi Gyula 5 öl, Biczó Kálmán 1/2 öl, és Gál Ferenc 1/2 öl. /Kál.

30. 51/1918. sz. NT. -i irat, KÁE. NK.-i. r.

31. 53/1918. sz. NT. -i irat, KÁE. NK.-i. r.

A rakomány átvételére azután egy alezredes, egy hadnagy, egy zászlós szállt ki és vizsgálta felül a helyzetet./32/

A város politikai arculatát új színnel gazdagította a Szociáldemokrata Párt november 14-én megalakult helyi csoportja. Tagjai : Benedek Sándor ; Kántor József ; G. Nagy István ; Németh István ; Biczó István ; Tóth László, Szabó Ambrus, Dónáth Ambrus, Róka Sándor iparosok, Löwi Gyula, Klinser Gyula, kereskedők. Kopa Ferenc, Papp Ambrus, Mérei Imre, Kohán János, Czirják Ferenc és D. Tóth Ferenc földművesek, Várnai Ferenc, Láng Albert és Kerékgyártó László városi tisztviselők, Dr. Hegedüs Dénes a nemzetőrség parancsnoka és Dr. Horváth Márton városi ügyvéd./33/ A huszonkét taggal alakult szocialista szervezet elég vegyes képet mutatott. Többségében az iparos és kereskedő réteg képviselte magát tizenegy taggal, hat jobbmodu paraszt, három városi hivatalnok, és a két jogot végzett. Tehát igazi munkás a Szocialista Párt alakulásában nem is vett részt. A Szocialista Párt bár megalakulásától kezdve bent van a Nemzeti Tanácsban, mégsem tud határozott politikai célt kitűzni és határozott politikai vonalon haladni, hanem végig Kókény uszályában evickél, átengedve annak a kezdeményező szerepet, azt végig kiszolgálja. Ez a sajnálatos jelenség következik a Szociáldemokrata Párt burzsoáziát objektíve kiszolgáló politikájából, és ez a minden harciasságot nélkülöző politika amely - a szociáldemokrata baloldali kivéve - jellemző e munkáspárt jobboldali vezetésére, jelentkezik a gyermekcipőben járó és szervezetileg gyenge nagykörösi csoporton belül is, amely a tagság összetételéből következik. Érezték, hogy az Oroszországból hazatérő kommunistáknak - a folyamatosan meginduló szervezőkövetkeztében - a munkások között nő a befolyásuk. Félve a kommunista hatás növekedésétől ennek letörésére a Szociáldemokrata Párt igénybe vette a burzsoa törvények adta lehetőségeket. Így történt az Nagykörösi is az ugynevezett «idegen» katonák esetében. Novemberben 40 főnyi «idegen» katona érkezett a városi mentelepre, szolgálatra, akiknek ugyanakkor a tömegek felvilágosításában igazi proletár jelszavaiknak nagy szerep jutott.

32. u. o.

33. 67/1918. sz. NT.-i irat. KÁL. NK.-i r.

34. NT. és a nemzetőrség bizottság felülvizsgálta 1919 november 11-i ülésének jegyzőkönyvéből. KÁL. NK.-i r. 67. sz. irat. Cseke Jánosé

Amikor a Nemzeti Tanács elnöke tudomást szerzett érkezésükről a nemzetőrök képviselőivel együttesen gyűlést tartott, ahol tiltakozott az 'idegen' katonák idevezénylése ellen. Mondván " . . . a nemzetőrség tagjainak önérzetét sérti az 'idegenek' idevezénylése, mert úgy tűnik fel mintha a helybeli nemzetőrség a méntelep megőrzésére nem volna eléggé megbízható" - másrészt maguk is szívesen vállalkoznak a méntelep őrzésére./34/ Kicsit furcsa, hogy Kőkény a sok gondja-baja mellett ilyen nagy feneket kerít "a szerencsétlen és védtelen" nemzetőrök önérzetének megvédésére. Kortársai visszaemlékezéséből az derül ki /35/ hogy ezek az 'idegen' katonák nagyrészt orosz fogságban voltak és onnan tértek haza, hozván magukkal a szocialista elveket. Elbeszélgettek a város szegény embereivel és biztatták őket, hogy a nem megfelelő vezetőket, hivatalnokokat távolítsák el a városházáról. Ezért tehát Kőkény szemében szálla az itt lévő katonaság, akik mostmár nem is annyira idegenek, hiszen a magyar paraszt évezre-des álmáról, a földről, a saját kicsi földről beszéltek. Tehát magyarabbak a 'Legmagyarabb' városi uraknál; félt az 'elnökúr' attól, hogy az ő szunnyadó magyarjai felfognak ébredni és akkor ő, annyi féltéssel építgetett kicsi ke kis trónja összefog omolni. Tiltakozását mint fejbőlintőjánosok hagyták jóvá a nemzetőrség nevében a későbbi szociáldemokraták: Kántos József, G. Nagy István, Kopa Ferenc, Löwi Gyula és Heller Endre. Tiltakozásuk eredménye, hogy a katonaságot kivonták a városból, hiszen 'odafront' sem szimpatizáltak a kommunista nézetekkel, és a város vezetői tudták, hogy hova kell 'ilyenkor' fordulni. Ezután már nyugodtan tartottak népgyűlést, a közvetlen veszély elmúlt, most már ők is a köztársaság mellett álltak ki a népakaratnak megfelelően és Kőkény fegyvertársa Danóczy Antal bizottsági tag tartott lelkesítő beszédet amelyben hűség munkára inti és hívja fel a város lakosságát./36/ A népgyűlésen merült fel először, hogy szűkkörü csoport irányítja csak a várost és a szegény nép igazi képviselői nem kaptak a vezetőségben helyet, tehát nagyobb demokratizmust követeltek. Kőkény még nem érzi magát elég erősnek, hogy a néppel packázzon és egyenlőre nem is akart, hiszen régi álma kezd valósággá válni: üres még a polgármesteri szék! Iliába volt a Nemzeti Tanács elnöke csak szebben hangzik a fülének: polgármester - régi ellenfelei fölött ezzel végre diadalt

/34/ NT. és a nemzetőrség bizalmi férfainak 1918 november 11-i ülésének jegyzőkönyvéből, KÁL, NK.-i. r. 35. Sasi Gy. emlékezése

/36/ NT. 1918 november 11-i jegyzékéből KÁL, NK.-i. r.

aratna. A várva várt nap pedig közeleg. Összeült november 16-án /37/ a város képviselő testületének ülése, hogy döntést hozzon a "nagy" kérdésben : ki legyen a város feje ? Kókény nem hiába volt biztos a dolgában, egyhangulag választották meg, s most már boldog lehet, teljesült régi vágya. Most már tényleg ő a város ura, nem a nép adta neki a hatalmat hanem a "tisztelt" városi testület ! Igaz egy kis mellékíze volt a tisztujításnak, nem a hagyományos eljárással választották meg a rendkívüli körülményekre való tekintettel, na de hát ez csak egy kis szépség-hiba, ami nem vette el az ifju polgármester álmát. Most már gyűjtheti az erőt, "aleget lehet" a nép kívánságának : nagyobb demokráciát ! Hozzáfog, hogy ami csak létező és ma is létező egyesület, egyesület van azt mind behívja a Nemzeti Tanácsba, amely most már nem egy fontos népi szervhez, hanem keleti vásárhoz hasonlított. A meghívott szervezetek a következők : Szociáldemokrata Párt helyi szervezete /28 fő/ Felszegi Gazda Olvasó Egylet /2 fő/ Tormásközi Olvasó Kör /2 fő/ Függetlenségi kör /2 fő/ Homokoldali Egylet /6 fő/ Nemcsik féle Olvasó Egylet 2 fő. Szolnok utcai Népkör 2 fő Kislipári Olvasó Egylet /2 fő/ Alszegigazda Olvasó Egylet /2 fő/ Előő Bokrosi Olvasó Kör /2 fő/ Állami Adóhivatal/2 fő/ Nagykörösi Népbank /1 fő/ Mezei Munkások Egylete/5 fő/ Hangya /1 fő/ Csendőrpáncsnokság/1 fő/ Állami Pénzügyőrség /1 fő/ Gimnázium /3 fő/ Tanítóképző /2 fő/ Járásbíróház /2 fő/ /38/ Az intéző bizottságba ezeken kívül még meghívta a Jótékony Nőegyletet és az izraelita Nőegyletet./39/ Így aztán teljes lett az szép színes kép. Meghatározza az intéző bizottság feladat körét is : " . . . a hatósági teendőket a városi polgármester, a városi tanács, a városi képviselő testület végzi, ezeknek csupán támogató, ellenőrző, véleményező, irányító szerveként működik a jelen intéző bizottság."/40/ Tehát mindenek fölött van a polgármester és azután a tömeg. Érdekesség, hogy a városi képviselő testületet továbbra funkcionáltatja, mégpedig hatósági jelleggel. A Nemzeti Tanács megengedi, hogy színelőadásokat tartsanak úgy, ha az előadások pontban 8 órakor befejeződnek és a közönség 15 perc alatt szétoszlik /41/ Ugyancsak a kultúrális és szociális problémák megoldásához tartozik a munkanélküli cigányzenészek

37. NK. képviselőtestületének 1918. november 16-i jegyzk. 66. KÁL. NK. -i. r.

38. NT. 1918. november 18-i újszervező közgyűlésének jegyzőkönyvéből KÁL. NK.-i. r.

39. NT. Int. biz. 1918 november 20-ai alakuló gyűlése jegyzk.-ból.

40. U. o.

41. 17/1918. sz. NT. -i irat. KÁL. NK. I. r.

elhelyezése. A rendkívüli helyzetre való tekintettel a Papp Sándor féle moziban és a szintársulatnál, a munkaadó költségén dolgozhattak./42/ A teljesen vagyon-
talanok részére napi 12 korona segélyt szavaztak meg a rend helyreállításáig./43/
Hogy ez mennyit jelent a valóságban azt egy példán láthatjuk : még a vidéki cu-
korgyárak napi 8-10 korona fizetés és ellátás mellett kerestek munkásokat, addig
a kormány által maximált kereskedelmi árak szerint 1 kg. marhahús 16-24 korona
feketén 24-28 korona volt./44/ Az bizonyos tehát, hogy a segély nem volt sok,
de mégis valami viszont az a kellemetlenebb, hogy nincs határidőhöz kötve, mert
a "rend helyreállításáig" elég tág fogalom és folyosítása akkor szüntethető meg
amikor akarják. A város gazdasági életére továbbra is jellemző, hogy a szegények
helyzetének javítására, nyomorának enyhítésére nem szánt, sőt egyes esetekben
semmit sem tettek. Egyetlen intézkedést hajtottak végre, a gabona kiosztását. A már
előzőleg felmért és megőrzött gabonát osztották ki a szegényeknek katonák és az
ellátatlanok között./45/ Nem oldották meg azonban a város szegényeinek tűzifával
való ellátását, bár javíthattak volna a fűtésen, hiszen - mint már említettük - a
tálas erdő húzódik a város alatt, de nem tettek semmit, hogy ezen az állapoton
tevélegesen is segítettek volna. Csak annyira jutott a Nemzeti Tanács, hogy határozat-
ba foglalták a Pálfi erdőből való fakitermelést amelyből évente 10 koronát, vagy
fél ölenként 80 koronát kötelesek fizetni./46/ Azonban ezt is csak sürgősen fogják,
tehát csak az elv volt meg a gyakorlatban nem tettek semmit. De nemcsak a Nemzeti
Tanács, hanem a nép anyagi helyzetének javítására, az elosztás megszervezésére
alakult Népjóléti Hivatal sem tett semmit. Ez a fontos szerv - amely sajnos nem
játszott fontos szerepet - nem tett semmit a helyzet javítására, így a Nemzeti Tanács
kénytelen figyelmeztetni decemberben a munka megkezdésére./47/ Bár lett volna bő-
ven mit tenni. A város lakossága a hazatért katonasággal 2.000 lélekkel szaporodott./48/
s ezek jó része elátatlan, munkanélküli, tehát éleléről, ruhájáról és munkalehetőségről
kellett volna gondoskodni, ezt azonban nem tették meg. Januárra már teljesen elveszti
jelentőségét és a leszerelt katonák megsegítésére összegyűlt 180 ezer korona kiosztá-
sát a katonatanácsra és a szocialista pártra bízta./49/ Annak ellenére, hogy a háboru
okozta helyzet javítására a tagjai nem tettek semmit, mégsem télenkedtek. A szervezeten

42. 57/1918. sz. Nk-i irat KÁL. Nk-i r.

43. U. o.

44. Népakarat. Győr, 1918. dec. 28. Idézi L. Nagy Zouzena id. m. 13. old.

45. 84/1918 NT.-i iratok KÁL Nk.-i r.

46. NT. 1918 december 13-i jegyzk. KÁL. Nk.-i r.

47. NT. Int. biz. 1918. december 2-i jegyzk.-ből KÁL. Nk.-i r.

belül is, de kívülről a városi intrikusok közül is támadták a hivatal tagjait. Így idejük azzal telt el, hogy a megalakult szervezetet a „megfurás” után ismét újra alakítsák. December elejére már ujja-alakult. Az elnöki tisztet Kókénytől Dr. Hegedűs Dénes a nemzetőrség ezidőbeni parancsnoka veszi át. Tagjai : Tóth László könyvelő, Zsembery Gyula pénztáros, Kocsis Pál raktáros, és ellenőr Kovács László. Nem volt hosszú életű ilyen összetételben sem, /50/ Már december 4-én megváltozott az elnök személye Dr. Kovács Imre ügyvéd vette át a vezetést, tagjai egyelőre még maradtak változatlanul /51/. Ők sem sokáig örülhettek hivataluknak, mert ebben az összetételben nem feleltek meg a nép akaratának. Ha megnézzük tagjaikat származásra nézve kettő közülük ügyvéd, a többi pedig kisiparos. Pártszempontból nézve mindössze egy szociáldemokrata - Zsembery volt közöttük, a többi a Károlyi pártnak volt a tagja. A hivatal az elégedetlenkedők nyomására december 16-án ismét átalakult, szociáldemokrata szempontból kedvezően. Új elnöke Sasi György - aki a szociáldemokrácia baloldalához tartozott - Zsembery Gyula pénztárnok, raktárnok Horváth József, a könyvelő Gondy Géza és Löwi Gyula, ellenőr Wizer Aladár /52/. Ebben az összetételben viszont már a jobbmoduaknak nem tetszett, a szociáldemokrata elnök mellett - aki igazán és harcos szívvvel a szegény nép igazáért harcolt - még két másik szocialista, két értelmiségi - egy tanár, és egy újságíró volt a tagja. Ellenük hamarosan megindult a rágalomhadjárat. Bár a vizsgálat során ennek alaptalansága kiderült, ez azonban már nem tudta visszavetíteni hivatalában az önérzetében megsértett elnököt, raktárost és a pénztárost. A város egy-két nagyszájú rágalmazója azzal vádolta őket, hogy lakásukon nagyobb mennyiségű bőrt és cipőt rejtettek el, a későbbi vizsgálat azonban kiderítette, hogy mindez nem felel meg a valóságnak. /53/ Az új hivatal összetétele a következő : Wizer Aladár, pénztáros, Zsembery László, könyvelő, Gondi Géza és Löwi Gyula raktáros : Horváth Ambrus /54/

50: NT. int. biz. 1918. december 2-i jgyzk. -ből KÁL Nk. -i r.

51: NT. 1918. december 4-i jgyzk.-ből KÁL. Nk. -i r.

52: NT. int. biz. 1918. december 16-i jgyzk-ből. U. o.

53: NT. int. biz. 1918. december 23-i jgyzk-ből. U. o.

54: U. o.

A gyors és sokszor indoklás nélküli vagy hamis indok alapján végbemenő változás, személycsere nem használt a hivatali munkának sem, mint ahogy az a gyakorlatban meg is mutatkozott. Ugyanakkor a város becsületes szegényei előtt is lejáratta ezt az intézményt, így az irányítás gazdasági téren is a Nemzeti Tanács és annak vezetője Kőkény kezében maradt. A gyors segítség helyett személynézés és elhallgatás lett a sorsa a szegények kérvényeinek. Így járt a havasi szegénykatonák kérvénye, amelyet a maguk és a város szegényei nevében írtak és pontokba foglalva nyújtottak be a Nemzeti Tanács elnökének. Követelték: a drágaság megszüntetését, a petroleum igazságos elosztását, a lefoglalt lisztet a háborútól hazatértek közötti kiosztását, a huscédulák bevonását azoktól akik disznóvágásra kaptak engedélyt /55/ Általános jellegű követelés mellett, mint a drágaság megszüntetése; a város szegényeinek problémáira próbáltak orvoslást, segítséget kérni. A baj megszüntetésében fontos szerep jutott volna a Népjóléti Hivatalnak ez azonban a már említett okoknál fogva képtelen volt minden nagyobb gyakorlati feladat megoldására. A város politikai vezetésében december közepén változás állt be. Kőkény - miután megválasztották polgármesternek - elhatározta, hogy lemond a Nemzeti Tanács elnöki tisztjéről. Ez azonban nem járt hivatali funkcióinak csökkenésével, ugyanis mint polgármester továbbra is ő maradt a város feje, irányítója, szabályos, egyszemélyi diktatúrát építve ki. A Nemzeti Tanácsnak másodrangú szerepet adva, egymaga döntött minden fontosabb ügyben. Miután ezt a "rendszert" sikerült kiépítenie, nagylelkűen mondott le népi funkciójáról. Az új elnök dr. Kovács Lajos gimnáziumi igazgató, alelnökök: Pap Jenő a szocialisták, Szűcs Ambrus a gazdák részéről./56/ Ezzel a Nemzeti Tanács gyakorlatilag is elveszítte befolyásoló szerepét a város irányításában, és az teljesen átment Kőkény kezébe, aki a novemberi megválasztása óta az irányban haladt, hogy a hatalmat minél inkább saját maga és ha ez nem sikerült olyan emberek kezébe adja, kiket könnyen befolyásol és madzagon irányíthat. Ennek tudható be, hogy a munkás és katona tanács politikai életében nem rendelkezett döntő súllyal a város életében és csupán másodrangú gazdasági intézkedések jutottak számára. Miután Kőkénynek a katona tanácsot sikerült összekapcsolnia a küzdelemből hozzá fogott a Nemzeti Tanács és fontos szervei lejáratásához.

55. Számnélküli, P'ng. iratok. KÁL. Nk.-i r.

56. NT. 1919 december 23-i jegyzőkönyvéből. KÁL. Nk.-i r.

Erre mutat tulzó "demokratizmus" a tagok behívása során, majd később a Népjóléti Hivatal tagjainak futószalagon való alkalmazása, és hogy mindez sikerült neki, nagyrészt a forradalmi baloldali munkásság hiányának és a meglévő szociáldemokrata szervezet gyengeségének tudható be. A munkásmozgalomban tapasztalatlan, járatlan helyi vezetők könnyen befolyásolhatta és velük saját akaratát érvényesíthette és ez annál is inkább könnyen ment neki, mert a Szociáldemokrata Pártban ügyvédtársai is bentültek. Így szinte a szervezeten belül is rendelkezett bizonyos befolyással, ha bizonyos mértékben nem ennyire közvetlen módon. Az egyes forradalmi elemeket nagyon könnyen elszigetelte, és rágalmozgással alkalmas időben őket lehetetlenné tette egy bizonyos időre a város megtévesztett elemei előtt. Kőkény helyi hatalmának megszilárdítása éppen arra az időszakra esik, amikor látszólag minden csendes országszerte, a munkásmozgalomban és a parasztság között is. Ez azonban csak látszat volt. A novemberben hazatért kommunista vezetők tevékenyen hozzáfogtak a munkásság felvilágosításához, egy igazi munkáspárt megalakításához. November végén megalakult a KMP, az oroszországi kommunista hadifoglyok, a szociáldemokrata baloldal és a forradalmi szocialisták csoportjaiból. Széles, az egész országot felölelő programot dolgoztak ki, figyelembe véve az ország kül és belpolitikai helyzetét. A párt megalakulása után hozzáfogott szervezeti kiépítéséhez vidéken is, felvilágosító sajtóorgánuma, a Vörösujtság segítségével hatalmas és lendületes felvilágosító munkát indított meg és hajtott végre. Támogatta a munkások, gyár a parasztok földfoglalo mozgalmait a fővárosban és vidéken egyaránt. A tömegek forradalmasodását ezen felvilágosító munka nagymértékben befolyásolta. Az emberek észrevették, hogy a polgári demokratikus kormány nem képes az országot kivezetni a háboru okozta nehézségekből. Külpolitikája csődjét mutatta és vetette előre a belgrádi követség sikertelen útja, belpolitikájában pedig arra törekedett, hogy a meglévő helyzetet, vagyis a polgári demokratikus forradalom félvíványait megszilárdítsa. A földhöz még ekkor sem nyult, csupán akkor amikor ezt a kérdést lehetetlen volt kikerülni, de a megváltásos földosztás már nem elégítette ki a főlegvagyó magyar parasztokat. A kormány miután látta, hogy a Kommunista Párt fömegbefolyása nő - hogy válságát leküzdje - karöltve az új szociáldemokrata miniszterekkel, és a külföldi - német - példa

hatására nagyarányú kommunista ellenes akcióba kezdett. Ez nem csak egyes emberek elleni procolációkban nyilvánult meg, hanem felléptek a KMP ellen, mindezt elkövetve, hogy annak vezető funkcióban levő tagjait minél előbb likvidálják. Jó alkalom kínálkozott a munkanélküliek Népszava ellenes tüntetése alkalmával, ahol lövöldözés kezdődött, és amely halálos áldozatokat is követelt. A rendőrség - a kormány tiltásával - megtiltotta a kommunista vezetők letartóztatását és február 20-ról 21-re virradó éjszaka a 1-2 kivétellel letartóztatták a Kommunista Párt valamennyi vezetőjét, minleg 40-50 embert. A letartóztatást anélkül fogatosították, hogy a rendőrség kommunista vezetők szerepét tisztázta volna. A lövöldözés csupán csak ürügy volt egy kommunista ellenes hájsza megindításához. Azonban a munkástömegek - a kezdeti megingás után - kommunisták mellé álltak, amikor az újságok közölték a kommunista vezetők elleni brutálításukat. Ugyanakkor a párt szabadlábban maradt vezetői megkezdtek az illegális munkát, a további szervezeti kiépítést. A Szovjet kormány is erőteljesen tiltakozott a kommunista vezetők elleni bánásmód miatt. Így a tömegek és a külföld nyomására átszállították a lefogott vezetőket a gyűjtőfogház melléépületébe, ahol szabad volt látogatókat is fogadni, így az illegális vezetőknek közvetlen utasításokat adhattak, tapasztalataikat ki-cserélhették. Március elejére egymást érték a kommunisták melletti tüntetések. A vidéki városok is csatlakoztak ehhez a mozgalomhoz. Szegeden március 11-én a város több pontján volt tiltakozó gyűlés a kommunista vezetők fogságban tartása miatt, de más városokban is. Különösen erős volt ez a politikai harc Dunántúlon, Somogyban, Tolnában, Fejérben és részben Zalában. A vidéki munkásmozgalmak összekapcsolódtak a parasztság földfoglaló mozgalmával. Aszódon március 18-án vette el Aszód, Kartal, Paks és Hévíz fegyveres népe a báró Schossberger-féle birtokot, ilyen jellegű mozgalom volt még Somogyban és Csanád megyében, többek között Makón is. Ezeken a helyeken a legtöbb esetben munkás direktórium vette át a közigazgatás irányítását, elkergetve a még megmaradó reakciós előljárókat. Ezekkel az akciókkal a magyar nép dolgozó fiai megmutatták, hogy nem elégedtek meg a polgári demokráciával, tovább akartak haladni a szocialista átalakulást hozó proletár forradalom felé. A kormány nem tud ellenállni az országos tömegnyomásnak és ez belpolitikájának csődbejutását eredményezi. Ugyanekkor jutott csődbe a burzsoázia-

antant- barát külpolitikája is. A március 20-i antant jegyzék megpecsételte a kormány sorsát, ebből a válságos helyzetből menthetetlenül a bukáshoz vezetett az út. Károlyi az egyedüli kútat egy tiszta szociáldemokrata kormány létrehozásában látta. A minisztertanács egyhangulag határozta el a kormány lemondását. Az antant jegyzék csak sietette a kormány bukását, valójában a munkások és parasztok már előzőleg magukhoz ragadták a hatalmat, létrehozták saját szerveiket ügyeik intézésére /57/ A város életében is észre lehet venni, hogy a tömeghangulat változóban van. A tömegelégedetlenség úgy nő, ahogy haladunk az év vége felé. Nem hiába fogadnak már el az intéző bizottságulésen olyan határozatot, hogy a rendkívüli időkben a közbiztonság érdekében a nemzetőrség és a polgárőrség még szorosabban működjön együtt/58/ Az elégedetlenségtől való félelem a Nemzeti Tanács megalakulásától végigkíséri a város történetét egész márciusig. Olyan végletekig is elmegy, amikor a város alkalmazásában álló nemzetőrök száma meghaladja a nyolcszázat./59/ Ez a kormány által megállapítottnál kétszeresre nagyobb, és a felelősektől való félelem miatt csökkenteni akarják a létszámot. Szűcs Ambrus városi jobbmódú azonban azt javasolja, hogy tartsák meg az eredeti létszámot mert "... munkaalkalmat nem találván a téllenség jót nem eredményezhet", másrészt "... megbecsülendők az őrség tagjai a gyakori izgatások miatt is."/60/ Ezzel elárulta magát, hogy ez a főok ami miatt a város fenntartja ezt a nagylétszámú katonaságot, ezt a szinte már kis hadsereget. Nem érezték magukat biztonságban a városi virilizsek, féltve a még mindig sértetlenül megmaradt vagyonukat. De jogos is volt ez a félelem. A város szegényeinek hangulata a gazdagok iránt egyre romlott, türelme egyre fogyott. Megkezdí - szervező hiányában - ő maga a saját feje után menve harcolt a várost kormányzó urak ellen. Nem valami fejlett osztályharc ez, hanem gyűlöletének legegyszerűbb formájában, ugyanakkor valami titokzatos, misztikus

57. Mindezekre Siklós A. id. m. 68-85 oldalig. L. Nagy Zsuzsa id. m. 24 oldal.
Tanácsköztársaság Csongrád megyében /MSZMP Csongrád megyei bizottságának kiadásában 1959/29. 30. old. Hajdu T. id. m. 134-139. oldal
58. MT int. biz. 1918 december 12-i jegyzk.-ből KÁI. Nk. -i r.
59. NT. 1918. november 11-i jegyzk.-ből KÁI. Nk.-i r.
60. A VT 1919 január 17-i jegyzk.-ből KÁI. Nk.-i. r.

hangon, de nagyon is konkrét tartalommal telítve, névtelen levelekben ad hangot. Ezek a névtelen levelek elérik mindazokat az elemeket, akik a város szegény polgárait valamilyen módon megkárosították. Már december 6-án kap ilyen levelet a népet kiszípolozó városi ügyvéd, Dr. Balla József /61/. A népet megkárosító zsaroló magatartása miatt figyelmezteti egy "szervezett banda". Január elején Kőkény két névtelen levelet is kap, amelyben a drágaság, szegénység, élelmiszerhiány miatt panaszkodik az író. A drágaság már akkorra, hogy azt már "... kibírni nem vagyunk képesek" - írja /62/. Az éhségről is beszél, kicsit talán eltulozva, mindenestre a nép hangulatára rávilágít és megmutatja a szegények elégedetlenségét. Többet és jobbat várnak, mint amit időig kaptak - ha kaptak egyáltalán. Ahogy fejlődnek az országos események úgy fejlődik ez a városi "népi" hang is az ő változatlan sajátos formájában. Március 8-án már nyíltan megfenyegetik Kőkényt, hogyha nem enyhít a nép nyomorán, újabb forradalmat csinálnak /63/. Az új forradalommal való fenyegetésben benne van, hogy a nép nem érezte magának azt, amit kapott, és olyan további fejlődésre van szüksége, amely igényeinek megfelel.

A nyomor okozta elégedetlenség egyre tovább gyűrűzik és egyre nagyobb méreteket ölt olyannyira, hogy a Szociáldemokrata Párt helyi csoportja áll a mozgalom élére. Február 16-ára népgyűlést hívtak össze és elfogadták azt a határozatot, amelyet a pártvezetőség címzett a polgármesterhez. Érezni azt a pátoszt is nyelvből, amely az ügynek megfelelő komolyságot és ünnepélyességet kíván, de bizonyos érzelmességet sem nélkülöz. Bár a valóságnak igen sok helyen megfelel. A nyomorúságot teljes valóságban, teljes súlyában és borzalmasságában csak azok érzik, akik felidézésében legkevésbé hibásak. "Valóban igaz, hiszen a háborúért, a háború okozta gazdasági sokért egyedül csak az imperialista burzsoáziát terheli a felelősség, és mégsem ő fizet érte, hanem azok, akiknek szinte már semmijük sincs, a városi és a falusi proletárok. "Az igazságtalanság és embertelenség nagyobb mint valaha!" Ez nyílt támadás a fennálló burzsoá demokrata rendszer és helyi szervezete ellen. Hogy a szociáldemokrata memorandum ilyen éles hangot üt meg, azt a

61. Számnélkül, 1918. december 6-i dátummal NT-i iratok, U. o.

62. Sz. n. 1919 január 5-i dátum, NT. iratok, U.o.

63. Sz.n. 1919. március 8-i dátum NT-i iratok

népgyűlés tényével magyarázhatjuk. A pártvezetőség közvetlenül szemlélhette a népharagot kiváltó valóban meglévő nyomort és nélkülözést. A továbbiakban elmondja, hogy különösen a tél hidege kinoz sok embert, kicsit és nagyot egyaránt. Bár a fainség felszámolására történtek intézkedések, azonban ezek minden esetben csupán papíron maradtak, de a hitégetést már megelégtették és konkrét intézkedéseket követeltek. "A fainség ma már olyan stádiumban van, hogy komoly zavargásokra van kihatás. Ezekért az esetleges zavargásokért a felelősséget áthárítjuk mindazokra, kik a város ügyeinek lelkiismeretlen intézésében részt vesznek" /64/ Benne van a szociáldemokraták félelme a népmozgalmaktól, nem vállal közösséget a néppel, hanem saját céljainak megfelelően próbálja az adott városi vezetőség ellen felhasználni és a felelősség alól megmenekülni. A Szociáldemokrata Pártnak is kellett volna felelősséget érezni-e hiszen tövélegesen részt vett a hatalomban és parasztpárt hiányában egyedüli képviselője volt a szegény népnek. Ugyakkor - a jobboldali pártvezetés kétszínű politikája is megmutatkozik, figyelmezteti igen ravaszul a vezetőséget a közelgő veszélyre, az esetleges tömegmozgalomra, vagyis arra, hogyha kell fegyveres hatalommal készüljön fel a mozgalom megfékezésére. Azonban Kőkény az utóbbit nem vette észre. Sértődötten pattant fel hogy őt "a nagy hazafit" merik lelkiismeretlenséggel vádolni! Dult-fult haragjában, de mivel a párbahozás időszaka lejárt - az egész népgyűlést nem is hívhatná ki - azért "vád" alá helyezte a városi tisztviselő kart és fegyelmi vizsgálatot kért ellenük./65/ Hogy miért az egész tisztikart és miért nem csak őt magát, hiszen ő volt a város feje? Talán bizott abban, hogy így kevesebb rossz jut órá és esetleg sikerülhet meguszni is. Rőla nem elképzelhetetlen az sem! Az az ember ő, aki a dicsőségben szeret egymaga tetszelegni, de ha baj van, beleránt mást vagy másokat is, hogy rá minél kevesebb felelősség jusson. Azonban a kivizsgálásra nem jutott idő, mert február 15-én megérkezett a 2017/ki-1919 számú főispáni leirat, amely szerint néptanácsolat kell alakítani./66/ Kőkény

64. 189./1919. sz. Plgm.-i irat. KÁL. NK-i. r.

65. 2286/1919. sz. Plgm. irat. KÁL. NK-i. r.

66. 21/1919. sz. Plgm.-i irat. KÁL. NK-i. r.

miután ebben hivatala miatt nem vehetett részt, ismét elővette régi fegyvertársát, Pordács Szilárdot az öreg ügyvédet, és őt küldette ki a néptanácsba a függetlenségi párt részéről, továbbá tagok még : Gáll Dezső, kisgazda párt, Kántor József, a szociáldemokrata párt részéről. Melléjük rendelték a pártok még a következőket : a szociáldemokrata párt részéről Balla József, joghallgató, Verebes Dániel földműves, Zsembéri Gyula, asztalos, Vágó László földműves és Sasi György kereskedősegéd. A függetlenségi párt és az akkortájt megalakult kisgazda párt hét illetve négy taggal képviseltette magát /67/. Így az 1919 évi VIII. néptörvény 2 §-a alapján megalakult a néptanács, amely ideiglenes jellegű. A választást békésebb időre halasztották el./68/ Programjukat első gyűlésükön fejtették ki, Ebből a programból nyilvánvalóan előtűnik az az eszmei tisztázatlanság, zavar, amely a városi mozgalomra jellemző.

«Legfőbb feladat az újjáépítésben a szocializmusra vár. A szocializmus az ellenfelek rábírásával, meggyőzésével kölcsönös megértéssel és teljes idealizmussal küzd céljaiért és ebben hű támogatóra talált a tisztviselői karban, a Tanácsban./69/ mondja ki a program, amelyből nem a harcok munkásság, hanem a csendes nyugodt kispolgárság hangja csendül ki. Akik már nem akartak tovább haladni, hanem konszolidálni az adott helyzetet, mintegy olyan szükséges rosszat, amelynél már csak rosszabb jöhet, így meg kell elégedni ezzel az állapottal. Még a szocializmus szótól sem riadnak vissza gondolván azt, hogy amíg ők bentülnek a frissen alakult szervezetben, addig ilyesmitől nem kell tartani.

Az országos parasztmozgalom hatására a nehezen mozgó nagykörösi bér munkás parasztok is megmozdultak, bérköveteléssel léptek fel. Emlékiratot nyújtottak át a polgármesternek és ugyanezt megküldték a Gazdák Egyesületének is./70/ Szerencsére már megérkezett a főispáni leirat amely megmutatta, hogy ilyenkor hogyan kell hivatalosan eljárni/71/ Kőkény észerint is cselekszik, vagyis békéltető bizottság kiküldését javasolta mindkét félnek. A javaslatot elfogadták és március 20-ára tűzték ki a bizottságok ülését, amelynek tagjai voltak a szervezett munkások részéről : Vágó László, Nagy József, Verebes Dániel, Grócz István, Harsányi Fe-

67. U. o.

68. U. o.

69. Néptanács 1919. március 6-i ülése jgyzk.-ból KÁL NK-i. r.

70. 295/1919 sz. PLGm-i irat. KÁL. NK-i r.

71. U. o.

renc. Kohán János, Tóth Sándor és Szabados István. A gazdák nem jelölték ki előre küldötteiket./72/ A tárgyalás nem járt valami nagy eredménnyel, mert a paraszt küldöttek nagyrészt szinte egy szóra elfogadták a gazdák ajánlatát. Így megállapodtak, hogy kukorica földet kapnak de csupán az aratók, családtagjaik nem, munkaidő megszorítási javaslatukat nem fogadták el, vagyis maradt a napfelkeltétől naplementéig tartó munkaidő./73/

A forradalmi hangulat erősödésének egyik jeleként lehet értékelni a város határában törtéző «karikavadászat» miatti tiltakozást. A városi vadásztársaság ugyanis tiltakozó levelet intézett a vármegyei kormánybiztoshoz a határban elszaporodó, jogosulatlan személyek által üzött orvvadászat miatt. Az októberi-novemberi események után nagyon sok személynél maradt kint lőfegyver, nem szolgáltatták be, hanem eltették jobb időkre. Most alkalmasnak látták a pillanatot így tüntetésképpen cserkésztek a város határában csoportosan, ezzel rémisztgették a város urait - hiszen csak azoknak volt vadászengedélyük - akik méltán féltek tőlük, mert itt nem védte meg a nemzetőrség fegyvere és a nép bosszuja könnyen elérhette volna őket. Saját testi épségük miatt tiltakoztak tehát, és nem annyira az állatállomány kipusztításának ténye vezette a «jólelkű» urakat. Amikor saját bőre mentéséről volt szó, ebben mindig előljárt Kökény, aki aláírta a kérvényt, mint polgármester és mint a vadásztársaság elnöke./74/

Mindezek ellenére megállapíthatjuk, hogy Nagykörös szegényeit kevésbé érintette meg a közelgő forradalom szele az országban végbemenő akár paraszt, akár munkás harcokból vagy nem soknak jutott el a híre, vagy ha eljutott ez nem volt elegendő ahhoz, hogy bátran kiálljon nyomorúsága megszüntetéséért. A mozgalom hiányát abból kell levonnunk, hogy a szegényparasztoknak nem, de a városi munkásoknak sem volt igazi pártja, aki vezette, felvilágosította és az igazáért harcba vitte volna a város népét. Illemből volt az is, hogy bár novemberben megalakult a KMP. Nagykörösön helyi szerve nem alakult ki akkor, de később sem. Az egyes baloldali, valóban forradalmi elemek magukra voltak hagyatva a polgári és szociáldemokrata vezetőkkel vívott harcban. Az októberi forradalmi események hatására megalakult az SZDP helyi csoportja, nem a forradalmi baloldal, hanem a burzsoázia-

72. U. o.

73. U. o.

74. 20/1919. sz. PLGm.-i irat, KÁL. NK-i. r.

val kiegyező centrista áramlathoz csapódott, mert tagjai jórészt a város módosabb elemeiből kerültek ki, akik valójában nem akartak további forradalmi változást.

Vezetőit megszédítette a város irányításában való részesedés és a legtöbb esetben a karrierista Kőkény mellé álltak, annak szavazógépei lettek. A város tömegei pedig - a november eleji eseményeket kivéve - tartózkodtak a nagyobb közös, erőteljes megmozdulásoktól, hagyták magukat a szűkkörű vezetőségtől irányítani.

Az egyes elemek lázongása sokszor anarchikus formában történt, ez pedig arra nem volt alkalmas, hogy nagyobb változást hajtson végre a város politikai színpadán, csupán egyes emberek ideig-óráig tartó megfélemlítésére volt alkalmas.

CESARE PAVESERŐL

Prózaí költészet és költői próza

Kelemen János

„Prózaí költészet és költői próza” – ez az alcím tulajdonképpen az előttünk álló sok kérdés közül, amely felmerült Cesare Pavese munkáinak tárgyalása ürügyén, csak az egyik, bár igen fontos probléma kiemelését jelenti.

Cesare Pavese a XX. század első fele olasz irodalmának egyik legérdekesebb, legjelentősebb alakja. Egyszerre európai jelenség és tösgyökeres olasz. Ezer szállal köti magához a mult, szűkebb pátriája, Piemont, mindaz, aminek nála a falu a színbóluma; ugyanakkor nem engedi fényköréből a város, fogva tartja akár a lámpa a lepkét. Sorsa tragikus vergődés e két véglet között, úgy érzi, nem tartozik sehová, magára maradt. Nem tudva megoldani egyéni problémáit, önkezeléssel vet véget életének. Ime a XX. század költőjének, ha úgy tetszik, emberének válsága. Az irodalomban könnyű olcsó párhuzamokat vonni, most is ezer ellenvetésre adhat alkalmat az önként adódó összehasonlítás – mégis emlékeztessünk Oroszország falu és város között hiányzó nagy költőjére, Jeszenyinre, aki szintén a halálba menekült reménytelenül magára maradva.

A Milleri probléma számára is megoldhatatlannak bizonyult, nem tudta ledönteni a társadalom és az egyén között húzódó falat. A falu és város, vagy ha tetszik a természet és civilizáció, a természetes élet és a bűn konfliktusa, amely századunk szellemi életében oly mély nyomot hagy – elég utalni a „Rocco és fivérei”

Dosztoevszkiji vagy éppen bibliai ihletésű kérdésfelvetésére. – ez az, ami Cesare Pavese életének és művészetének is egyik nagy kérdése.

Mire utal ez a cím, amelynek megfogalmazását – megvallom – egy kicsit a paradoxonok kétes értékű csábítása is sugallta? Mindaz, amit ez a megfogalmazás takar, Pavese prózáját és költészetét frappánsan jellemezve, az előbb elmondottakból fakad, egy életérzés művészi, formai következménye.

Abból a célból, hogy az említett életérzés és a belőle fakadó művészi látásmód egységét feltárjuk, idézzük Mari del Sud – Déltengerek című versét. Ez az a vers, amelyre a költő is leggyakrabban hivatkozik, mint elveinek legsikerültebb megvalósítására.

Kapaszkodunk egy este a domboldalon
csendben, A késő esti árnyak
bátyámat óriássá nagyítják, ki talpig fehérben
békésen lépdél, bronzszínű arccal
hallgatagon, A hallgatás a mi erényünk.
Valamelyik ősünk nagyon magára maradhatott
- nagy ember volt, hülyék között, vagy egy szegény bolond-
hogy az óvéit így hallgatni tanította.

Bátyám beszélt aznap este, Kérdezte,
felmegyek-e vele : derűs éjszakákon
látni a csucsról a torinói világítótorony
távoli fényét, «Te, ki ott laksz Torinóban. . .»
- mondta - «de igazad van, Az ember
hazájától távol él : pénzt keres, örül
s ha hazatér, ahogy én, negyvenévesen,
minden megváltozik, De Langhe nem tűnik el.»
Ezt mondja nekem, és nem beszél olaszul,
tájszólást használ, lassut, amely
hasonlóan a domb köveéhez, annyira érdes,
hogy a különböző nyelvek s az óceánok
husz év alatt sem koptatták el, Kapaszkodik,
összehúzott szemmel : ilyenek láttam gyerekkoromban,
ho kicsit elfáradtak, a parasztokat.

Husz évig járta körbe a világot,
karonuló gyermek voltam, hogy elment,
és halottnak mondták, Hallottam később,
hogy olykor emlegetik az asszonyok, mint a mesében,
de elfelejtették őt a durvább férfiak.

Egy télen halott apámhoz levél érkezett.

- nagy zöld bélyegen hajók és kikötő -

jó szüretet kívánt. Volt meglepetés !

De a felserdült fiu fontoskodva magyarázta meg.

hogy a levél egy szigetről jött. Tasmaniának hívják.

egy kékebb tenger veszi körül, vad cápákkal tele.

minek Csendes a neve Ausztráliától délre. És hozzátette.

hogy a bácsi biztos gyöngyhalász, s a bélyeget lenyalta.

Mindenki mondott valamit, de megegyeztek abban.

ha nem halt meg, hát meghal ezután.

Elfelejtették aztán, s eltelt újra sok idő.

Ó mennyi idő mult el már azóta.

hogy maláj kalózt játszottam, s hogy utoljára

tilosba merészkedtem, hol halált rejt az örvény.

s hogy egy társammal felmásztam egy fára

letörve virágos ágait, s hogy bevertem

fejét egy riválisomnak és kikaptam érte. -

hogy elfutott az élet ! Más nap másféle játék -

más szenvedély fog el, az ellenfelek is

különbek, a gondolatok, álmok.

Végtelen félelemre tanított a város.

a tömeg, az utca, olykor egy gondolat.

mely egy arcon kiült, remegni késztetett.

Érzem még a szemekben a mély lámpa

csufolódó fényét a nagy tolongás fölött.

Bátyám visszatért a háború után.

Nagy volt a kevesek közt, és pénzzel tele.

A rokonok azt mondogatták, hogy egy év elég.

és ha mindent felél, elindul újra.
Az ilyen csavargó így végzi már.

Keményebb fából volt. A vidéken
telket vett és épített rá egy cementgarázst.
előtte benzinkut volt, lángoló-piros,
és reklámtábla a kanyarban, a hidnál.
Egy szerezőt fogadott, hogy kezelje a pénzt,
ő meg pipázva nyakába vette Lánghét.
Közben megnősült. A faluból vett el egy leányt,
vékony és szőke volt, mint a külföldiek,
akikkel találkozott egy nap, járván a világot.
De aztán is magában járt kelt. Fehér ruhában,
összetéve hátul kezeit, bronzszínű arccal
járta reggel a vásárokat, s alamuszi módon
lovakra alkudott. Később, amikor megbukott a terv,
elmagyarázta nekem, azt akarta,
hogy megvegyen a környéken minden állatot,
s így a nép kénytelen lett volna motorokat venni.
"De a legnagyobb állat mindegyik között,
én voltam, - mondta - tudnom kellett volna,
hogy itt az ökör és az ember ugyanaz a fajta."

Megyünk egy félórája, közeleg a csucs,
körül a szél egyre jobban füttyül és süvit.
Bátyám megáll hirtelen és hátra fordul :
"Még ebben az évben kihirdettelem :
Santo Stefanó bucsuja mindig első volt
a belboi völgyben, bármit mondjanak
azok a canelliak." Aztán elindult újra.

A föld és a szél mély illata áraszt el a sötétben,
fények villannak messze : házak, autók,
alkölsük alig hallani : én arra az erőre gondolok,
mely visszaadta ezt az embert, elragadva a tengerektől,
a távoli tájaktól s a csendtől, mely itt is folytatódik.
Bátyám utjairól nem beszél.
Százazon mondja, hogy itt járt, meg itt,
s motorjaira gondol.

csak egy álom
nem hagyja nyugton vérét : fűtő volt épp
egy holland halászhajón, s találkozott a Cettel,
látta, hogy röppennek a fényen sulyos szigonyok,
s hogy menekülnek a bálnák vér és tajték között,
csapkodva farkukkal a lándzsa ellen.
Ezt elmeséli néha.

Ha azt mondom neki,
hogy ő a szerencsések közt van, mert látta
a Föld legszebb szigetein a hajnalt,
arcán az emlék mosolya surran át, s azt feleli,
felkelt a nap, és vén volt számukra a nappal.

(Kelemen János fordítása)

Olyan művésszel állunk szemben, aki – bár kétségtelenül egyéni hajlamai is szerepet játszanak ebben – századunk típusa abban is, hogy az intellektualizmus döntően meghatározza tevékenységét. Ha a művészeket típusokba lehet sorolni, ahogy Thomas Mann teszi, megkülönböztetve szubjektív és objektív természetű írókat (amit lényegében Ernst Fischer is tesz a két típust a dionüoszai, illetve az apollói magatartással rokonítva) – akkor Pavese feltétlenül az utóbbiba tartozik. Ezt követeli meg a század, azok a problémák, amikről a bevezető szólt. A magára maradó ember, minden látszólagos rohanás ellenére egyre többet medítál, elemez, passzív szemlélővé válik, mert elszigeteltségében úgy érzi, hogy egyre kevesebb kérdés megoldása függ tőle.

A Mari del Sud a költő meghatározása szerint poesia - racconto, nem elbeszélő költemény, hanem - kíséreljük meg a szó szerinti fordítást - "költemény-elbeszélés". Jellemezhetjük úgy, mint epikus líra vagy objektív líra, a két jelzőt - epikus és objektív - adott esetben szinonimának fogva fel. Epikus líra: egy hangulatot egy márkánsan megrajzolt személyben, s annak lényeges mozgataiban, szavaiban naturalisztikus hűséggel ábrázol, ami viszont megköveteli a pontos lélektani megfigyelést, az ábrázolás higgadtságát, egy szóval az objektivitást.

A szerző maga így vall azándékáról: "Ízlésem lényeges jelenségek lényegi kifejezését kívánta meg, de nem a szokásos introspektív általánosítást, amit egy olyan nyelv fejez ki, mely célzatos, mert könyvnyelv. . ."

Ennek a szándéknak és megvalósításának megvannak a maga következményei a költői képalkotás, a nyelvhasználat, a verselés területén. Különösen jelentősek ezek a következmények a képalkotás, a szimbólumrendszer síkján, amelynek elemzése általánosabb esztétikai megfontolásokhoz vezethet bennünket, - és ez feladatunk, mert a szerző maga is megfogalmazta nézeteit, sikeres és sikertelen próbálkozásaiból levonva a megfelelő esztétikai jelentőségű következtetéseket. Előbb azonban meg kell vizsgálnunk, mit jelent a fentebbi idézet a Mari del Sud esetében, és hogy valósul ez meg a harmincas évek verseit tartalmazó Lavorare Stancá c. kötet más darabjaiban.

Ki a Mari del Sud-ban szereplő cugino, a nagybácsi? Kétségtelenül az a személy, akiben a költő akarata szerint megtestesül egy életérzés, aki képe egy életérzésnek. És ezzel már célzunk arra, mi az elbeszélés és a benne szereplő személy szerepe a poesia-raccontóban: ő maga a kép.

A magányos, de makacs, szívós, kísérletező ember szerepel itt. Vállaljuk a kategorikus, túlságosan leegyszerűsített ítélet kockázatát: ennek az eszmének a képe a nagybácsi.

Az első sorok festői szemléletességgel elevenítik meg hallgatag méltóságát. Benne van a múlt, benne vannak az ősök, akik ezer szállal kötik magukhoz. Hallgatása is az ő hallgatásuk. Mindez egy a természettel, a dombbal, ami Pavese nagy szimbóluma. A bácsi husz évig a tengereket járta, félikorát, tehát életét, napkelet legszebb

szigetein élte le, mégse tudta eltépni a régi kötelékeket, hazatért. Még a domb köveihez hasonlóan érdes tájszólását sem tudták lemosni a tengerek. „Minden megváltozik – mondja – de Langhe nem tűnik el.” Tehát van valami állandóság, Langhe, a szülőfalu, a múlt, a természet.

Ide kapcsolódik a költő szubjektív vallomása, aki szintén elhagyta a falut. De ő nem tér vissza, a városban él. A város pedig végtelen félelemre tanította. „Érzem még a szemekben a millió lámpa csillózó fényét”. Ime az idegenség érzése, a Pavesei költészet vörös fonala.

A bácsi keményen dolgozik, nagyszabású tervei vannak, megnősül, de továbbra is magában jár-ke. Csak egy álom nem hagyja nyugton, a Ceti, és a csend, az embert magányba taszító csend, otthon is folytatódik.

Nem a lényegre érintő kiegészítés az, de a Pavéséről alkotott kép árnyalása céljából forduljunk ismét magához a költőhöz, aki „Il mestiere del poeta” – „A költő mestersége” c. tanulmányában elmondja, milyen kísérletek előzték meg a Mari del Sud-ot. Három tevékenységét tartja fontosnak:

- 1./ Észak-amerikai költők tanulmányozása és fordítása. Ez egy kulturával való azonosulás eredményét hozta számára.
- 2./ Bizonyos, félig tájnyelvi novellák írása, ami közelebb hozta egy magasabbrendű emberi tapasztalathoz.
- 3./ Egy festő barátjával való együttműködés, műkedvelő kirándulás a festészet területére, ami fellebbentette előtte a művészi mesterség fátylát, megmutatta a legyőzött nehézségeket, a téma kikutatásának, a stillusnak, a képzelet játékának örömét.

Mindez számadás volt eleve a jövőre hallgatóval vagy olvasóval.

De a festészetben történő kirándulása nyomot hagyott egyszerűen regényei tematikájában (*La bella estate* – A szép nyár), és – ami természetesen lényegesebb – költői szemléletében, képeiben. Ez pedig átvezet a *Lavorare Stanca* c. kötet verseinek egy következő csoportjához.

E versek címeikben is festői ihletésre utalnak. (*Paesaggio* – tájkép). Ez az, ami nagyjából elkülöníti őket a *Lavorare Stanca* többi darabjától, egyébként időben, így látásmódban is a kötet különböző rétegeihez tartoznak.

Lássuk az első tájképet, a Paesaggio I. című verset. Témája a táj és az ember kapcsolata. Egy domboz, egy remete szerepel benne, szőlőt művelő parasztok, turisták, asszonyok. A minden költőiség nélküli prózai sorok valóban szinte vizuális élményt nyújtanak. A költő erről a versről mondja már idézett tanulmányában, hogy megírásával felfedezte a képet. „Felfedeztem a képet – mondja –, a kép értékét; és ezt a képet (hála annak a makacsságnak, amivel úgy ragaszkodtam az elbeszélés objektivitásához) már nem retorikusan, mintegy elvontan fogtam fel, fülébe helyezve az elbeszélői objektivitásnak, mint többé-kevésbé önkényes dekorációt. Ez a kép maga az elbeszélés volt.”

Ezzel visszatértünk ahihoz, amire már céloztunk a Mari del Sud-nál. A kép tehát nem dekoráció: a kép maga az elbeszélés.

Hogy magyarázza ezt a szerző? „Amikor a remete a perzselt sziklák színében jelenik meg – írja a versről – ez nem azt jelenti, hogy egy hasonlatot állítottam volna fel a remete és a sziklák között abból a célból, hogy a remete alakját vagy a sziklákat jobban kiemeljem a másik segítségével. Azt jelenti, hogy a remete és a sziklák közt (a remete és a lányok, a turisták és a parasztok, a lányok és a növényzet, a remete és a kecskék, a magas és a mély közt) egy képzeletbeli kapcsolatot fedeztem fel, amely maga volt az elbeszélés tárgya. Erről a kapcsolatról meséltem.”

Ez a teóriája – az elbeszélés maga a kép –, megváltozik később, és egy új elképzelés, a „belső kép” lép helyére, az azonban költői gyakorlatában csak annyit jelent, hogy másképp értelmezi, másképp fogalmazza meg a módszerét.

De mielőtt tovább mennénk a képalkotás felfogásának vizsgálatában, időzzünk még az előző kérdésnél, e versek festői jellegénél. Ez a festőiség véleményem szerint szintén következménye a magatartásnak is, amit adott esetben azonosnak vélek a képalkotással. Azzal, hogy egy személy a kép, annak külső mozdulatai fejeznek ki valamit, főként egy lelkiállapotot, általában előtérbe kerül a külső mozzanatok, így a tárgyak, a formák, a színek jelentősége, tehát a festőiség, méghozzá a naturalista festőiség. A „La bella estate” című regényének hősnőjét, aki festők és modellek közt él maga is, így jeleníti meg az író: „Az első fénysugárnál sajnálni kezdte, hogy már tél van, és többé nem lehet látni a nap szép színét. Ki tudja Guido, aki azt

mondja : a szín az minden, gondol-e erre? Micsoda szépség ! - mondta Ginia, és felkelt.

Agoniá című verse, amelyet hasonlóan a Lavorare Stanca néhány más darabjához, lehetne lélektani helyzetdálnak nevezni, így fejeződik be :

Én csak színekre vágyok, A színek nem sirnak,
olyanok, mint egy ébredés : holnap a színek
visszatérnek, Megy majd mindegyik az utcán,
minden test egy szín - még a gyermekek is,
Ez a könnyű, vörösbe öltözött test
annyi sápadtság után visszanyeri életét,
Érzem majd, hogy körülöttem sügognak a tekintetek,
és tudom, hogy én vagyok : elég egy szempillantást vetni,
és meglátom magam az emberek között, Minden reggel
kimegyek az utcára a színeket keresve.

(Kelemen János fordítása)

«Diavolo sulle colline» - «Ördög a domboldalon» című regényének számtalan olyan részlete van, ahol dominál a festőiségből következő vizuális hatás. (A főszereplő csónakkirándulása a Po-n, vagy a három barát : a szerző, Picrette és Oreste barangolásai a természetben.)

Említettük, hogy Pavese is nagyon fontosnak tartja az északamerikai költők hatását költészetében. Doktori disszertációját is Whitman-ról írja, de ez elsősorban nem abban tükröződik, hogy szabad verseket ír. A Pavessi szabad vers, vagy a hermetikus iskola verselése az olasz költészetben szükségszerű állomás. Az ellentmondás esztétikai törvényének egyszerű következménye, egyben illusztrációja ez a költészet.

Plehanov cím nélküli leveleinek első darabjában a XVII. századi Anglia történetével illusztrálja ezt a törvényt. «Amikor a Stuárt restauráció Angliában ideiglenesen visszaállította a régi nemesség uralmát, ez a nemesség - írja Plehanov - a legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatva arra, hogy utánozza a forradalmi kispolgárság szélsőséges képviselőit, a puritánokat, sőt igen erősen hajlott olyan izlésre és szokásokra, amelyek szöges ellentétben álltak a puritán életszabályokkal. A szigorú puritán erkölcsöt a legfantasztikusabb züllöttség váltotta fel. Azt szeretni, azt tenni, amit a puritánok tiltottak.

- ez lett akkor a jómodor. A puritánok nagyon vallásosak voltak - a restauráció korának emberei istentelenségükkel kérkedtek. A puritánok üldözték a színházat és irodalmat - bukásuk jelt adott a színház és az irodalom iránti új és erős vonzódásra. A puritánok rövidre nyírták hajukat, és elítélték a választékos öltözködést - a restauráció után megjelent a hosszú paróka és a pompás ruhák divatja. . . .
Vagyis itt nem az utánzás, hanem az ellentmondás hatott »

Plehánov hozzáteszi, hogy az ellentmondás, akárcsak az utánzás hajlama, az emberi természet sajátosságaiban gyökerezik. De azt, hogy az emberi természetben rejlő ellentmondás mikor jelentkezik, a társadalmi körülmények szabják meg. Jelen esetben a polgárság és nemesség viszonya a XVII. századi Angliában. De ugyanakkor a XVII. századi Franciaország körülményei között az utánzás kerül előtérbe, a polgárság a nemességet majmolja. Gondoljunk Molière "Urhatnám polgár" árá.

A huszas, harmincas évek olasz költészetében szintén az ellentmondás szelleme jelentkezik. A tétlenségbe süllyedő, reakciós nagypolgárság holt klasszikussá merevíté Carducci? Gabriele d'Annunzio csaltogtatja durrogó rim-petardait? Erre az első világháború után jelentkező kiábrándult ifjúság minden elkövet, hogy szakítson az elődökkel, megalkotja a maga rimtelen költészetét, mely formájában is tagadja ezt a megelőzőt.

Igy jött létre a Pavesei szabad vers is, amelyet a későbbiekben még elemzünk.

A Whitman féle hatás másban mutatkozik : mindenek előtt a Lavorare Stanca szerkesztésében, egészében. Különösen szembeötlő bizonyos külső körülmények hasonlósága, mégpedig az például, ahogyan megszületett a Lavorare Stanca és a Leaves of Grass. Mindkét kötet évről évre nőtt. Mindegyik kiadás új verseket, ciklusokat tartalmazott, kiegészítve az előzőt. Így lett Whitman egykötetes költő és így lett volna Pavese is az, ha nincs a posthumus verskötet, amely 1945-50 között írt költeményeit tartalmazza. A Lavorare Stanca a maga rétegződésében és fejlődésében így is életének egy szakasza, a Leaves of Grass módjára zárt egész. Ez annál is inkább igaz, mert a később írt versek nem különülnek el a korábbiaktól, hanem velük együtt rendeződnek ciklusokba. A kötet versei 1931 és 1949 között születtek.

Eligazodásunkat újra maga a költő segíti elő, aki a Lavorare Stanca első formájához írt egy kommentárt 1934-ben - a már idézett "Il mestiere del poeta" címűt - és a

periódus lezáródásakor, 1940-ben, egy másik, amelynek a címe: » A proposito di certe poesie non ancora soritte« - »Bizonyos, még meg nem írt versek alkalmából» A továbbiakban támaszkodunk e két írásra is.

A kötetnek, mint egésznek, mint kompozíciónak elemzése közelebb visz a költői kép jelen írásban felvetett esztétikai kérdéseinek megoldásához, a Pavesei értelmezés tisztázásához. Ezzel szoros összefüggésben előtérbe kerül a tematika vizsgálata (ez az a terület, ami különösen elkülöníti a példaképtől, Whitman-tól.)

Végül itt kínálkozik lehelőség a legkülső forma, a verselés vizsgálatára.

Pavesének a költői képről szóló elmélete és költői gyakorlata igazolására vagy elvetése alapjául, azt hiszem, elfogadható Belinszkij esztétikai kódexe, ha eltekintünk a Hegeli abszolút eszme sallángjától, s megfelelően tudjuk értelmezni, nem a l'art pour l'art következtetését vonva le belőle, ahogy maga Belinszkij tette.

Ezt írja Belinszkij: » A költészet a szemléltető formában megjelenő igazság, a költészet alkotásai testet öltött eszmék, látható, szemlélhető eszmék. Következésképpen a költészet is filozófia, gondolkodás, mért ugyanaz a tartalma: az abszolút igazság, csak nem az eszme önmagából eredő, dialektikus fejlődésének formájában, hanem az eszme közvetlen, képszerű megjelenésének formájában. A költő képekben gondolkodik, nem bizonyítja az igazságot, hanem megmutatja. . . A költői kép a költő számára nem holmi külsődleges, vagy másodrendű dolog, nem eszköz, hanem cél; ellenkező esetben nem kép lenne, hanem jelkép.»

Lényegében ezt érzi Pavese, amikor tiltakozik a retorikusan értelmezett költői kép ellen, amely a vers tárgyától függetlenül, mintegy dekoráció létezik. A vers, mint akár-milyen művészi alkotás, - s ez egyben a Belinszkij idézet értelme - egészében véve képe valaminek, abban különbözik a filozófiától, hogy nem szillogizmusokban beszél, hanem képekben. Belinszkij nézete természetesen idealista, amennyiben az abszolút eszméről beszél - e mögött az a Hegeli felfogás rejtőzik, hogy az élet, a történelem fejlődésének rugója a szellem dialektikus fejlődése. De, ha abba a képletbe, hogy a költői mű egy eszme képe, az eszme helyett behelyettesítünk valami megfoghatóbbat, a valóságot, a művészet Belinszkij meghatározását feje tetejéről a talpára állítottuk, ahogy ezt Marx tette a Hegeli dialektikával, Belinszkij esetében ezt megtette Plehanov. De forduljunk ismét Pavesehez, nézzük meg, mit mond 1940-ben új versek írására készülve.

„Biztos, hogy ezúttal is a kép problémája lesz előtérben - írja -. De ez nem képek elbeszélésének kérdése lesz, ami üres formula volt, mint láttuk ; mert semmi sem különbözteti meg a szavakat, melyek egy képet jelölnek, azoktól, melyek egy tárgyat jelölnek. Ez - nem fontos, hogy direkt módon, vagy képiesen - egy nem naturális, hanem szimbolikus értelmű valóság leírásának kérdése lesz. „Mit jelent ez? Először is, egyszerűen megfogalmazva, a valóságot akarja ábrázolni, ahogyan ezt a művészet fentebb tisztázott meghatározása is megköveteli. De régi nézeteivel ellentétben nem tartja lényegesnek a képszerűséget, legalább is ami a direktség és a képszerűség szembeállítását illeti. A képszerűség pedig a felhozott Belinszkij idézetek szerint is, a művészet másik kritériuma. Ezt, ha ellentmondásosan is fejezi ki magát a mondása második felében, most is sejti a költő. Mert mit jelent egy szimbolikus valóság leírása? Azt, hogy akár direkt módon, akár képiesen akarja magát kifejezni, mégis csak egy képet fog nyújtani, a valóság bizonyos rendezését, bizonyos eszmét benne, szimbólumot. És hogy mindez végső fokon tudatos nála, bizonyítja az a tény, hogy saját szimbólumait a Dantei képre szeretné visszavezetni, amit az allegória ellentétéként emleget. Az allegória pedig valójában művészet-ellenes eszköz. Olasz esztéták közül Benedetto Croce bizonyítja ezt: 1913-ban irt „Mi a művészet” - „Che Cosa È L'arte?” c. cikkében, Pavese új nézetei tehát leginkább megfogalmazásában nyak, amennyiben a képet általánosságban érintik. Lényegesebb viszont az a hogy elitéli 1934-es ideálját, az elbeszélés-képet, mondván, a hasonló, amivel egy-egy figurát ábrázolt, nem lehetett maga az elbeszélés tárgya azon egyszerű oknál fogva, hogy a tárgy egy személy vagy egy tárgy volt, naturalisztikusan érve.

Ezek a különböző elméleti megfontolások mit sem változtatnak a közben irt verseken, melyek világosan kivehető két vonalat követnek: az első az 1935-36-ban irt versek csoportját tartalmazza, (Mito, Semplicità), a második pedig az 1937-38-ban irt verseket, amelyek bizonyos sexuális telítettséget fejeznek ki. (La puttana contadina, La moglie del barcaiolo) Mindkét csoport gyökere megvan már az 1934 előtti LAVORARE STANCA-ban, (1. Poggio reale, Terre bruciate; 2. Maternità)

A módszer pedig mindvégig ugyanaz marad: emberi figurák lényeges mozdulataikban elmesélve, legelőször a természettel való kapcsolatukban bemutatva.

Belinszkij a művészet már idézett meghatározásán alapuló esztétikai kódjában igen fontosnak tartja a következő gondolatot: a műalkotás alapjául szolgáló eszmének nemcsak a tárgy egyik oldalát, hanem az egész tárgyat átfogó, konkrét eszmének kell lennie. Ezt a konkrét gondolatot egységnek kell jellemeznie. "Ha másik, még ha az eredetivel összefüggő gondolatba is csap át, ezzel meg bomlik a műalkotás egysége; következésképpen az olvasóra gyakorolt hatás egysége is, ereje is" - mondja.

A konkrétságnak ez a követelése nem más, mint a Crocei "Concetto dell'unità" az egység koncepciója.

Nézzük meg, mennyire áll ennek tudatában Pavese elméleti írásában. A már idézett Paesaggio L. c. verséről írva megjegyzi: "... ezen az alapon az objektivitás mántája eltűnt, és jelentkezett a konkrétság szükséglete. Eljutottam minden költői tevékenység első forrásához, amit így tudnék meghatározni: erőfeszítés arra, hogy mint teljesen elegendő dolgot, képzeléltbeli kapcsolatok összességét adjam, melyekben a valóság sajátos felfogása húzódik meg."

Költői gyakorlatában ennek tökéletes megvalósítása a Mari del Sud. Az egységnek ezt a követelményét egy másik szempontból is meg kell vizsgálni, és ez a szempont éppen a kötet, mint egész. Az "Il mestiere del poeta" - ban vitába száll azokkal, akik úgy tekintenek a Lavorare Stanca-t, mint egy egységes kompozíciót, amely versről versre haladva bontakozik ki. Igaza van, mert ebben az esetben az egyes versek valóban csak fejezetek lennének egy elbeszélésnek vagy értekezésnek, de nem versek. Mert a versnek is, mint művészi alkotásnak, alapvető kritériuma az egység, vagy konkrétság, az önmagában való befejezettség, az, hogy saját eszméje legyen, amelyen belül a maga külön világának, képanyagának, logikájának törvényei uralkodnak. Ennek még az sem mond ellen, hogy 1940-ben már másképp vélekedik, és nem bánja a lehetőségét, hogy esetleg beleesik a canzoniere-poema hibájába, vagyis abba a hibába, hogy egy verskötet versről versre haladva fejtsse ki a maga mondanivalóját, amittől még 1934-ben még annyira félt. Mert most is megjegyzi: "... ez azt jelenti, hogy a versek egy csoportja nem egy elvont eszme, amely már a megfogalmazás előtt létezik, hanem jelentések szerves körforgása, amely lassan lassan konkrétan kibontakozik." Ezen az alapon, mint ahogy már szoltam róla, a Lavorare Stanca, mint kötet is egész:

egy tapasztalatnak, egy kalandnak, egy életérzésnek az egyes versek képeiből kialakuló összessége. Ez különben érvényes a világirodalom minden hasonló alkotására, a Shakespeare-i szonettekre, Szabó Lőrinc Huszonhatodik Éve-re, a Les Fleurs du Mal-ra – vagy éppen a Fűszálakra.

Ez után lehet szó arról, hogy folytassuk, amit a Mari del Sud tárgyalásakor elkezdünk, vizsgáljuk meg, milyen tapasztalatnak, milyen életérzésnek képe, eredménye az előttünk levő kötet, vagyis vizsgáljuk meg a kötet tematikáját. A Mari del Sud-ban mindez már csirájában megvan, így a róla elmondottakat csak kiegészíthetjük. Pavese a következőket mondja az „A proposito”-ban: „A Lavorare Stanca-t úgy határozva meg, mint a kamasz kalandját, aki a maga falujára büszkén hasonlónak képzei a várost, de csak a magányt találja ott, és a szexualitással, a szenvedéllyel vizsgálódik, melyek csak arra szolgálnak, hogy kitépjen és messzire dobja falutól, várostól egyaránt, egy tragikusabb egyedüllétbe, amely a kamaszkor vége – ezzel egy formai összefüggést fedtem fel ebben a ciklusban, ami nem más, mint teljesen magányos, de fantasztikusan élő figurák életrekeltése, szűk világukhoz rögzítve a belső kép segítségével.”

Minden egyes versben ez a magányos ember szerepel, és a természet, amelynek valami titkos kapcsolata van ezzel az emberrel. Ez a kapcsolat nem más, mint a magányos ember hangulatának külső kifejeződése, akárcsak egy-egy mozdulat. A természet leggyakrabban dombok, vizek, füvek képében jelenik meg. Jellemző az, hogy az emberek is ehhez a világhoz tartoznak: a magányos ember számára csak annyit jelentenek, mint egy domb.

Nézzük meg például két versét, a Disciplina-t, és a Lavorare Stanca-t, ami egyébként a kötet címadó verse. A magányos ember a tereken kószál. (Regényhősei is állandóan kószálnak, dombok közt, folyók partján, tereken) Ebben a versben a tér és az utca, mint ellentétek szerepelnek, mint két ellentétes út. A terek üresek, és itt, a haszontalan növények közt bolyong a magányos ember. Az utcán vannak az emberek, az élet, a közösség. Ott van az asszony is, aki nyujtaná a kezét, ha kérné.

A Disciplina egy jellegzetes hangulatot ragad meg, az ébredés, a munkabaindulás pillanatát. A magány szimbóluma itt az éjszaka; az életé, a közösségé pedig a

munka, a nappal. Reggel a munkába indulókban magunkra ismerünk, és munkánkba merülve elfelejtjük az éjszakát, a magányt, sőt mosolygunk is néha. De ez csak önámítás, ami ideig-óráig sikerül: "a város megengedi, hogy fejünket fölemeljük, jól tudja, lehajtjuk utána."

Egyik legkülönösebb, egyébként befejezetlen kisregényében (címe: Fuoco Grande - Nagy Tűz) van egy részlet, ami még jobban fényt derít erre a magányos emberre, arra, hogy mit jelent számára a természet.

"Ime - mondja a regény hőse -, a gyermekkor emlékeiből, az ösvényeken és dolgokon túlról, a könnyű és fantasztikus emlékeken túlról, mint aki álmodik, megeltem egy sorsot és egy horizontot, ami nem a domb és nem a felhő, hanem a vér, az asszony, akinek a domb és felhő nem más, csak a jele."

A konturoknak ez az összevonása, az embernek és tájnak azonosítása valamilyen homályos vágyakozás kifejezése céljából - és ez a vágy nyíltan vagy szimbólikusan kimondva az életet jelentő közösség vágya - ez történik például incontro - Találkozás című versében is. Az asszony képe a csillagok halvány fénye alatt összefolyik a domb konturjaival. Ime a két utolsó sor:

Mind ama dolgok mélyéből teremtettem őt,

mik a legkedvesebbek nekem, s még nem érhetem soha,

A Fuoco Grande hőse szintén faluról szakadt a városba. Egyetlen barátja van, Giorgio, és azért ragaszkodik hozzá, mert vele beszélhet a falujáról.

Ime egy jellegzetes mondat a hős szájából: "... gyermekkoromtól kezdve megértettem, hogy az ember boldog lehet anélkül, hogy egy szót szólna vagy az ujját megmozdítaná, egyszerűen visszautasítva, hogy új dolgokat kívánjon".

Hasonlítsuk össze ezt a mondatot a Lavorare Stanca utolsó versének (Lo Steddazzu) befejező soraival:

Megéri, hogy a tengerből kiemelkedjen a nap

és a hosszú nappal megkezdődjék? Holnap

visszatér a langyos hajnal áttetsző fényeivel,

és úgy lesz, mint ma, s nem történik semmi.

A magányos ember csak aludni akar.

Mikor az utolsó csillag kialszik az égen,

Az ember pipáját lassan megtömve rágyújt. (Kelemen János fordítása)

Pavese jellegzetes kérdése hangzik itt fel, amellyel minduntalan találkozunk, s minden kommentár nélkül sokat mond : Vale la pena? - Megéri a fáradság?

Jelen esetben, a pavesei költészet tárgyalásánál, szinte tartalmi kérdés a legkülső forma, a verselés vizsgálata is, hiszen, mint ahogy erről szó volt, reakció az előző évtizedek fellengzős költészetére. Bár más okok is közrejátszottak abban, hogy ez a verselés ilyen, kétségtelenül ez a főok. Milyen okok játszhattak még közre? Első helyen feltétlenül Whitman-t kell megemlíteni, akinek szabadversei példát adtak a fiatal Pavese-nek. De csak példát; a pavesei szabadvers egészen más, hiányzik belőle az a széles áradás, a soroknak, gondolatoknak az a bővérű burjánzása, amely oly jellemző az amerikai költőre.

Forduljunk azonban ismét magához a költőhöz, aki a *Mestiere del Poeta*-ban erre a kérdésre is kitér. "A hagyományos metrumokban nem volt bizalmam - írja - azért a kopott és olcsó csengésük miatt (nekem legalább is így tűnt) a t magukkal hordanak; és végül túl sokat használtam őket paródikusan ahhoz, hogy még komolyan vegyem őket, és olyan rimhatást érjek el, ami ne sikerülne komikusnak. Természetesen tudtam, hogy nincsenek hagyományos ritmusok abszolút értelemben, mert mindegyik költő a maga fantáziájának belső ritmusát teremti bennük újra. Egy napon azon vettem észre magam, hogy szavak bizonyos csoportját mormolom egyfajta érzelmi lejtés szerint (ez a *Mari del Sud* egy sora lett később), ahogy gyermekkoromtól kezdve szoktam tenni olvasmányaimban, újra és újra elismételve azokat a mondatokat, amelyek legjobban hatalmukba kerítettek. Így, anélkül hogy tudtam volna, megtaláltam az én versformámat." A költőtől tehát csak azt tudjuk meg, hogy milyen körülmények között született meg ez a versforma, és hogy ez nem más, mint belső fantáziája ritmusának ujjafteremtése.

A metrumok hagyományos értelmében vett külső forma nincs is ebben a költészetben. Ennyiben próza. A zeneiséget teljes egészében tartalmi momentumok hordozzák, ahogy végeredményben a hermetikus iskolánál, például Quasimodonál is. Csakhogy amíg ott a vers egysége a szó: hangulat, értelem, zeneiség kifejezését a szóra bizzák, addig Pavese-nél talán a mondatok bizonyos elrendezése teljesíti ezt a feladatot, szinte elemezhetetlenül, hiszen a vers ami előttünk áll, saját fantáziája belső ritmusának kivetítése. Ezért nagyon nehéz feladat Pavese fordítása.

Az elmondottak szemléltetése céljából nézzük meg egy rövidebb versét :

Az éjszaka

De a szeles éjszaka, a ragyogó éjszaka,

mint az emlék surol csak, odavan,

és maga is emlék. A levelek, a semmi

nyugalmából szőtt ámulata tart tovább csupán.

Ama emléken tuli perlekből ez az üres

emlékezés marad.

Néha nappal is visszatér

a nyári nap mozdulatlan fényei közé

ez a muló ámulat

A nyitott ablakon át

nézle éjjel a gyermek az üde és fekete

dombokat, és megijedt, hogy összerosva látta őket

ködös és fényes nyugalmukban. A levelek között,

melyek a sötétben bugtak, kibukkannak a dombok,

ahol a nappal dolgoz, a földnek

a növények, venyigék, tiszták voltak, halottak,

és más volt az élet : az égbolté volt, szeleké,

leveleké, a semmié.

Néha a nappal

mozdulatlan nyugalmaiba visszatér az emlék,

hogy lényünket beitta ez az ámuló fény.

(Kelemen János fordítása)

A vers tartalmilag szinte megfoghatatlan, a természet átélésének, és ezzel az emberi élet valami mélyebb rétegének pillanatképszerű megfogása. Három-négy egyenlő hosszúságú, egymástól majdnem független tartalmu, ponttal lezárt kijelentő mondat adja meg a hangulatot, s. egyben a zenét is. Ezután két bujább, oldottabb mondat jön, szerkezetiileg, tartalmilag is szélesebb, mozgalmasabb. E futamra újra az előző mondatokhoz hasonlóan rövidre fogott, konkluzió-szerű, kijelentő mondat következik. E mondatok egymásbailleszkedése ad a versnek, külső prózaiságát is feledtetve, egyetlen zeneti akkordszerű benyomást.

Maga Pavese a prózát tartja igazi területének. Prózája a *Lavorare Stanca* verseinek bizonyos prózaiságával ellentétben, jellemző a költőiség. Ennek csirája talán éppen abban van, amit verselési technikájáról mondtunk el. Mert regényeiben, előszóléseiben hasonló módszer szerint dolgozik, fantáziájának belső ritmusát vetíti beléjük. Akármelyik prózai művének csirája, legalább is hangulatban, problémalátásban, sőt kompozícióban is, lehet egy vers. Ahogy minden egyes verse egy ember lényegét akarja kikutani legáltalánosabb kapcsolataiban, a természettel, az élettel, a cselekvéssel való kapcsolatában, regényei is ezt valósítják meg. Már egyszer éltem a *«lélektani helyzetdal»* meghatározásával. Ezen azt értettem, hogy sok versében első személyben szólal meg, ezzel a kiválasztott emberi figurát belülről, de objektíven jellemezve. Ez a módszer regényeiben is gyakori, van olyan regénye, mint ahogy verse is, ahol női figurát szólaltat meg első személyben. Ahogy a természettel tud azonosulni, úgy tudja emberi figurákba beleélni magát. De ezeknek a figuráknak nagyon sok közös vonásuk van. Állandóan vitatkoznak, beszélnek, keresik a dolgok okát. Inkább passzív, mint cselekvő személyek. Alakjukban kétségkívül a harmincas, negyvenes évek értelmiségének életmódja, még inkább problematikája tükröződik.

E regényekben nincs a mindennapi értelemben vett cselekmény, vagy konfliktus, leginkább helyzetek vannak, amelyekben a hősök beszélnek. Ugy tűnik, mintha nem is lenne lényeges, a hősök életének melyik szakaszát választja ki az író, szinte találmányra ad egy keresztmetszetet, összegyűjtve benyomásaikat, gondolataikat, párbeszédeiket.

Ez a módszer érvényes például az *Ördög a domboldalon* (1948) vagy a *«Magányos nők között»* (1949) című regényére.

E két regény – *«A szép nyár»* – *«La bella estate»* című kötetben látott napvilágot, amely 1950-ben elnyerte az egyik legértékesebb olasz irodalmi díjat, közvetlenül azelőtt, hogy az író öngyilkos lett.

Az *«Ördög a domboldalon»* hősei a harmincas évek fiatal értelmiségének, polgárságának képviselői. Három egyetemi hallgató, három barát: a szerző, Pierette, Oreste története ez, akik különös kapcsolatba kerülnek egy igen züllött, gazdag fiatalemberrel, Polival. A három ifju állandóan kószál és vitatkozik. Majd miután Polival kapcsolatba kerülnek, szintén kószálnak, ezúttal Poli autóján, és újra csak vitatkoznak,

miközben tanui lesznek egy titoknak. Poli homályos szerelmi kapcsolatának, Polit, aki már idő előtt mindent kikapasztalt, nem érdekli semmi. Az egyik főszereplő így nyilatkozik róla: "Mi töprengünk a dolgok fölött. Én meg akarom érteni, miért élvezem azt, ha sétálok. Te például Torinót keresed, nekem meg az tetszik, ha a dombon kószálok. Szeretem a föld illatát. Miért? Poli ezekkel a dolgokkal nem törődik. Egy lelkiismeretlen."

Látjuk, itt is megvan a természet és a város, a civilizáció és az élet lényegének összeállítás.

Ezt mondja az író: "Nem irigyeltem az utókat. Tudtam, hogy autóval az ember keresztülmegy egy földön, de nem ismeri meg. Gyalog jársz igazán a vidéken. . . . Az a különbség, mint nézni egy vizet vagy beleugrani." (Csak zárójelben meg kell jegyezni a hasonláról, hogy pl. a Lavorare Stanca negyedik tájképe ad egy ilyen szimbólumot: kívülről nézni a vizet vagy beleugrani, azonosulni vele, és ezzel egy új horizontot nyerni.)

Pieretto, akit leginkább vonz Poli társasága, ezt feleli az előzőekre: "a világon mindenütt van benzin."

Oreste tudja egyedül a szereplők közül, mit akar. Orvosnak tanul, majd vissza akar menni falujába, ahol várja menyasszonya. "Íme egy párászt - mondja az író - aki a városban él. Több lelkiismerete van, mint nekünk. Számára az éjszakának nincs más értelme."

Itt bujik ki megint a Pavesei mondanivaló: Orestében, aki az élet eredeti jelentése szerint él, azonban Polival és társaságával.

A "Tra donne sole" - "Magányos nők között" című regény problematikáját csak árnyalja az, hogy a középpontban nő áll. Meghozza ezt a nőt első személyben beszélteti az író. A lényeg itt is az élet értelmének kutatása, de itt élesebbek a kontúrok, konkrétabb a cselekmény is, jobban összpontosul egy bizonyos korra, a háború utáni évekre.

A magányos hős kísérletének vagyunk tanui, aki új vonással gazdagodik. Egyrészt jellemző itt is rá, hogy elhagyta környezetét, ahol született, s bele akar illeszkedni egy új környezetbe, a polgári életbe, ahol mindvégig idegenül érzi magát. De a magányt önként választotta, mert csak magában bíz, és a munkában, amivel egyrészt érvényesülni akar, s amiben másrészt menekülést lát, a kinzó tétlenség, a fölöslegesség érzése áll.

Clelia, a hősnő, visszatér Torinóba, ahol nem járt fiatal lánykora óta. Azóta messze került a külvárosi szegénynegyedtől, és most egy római divatcég megbízottja. Feladata, hogy felállítsa a cég torinói kirendeltségét. Ilyen minőségében a város legelőkelőbb társaságába kerül, amelyet végteleül üresnek érez. Új barátai közül ő dolgozik egyedül. A többiek unalmukban különböző kedvteléseket űznek. Egyesek homoszexuális kapcsolataikkal vannak elfoglalva, mások műkedvelő színelőadásokat rendeznek, vagy festéssel foglalkoznak, nem azért, mert a bennük élő művészi ösztön erre kényszeríti őket, inkább azért, hogy az időt agyonűssék. Clelia mindezt látja, és magában ítéletet mond a társaság fölött. Magát a cselekményt egy öngyilkossági kísérlet foglalja egységbe: Rosetta, a társaság egyik tagja, unalommal, hányingerrel telve minden iránt, a regény elején megmergezi magát. Ekkor még megmentik, a történet végén azonban már sikerül a kísérlete.

E két pólus között itt is leginkább beszélnek a hősök, a különböző helyzetek csak azért vannak, hogy a dolgokról elmondják a véleményüket. Ezek a párbeszédok sokrétűbbek, mint az előző regényben, jobban átfognak és jellemeznek egy adott történelmi, társadalmi szituációt. Az előző regény Polijához hasonló Rosetta, Momina léleléletunt társaság egyre azt hajtogatja, amivel már találkozunk a Lo Stedazzu-ban:

„Megéri a fáradtság? Nincs semmi a világon, ami megérné.”

„Minden dolog egyforma – mondják –, az ágyak, az ablakok, az emberek, akik egy éjszaka velünk alszanak. . .”

Sor kerül egészen konkrét bírálatra, szó van például a háború utáni ijuságról. „Ezek – mondja róluk Clelia – már azt sem tudják, hogy kicsodák, vagy mit akarnak. Még csak nem is szórakoznak, nem tudnak vitatkozni, kiabálni. Megvannak bennük az öregek bűnei, azok tapasztalata nélkül.”

Festő ismerőseiről ezt mondja, általában is jellemezve környezetének unalomból, öncélúan üzött szócsépléseit: „Értetted –, ha esetekről, színekről, festékekről vitatkoznak – azokról a dolgokról, amiket használnak – de nem, ezek az emberek pusztán kedvtelésből beszélnek, nehezen érthetően, és előfordul, hogy bizonyos szavaknak senki sem tudja az értelmét, mindig van valaki, aki egy kedvező pillanatban elkezd veszekedni, azt mondja, hogy nem, felborít mindent.”

Clelia nem megy férjhez, dolgozni is részben, de csak részben, azért dolgozik, mert "pénzzel rendelkezni annyit jelent, hogy az ember el tudja szigetelni magát". Rosettáról, aki öngyilkos lett, ezt mondja: "Rosetta esztelen volt, de ő a dolgokat komolyan vette. . . egyedül akart maradni, el akarta szigetelni magát a bachanáliától."

Megfigyelhetjük, ebben a regényben az egyedüllét már nem mint csapás, hanem mint szükséglet jelentkezik. Mert csak így őrizheti meg magát az ember. Dolgozik, mint Clelia – ahogy ő mondja: "a munkában megmutatjuk magunkat, a munkában nehéz más lenni, mint vagyunk" –, vagy öngyilkos lesz, mint Rosetta.

Pavesenél az élet misztériumához tartozik a születés, a gyermek. Ennél mi sem mond többet, mint az, hogy a *Lavorare Stanca*-ban van Anyaság és Apaság c. ciklus is. Ugy érzi, az Apaság és Anyaság az életet igénylő fogalmak közé tartozik. S bár jellemző rá a gyermek iránti nostalgia és Cleliában sok van saját magából, Clelia nem akar gyermeket. Mert itt van az örök pavesei kérdés: "Vale la pena?" – "Megéri?" –

"Ha egy asszony gyermeket szül – véli Clelia –, többé nem lehet önmaga. El kell fogadnia annyi dolgot, igent kell mondani, és megéri a fáradságot, hogy igent mondjunk?"

Momina szerint, akinek van gyermeke, az elfogadja az életet. Ő ezt feleli erre: "Ha valaki él, már elfogadja."

Látjuk, itt is megvannak a lét kérdését feszegető, szimbolikusabb értelmű vonások, de konkrétan, adott helyzethez, osztályhoz kötve. Ez mutat arra, hogy az író a marxista világnézet hatására, a *Lavorare Stanca* korával szemben, jobban a társadalmi valóság talaján áll. A kommunista Becuccio szerepeltetése mégjobban a mindennapi valósághoz köti az elbeszélést. Elég emlékeztetni Becuccio és Febo vitájára, amit az üzlet berendezése közben a szabadságról folytatnak.

Pavese utkeresésében a marxizmusig jutott el, sőt a kommunista pártba is belépett. 1946-ban írt "Il compagno" – "Az elvtárs" című regénye tükrözi ezt leginkább, hősében. Pablo-ban megrajzolva, hogy jut el egy kispolgár közösség utáni vágyában a munkás-mozgalomig. Egyben a harmincas évek viszonyainak, hangulatának, a fasiszmusnak marxista igényű elemzését is nyújtja. Ez az a regény, amelyben nem az életunt, tétlen, idejüket terméketlen vitatkozással töltő, megszokott Pavesei alakok szerepelnek. Most is sokat vitatkoznak a szereplők, de tudják mit akarnak, vitáiknak célja van, a cselekvés részét képezik.

„Hogy megértsük a dolgokat, tanulni kell - de nem azokat az ostobaságokat, amiket az iskolában tanítanak nekünk. . . Tanulnunk kell, hogy nélkülözni tudjuk azokat, akik tanulnak” - mondja Pabblo, megértve ezt az alapvető igazságot, és célt találva magának. Még Amelio is, aki egy szerencsétlenség miatt örökre ágyhoz van szegezve, még ő is látja értelmét az életnek. Pabblo előtt az ő példája lebeg: „Amelio életét, a mindenki életét” szeretné folytatni.

Íme, amiben meglátja Paveset a *Lavorare Stanca* magányából a kiutat. Amit majd Clelia tesz - pénzt keres, hogy élni tudja magát - zsákutca. Ezuttal nincs szó a természet és civilizáció, a falu és a város kibékíhetetlenségéről sem. Annak, aki megtalálta, hol a helye, ilyen probléma nem létezik.

De van egy momentum - és ez a nőgyűlölet, helyesebben : a férfi magárontalatlansága, ami a régi Paveset mutatja. Ezt olvashatjuk a *Lavorare Stanca* még 1931-ből származó „*Antenati*” - „*Ősök*” - című versében.

Az asszonyok nem számítanak a családban.

Vagyis az asszonyok nálunk otthon vannak.

Világba hoznak minket, és nem szólnak semmit,

Nem számítanak semmit, és nem emlékszünk rájuk.

Pabblo is azt mondja, amikor Lindával, régi szerelmével találkozik : „Ezen az estén rájöttem, hogy az asszonyok nem számítanak.”

Pavesének életében nem sikerült végleg kiutat találni a közösségben. A kommunista pártba való belépése sem tudta megoldani egyéni problémáit. Az elhöz járó szerelmi csalódás pedig visszalökte a régi magányba - öngyilkos lett.

Ez azonban nem változtat életműve tanulságán, amely verseinek prózai objektivitásában, regényei költőiségében századunk egyik alapvető életérzésének kifejezése. És ha ez az érzés megjelenési formájában sokszor a falu és város, a természet és civilizáció közti utat tévesztő ember érzése, lényegében mégis több : az egyén és a társadalom, a tapogatózás és a tisztánlátás ellentéte feszül benne, az intellektus vágya, a tisztánlátás és a valahová tartozás iránt. Az utat pedig a Pabblo életében oly nagy szerepet játszó internacionalista, Gino Scarpa mutatja :

„Ha nem tudnád, hogy állnak a dolgok, nem lennél elvtárs. De más látni őket, és más fegyelmezni magad. Mindannyian polgárok vagyunk amikor félünk. És becsukni a szemünket, és nem látni a vihart, ez csak félelem, polgári félelem. Mi más a marxizmus, ha nem ez : úgy látni a dolgokat, ahogy vannak.”

A SZENCZI MOLNÁR ALBERT ELŐTTI ZSOLTÁRIRODALMUNK ÉS A PSALTERIUM UNGARICUM FORRÁSAINAK PROBLÉMÁI

Nemes Gábor

V. évf. magyar. sz. hallg.

I.

Szenczi Molnár 1607-ben megjelent Psaltérium Ungaricumát az irodalomtörténet régi magyar irodalmunk legkiválóbb alkotásai közé sorolja. Hogyan jöhetett létre ez a magas művészi illelettséget és a versformák gazdagságát mutató mű, holott kora énekeiről ő magának sem volt jó véleménye?/1/ Látszólag rendszerelenséget mutató XVI. századi zsoltárfordításokból hogyan emelkedett ki ez a teljes psalterium? Jóllehet a kortárs-irodalom állaga micsze lemarad Szenczi Molnár mellett, a költészete azonban nem előzmény nélküli. Dolgozatom egyik célja, hogy kimutassam: A Psaltérium Ungaricum egységet alkot a XVI. századi zsoltárirodalommal és annak szerves folytatója, betetőzője. Ahogyan a megelőző század zsoltárain csiszolódott, kristályosodott a vers, a nyelv a szenczimolnári magaslatokba, ugyanugy fejlődött az igény a zsoltárok fordításának teljességére. Szükségesnek tartom ez utóbbi jegy szemszögéből áttekinteni a XVI. század zsoltárait az elmúlt évek nagy jelentőségű irodalomtörténeti kutatásai és eredményei alapján.

A humanizmus és reformáció nyomán a XVI. században kibontakozó anyanyelvi irodalom legnépszerűbb műfaja a zsoltár lett. Nem véletlenül, a protestáns szertartásban oly fontos helyet elfoglaló gyülekezeti éneklésnek igen nagy jelentősége volt az összetartozás, a közösségi érzés kialakításában. A zsoltároknak ez a szónátos, recitativ stílusú előadása, a psalmódia, és idők óta megvan s együtt fejlődött az egyházzal s annak egyre gazdagodó liturgiájával./2/ A zsidók a zsoltárok legnagyobb részét csak olvasták vagy könyv nélkül tanulták, de nem énekelték. A katolikus szertartásban a pap latinul olvasta és a végét énekszerűen elnyújtotta.

Kezdetben a magyar reformáció is, akárcsak a német, szűkében volt az énekeknek, kénytelen volt a régi egyház énekkészletét felhasználni. Ezért találkozunk az első protestáns énekek között himnuszokkal, dicséretekkel és halotti énekekkel /pl. a

1. Dézsi : Szenczi Molnár A. naplója, levelezése és irományai, Bp. 1898. 45. l.

2. Csomasz Tóth : A református gyülekezeti éneklés, Bp. 1950. 24. o.l. ill. 207. l.

jelentőségük éppen ez : Elkezdtek egy sort, mely éreztette hatását a zsoltár-költészetben.

Egyes zsoltártöredékeket már az Apor-, Keszthelyi- és a Kulcsár Kódex is megőrzött. Legrégibb prózai zsoltáremlékeket tartalmazó kéziratot graduálunk a Batthyány-Kódex /1530 körül/, melyet hasonló tartalmával egy egész sor követ még.

A következő lépést a prózai fordítás területén Benczédi Székely István tette : lefordította a teljes zsoltárok könyvét. Műve 1943-ban jelent meg Krakkóban. Zsoltárkönyve két részből áll : argumentumokkal ellátott zsoltárokból és a nehezebb zsidó szófordítások magyarázatából. Gerézdi Rabán kutatásaiból tudjuk /6/, hogy Székely István valamennyi zsoltárának argumentuma az Apor kódexből való. Ez a tény ékes bizonyítéka annak, hogy meg volt a kapcsolat, a folytonosság az első kéziratok énekeskönyvek zsoltárfordításai és Benczédi Székely között. - Filológiai problémái különben, még nem tisztáztak. Ajánlása szerint a zsidó nyelvet követte, ez viszont alig hihető, hiszen tele van a szövege latinizmusokkal. /7 / Az elfogadható, hogy nem a Vulgátából fordít, inkább egy, a héber szöveget livebben követő latinból. /8/

Jelentős minőségi ugrást jelent Heltai Gáspár fordítása, mely már valóságos bibliafordítói tendenciák jegyében születik. Könyvét II. Jánosnak ajánlja, hogy a megyei zsoltár viszályának megoldására felkéri fejedelmet a kálvinisták pártjára állítsa. E könyv Heltai nagyszabású vállalkozásának egy része : több lelkész társával fordította le az Ószövetséget. Forrásait nem említi, csak a héberre utal. Feltételezhető, hogy használta a Vulgátát és Luther bibliáját. A gondval készült mű még sem lett népszerű - - a sok szerző vegyes stílust adott a bibliának. Pedig éppen a nem magyar anyanyelvű Heltai prózája a legértékesebb. Nyelve tele népies magyarsággal, erőteljes és érthető. Egyes kutatók szerint Károlit is felülmúlja fordítói készségében /9/ Jóllehet prózában ír, de az "ad notám" jelzések dallamra utálnak ; az pedig egy verses zsoltárgyűjteményt is sejtethet forrásul. /10/ Láthatjuk tehát, hogy Heltai is beépül az előzmények sorába. - - Heltai egyben átvezet a prózai zsoltárfordítók

6. Gerézdi : Utószó, Székely István : Ez világnak krónikája, Bp. 1960.

7. Horváth János : A reformáció jegyében Bp. 1957. 47. l.

8. Gerézdi : i. m.

9. Ágoston József : Heltai Gáspár élete és munkássága, 17. l.

10. Börbély : A Heltai-féle biblia, Nyelv. Füzet, 61. Bp. 1910. 29-30. l.

láncának utolsó szeméhez : Károli Gáspárhoz, ki felhasználja nagyszabásu munkájában unitárius elődje jól sikerült részeit./11/ Az 1586-ban elkezdett munkát négy év múlva az első magyar, teljes bibliafordítással végzi Károlinál már egészen nyilvánvaló a kapcsolat, mely a prózai fordításokon vezet Szenczi Molnár Alberthez. Így vezethető le a kapcsolat a zsoltárok lefordítás- igényének legkezdetlegesebb megnyilvánulásán keresztül a Psalterium Ungaricumhoz.

A prózai zsoltárfordításoknak, ha még ily távolról is, jelentős a hatásuk. Egyrészt népszerűsítették, tudatosították a Zsoltárok Könyvét, másrészt kidolgozták azt a frázéológiát, amely alól a kor énekszerzői nem szabadulhattak.

Nemcsak a zsoltárokba, de az összes bibliai alapon készülő műfajokba /bibliai históriák, verses prédikációk, jeremiádok, bibliai krónikák/ behatolt az ószövetségi elemekkel teli bibliai nyelv, ez a sajátos stílus és formanyelv. A bibliai nyelv és kifejezéskincs annyira vérebe megy a kor költőinek, hogy a bibliai stílus szellemében, alkotó módon tudják azt továbbfejleszteni. A biblia alapján sajátos stilisztikai alakzatok, mint a gondolatritmus, a mondatórhuzam, terjednek el a kor énekeiben. Ez pedig egy új költői stílus kialakulását, egyengeti. A magyar költői nyelv kifejlődésében, a magyar stílus nemzeti jellegének kialakulásában ez a bibliai - ószövetségi hatás jelentette az első elhatározó lépést, ahogyan Klaniczay megállapította /12/

B./ A zsoltárfordítás igényének második lépését a verses zsoltárok megjelenésében kell látnunk. Ez szükségszerű igény volt : a protestáns szertartásból kiszorított katolikus énekeket pótolni kellett. A közösség szolgálatában álló, többnyire, prédikátorok nem késtek a hiány pótlásával. Egymásután támad egy Sztárai egy Szegedi, egy Skaricza. Jellemző e szerzők zsoltárbeli attitűdje : szemléletük még őrzi a középkor közösségi imádkozásából. Ezek a zsoltárszerzők valamilyen külső, objektív viszonyban vannak énekük mondánivalójával : vádolnak, támadnak, ítélnek, gunyolnak, de saját emberi problémájuknak nem jut hely átdolgozásaikban. A szubjektív lírai hang egészében hiányzik ebből a költészetből. Lássunk példát erre a megállapításra. Ime az oktató-tanító hangnem, mely oly jellemző a kezdeti zsoltár páráphrázisokra :

11. Székely Erzsébet : Bevezetés Heltai válogatott írásaihoz, Bukarest.

12. Klaniczay : i. m. 101. l.

/Sztárai, XXIII. zsolt. ár/ :

25. sor.   Meghiggyétek az istennek beszédét,
Kik várjátok az ő segítségét,
Mert oly tiszták az istennek beszédi,
Kiket hisznek az istennek hívei.   RMKT. V.

/Szegedi, CXII. zsoltár/

61. sor.   Innen megértjük kereszténységünknek,
Bizonyos jegyeit mi üdvösségünknek,
Mért az szeretét pecséli hitünknek,
Az nagy irigység hitetlenségünknek.   RMKT. V.

Még a világi Báthlyány Orbán is így ír /XXXXII. zsoltár/:

5. sor.   Azért örülünk az mi istenünknek,
Kik igazak vagyunk az mi lelkünknek,
Dicsőítsük nevét mi istenünknek
Szép éneket hálaadással mondjuk.   RMKT V.

A személyes, egyéni indítékok, amennyiben vannak, csak igen közvetetten jutnak kifejezésre. Sztárainál ez abban nyilvánul meg, hogy ahol a szöveg lehetőséget ad rá, erőteljesen ad hangot a sérelmeknek, értékes dokumentumot hagyva kora társadalmi és egyházi életéből:

Az hitetlen és kegyetlen pogányok,
Mi környülünk járnak, mint oroszánok,
Az egyházi fejedelmek gonoszok,
Azért győznek az hitetlen pogánok.

Szegedi még ennél is kevesebbet enged a személyi indítékoknak.

Természetesen, a személyi indítékok meghatározója az osztályhelyzet. Szegedi,

Sztárai harcos zsoltárait kegyesekkel váltotta fel, szemlélet módjának megfelelően.

A mindkettőjük által lefordított X. zsoltár jó összehasonlítási alapot ad a különbségek meglátására. Mig Sztárai a szegénység névében beszélt "a nyomorultak meghallgatójához", addig Szegedinél elmosódik az alap, ahonnan panaszkodik valamilyen határozzalán ellenség ellen. - A legtávolabbról sem szubjektív megnyilvánulás az istennel való, bizonyos mértékig polgári gondolkodást mutató, alkudozás, mely a XVI. századi

zsoltárköltészet egy magasabb stádiumába mutat, Balassa Bálintra.

Az istennel való személyes alku elemei már a bibliai szövegben is benne vannak és Sztárai számára ez lehetett az elsődleges élmény.

Mindentől függetlenül Sztárai és Szegedi felülemelkedik a XV. századi énekszerzők átlagára. Senczi Molnár Albert kedvezően nyilatkozik róluk a Psáltérium Ungaricum előszavában./13/

A reformáció kulturális hatásaként kiszélesedik az iskolazon réteg. Ez nemcsak a protestantizmus megújított vallási ideológiáját szívta magába, hanem műveltsége, izlése és a humanista irodalom megismerése révén mind inkább reneszánsz elemekkel telítődött./14/

Az első, a középkor kollektív vallásosságát őrző zsoltárokkal szemben az 1550-es és 60-as években kezdenek feltűnni olyan paraphrázisok amelyekben A humanizmus egyéni vallásosságának nyomait találjuk, amelyekben a szubjektív mozzanat már elsődleges. Érdekes módon e réteg szerzői nem prédikátorokból, hanem világiakból kerülnek ki. Ezek a zsoltár átdolgozók már nem a Sztáraihoz, Szegedihez hasonló propagandisztikus céllal írnak, hanem egyéni bajaik elpanaszolására, az isteni bosszunak személyes ellenségeik fejére való felidézése érdekében./15/ -- - Áttöri a személyes élmény Némethi Ferenc-Tokaji kapitány átdolgozását. A végvári élet behatol a bibliai világba. /LXXVII. zsoltár/:

73. sor. Erős vitéz mint népeit.
Az ember ő két szemeit.
Mint jó pásztor juhait
Ugy oltalmazza hiveit

RMKT.-VII.

A jó verselő Thordai Benedek paraphrázisából /XXX./ habár kiletéről semmit sem tudunk, kiérezzük a megszorult ember istenhez való menekülését és bizalmát :

34. sor Oh mely sokan kik gyölnek, környül vettek engemet,
Szidalmazván azt végezték, hogy elvegyék lelkemet ;
Hajts én hozzám füleidet, siess, tarts meg engemet.

13. Dézsi : i. m. 45. l.

14. Varjas : i. m.

15. Klaniczay : i. m. 101. l.

Rajtam minden kegyelműség, te vagy nekem segítség.
Benned bízom, mert énnekem vagy kegyelmes istenség
Éjjel nappal én könyörgök, halld meg én kérésemet.

RMKT II.

Hasonló személyes érzés szólal meg Pap Benedek, Kassai polgárnál a XXV-XXVI. zsoltár átdolgozásában :

53. sor   Te tudod uristen, hogy én ártatlan vagyok.
Az miért gyűlölnek, azban büntetlen vagyok.
Én ellenségeimnek ne bocsássa kezekben.
Mert bizony tiéd vagyok.

Nála találjuk meg az újfajta, individualista vallásosság konkrét megnyilatkozását is :

89. sor.   Megfogtalak téged az én igaz hitemmel.
Reád támaszkodom erős reménységemmel,
És el nem eresztelek miglen még nem hallgatsz.
Az én lelki kezemmel.

RMKT. VI.

A szubjektív hangú vallásos énekek közül Kecskeméti Vég Mihály és Hertyáni Imre zsoltárai emelkednek ki és jutnak legközelebb a személyes érzelmektől átfűtött liraisághoz. Ők jutnak legközelebb Balassa Bálint istentisztelet énekeihez ; a kecskeméti bíró ihletett, érzéketlen képeivel, az esetleg Balassánál inas Hertyáni pedig zsoltárainak hangyeltelével. Sztárainál elképzelhetetlen az ilyen lírai megnyilatkozás./Kecskeméti Vég LV. zsoltár/:

13. sor.   Hogyha énnekem szárnyam lett volna

Mint a galamb elrepültem volna

RMKT. IV.

Kecskeméti Vég Mihály szubjektív vallomása :

53. sor   Megszabadulást te tőled várok
Az ellenségtől, mert igen félek.

Ilyen erőteljes, megfogható leírást pedig keveset találunk korábban :

64. sor   Ezeknek szajok zsírosb az vajnál
Sikosb az ajkuk az faolajnál,
Élesb az nyelvek az éles kardnál.
Szájokban nincsen egyéb álmokságnál

RMKT IV.

Azonban Kecskeméti Vég Mihály is csak az ének lírai koncepciójának megfogalmazásáig jutott el. Zsoltári formában ezt a lírai koncepciót ő sem tudta terelni/16/ -- Hartyáni László zsolterében megszólaló mélységes bűnbánó hang szinte Balassa Bálintot idézi. Mint íródia sokat ellőshetett gazdája mesterségéből.

19. sor   Nincs lová lennem, nincs lová fognom elveszett lejeemet,
Félt, retteg elbusult lelkem az én istenemet,
Valjon s mikoron mossá le rólam az én bűneimet.

Az istennel való alkudozás itt már sokkal inkább individuális megnyilvánulás és a polgári gondolkodás jele, mint Sztárainál. Nézzük a bajba jutott ember fogatkozását :

27. sor   Mely igen tiszta lennék uristen ha megmosogatnál,
Bizony az napnál, holdnál, csillagnál, szebb lennék az hónál,
Senki nálamnál fejbér nem lenne, ha megtisztítanál.

Amint látjuk Kecskeméti Vég Mihály és társai szubjektív hangú vallásos hangú énekekkel, bizonyos vonatkozásban Balassa Bálint istenes verseinek is előfutárai. Balassánál éri majd el telőpontját a vallásos költészetnek merőben személyes, világi indítókokból táplálkozó formája.

Itt kell megemlíteni a szintén közösségi vallásos érzést megszólaltató Skaricza Márton nevét. Ő egy új területen mutat fejlődést a Psaltérium Ungaricumban megnyilvánuló teljesség felé.

Hat zsolterát Luther énekeiből dolgozza át, melyek közül a XLVI. /"Erős várunk az isten" fordításának is mondható. A zsolterá szerzőink egy kedvelt hagyományát szakította meg azzal, hogy élő nyelvből fordít. Bár már 1536-ban elkezdte ezt a sort Gálszécsi István, a későbbiek azonban első helyre a romlott szövegű Vulgátát helyezték, legjobb esetben is a hébert, vagy azt pontosabban követő latint használták.

C./ Az első zsolter átdolgozásokon, majd az ezen belüli differenciálódáson keresztül eljutottunk a század utolsó harmadába. Azt látjuk, hogy a zsolterfordításra való igény teljes mértékben megért, és ez az a pont, ahol bizonyos félreértéseket el kell oszlatni. A vallásos beállítottságú irodalomtörténészek elfogultságukból eredően, felekezeti dicsősé-
gükre írták a XVI. század végi és a XVII. század eleji zsolterfordításokat. Holott egészen más természetű jelenségről van szó. Különböző oldalról futó összetevők találkoztak

itt, melyek eredője a népszerűvé vált Psalterium Ungaricum. Vizsgáljuk meg azokat a tendenciákat, melyektől kinőtt ez a nagyszerű alkotás. Két nagy áramlatra bonthatjuk fel a létrehozó erőket: egyháziakra és világiakra. Mindkét vonalon az előző korok próbálkozásai és tökéletlen kísérletei émek be. Az unitárius prédikátorral, Bogáti Fazekas Miklóssal jelentkezik először a totális fordítás elérkeztségének ideje. Majd világi részről Balassa Bálint folytatja ezt az utat terveivel és megvalósított átdolgozásaival, végül a századforduló környékén, mikor már a genfi zsoltárok dallamait használták, nálunk, Szilvás-Ujfalvi Andreko Imre hívja fel a figyelmet a teljes zsoltárfordításra. Láthatjuk tehát, hogy a XVI. század második felében megoszlott protestantizmus rétegei és az ettől független világi költészet is felmutatja ugyanannak a törekvésnek a nyomát. - - Milyen erők állnak a teljességre való törekvés kialakulása mögött? Mint ahogy bibliai eredetű és többnyire egyházi gyakorlatban élő műfajról van szó - a vallási erők mozgató szerep áll kétségtelenül az előtérben, és amennyiben a vallási mozgalmak a XVI. században a társadalmi mozgás kifejezői, úgy közvetve ehhez is van köze. Azonban kimutathatjuk a társadalmi-gazdasági mozgatóerőket a világi zsoltárfordítások ágán, melyek az áttételesen megnyilvánuló humanista jegyekben az új típusú ember kialakulását, a polgárosodást jelzik.

Bogáti Fazekas Miklós a Zsoltárok Könyvének első magyar feldolgozója, megvalósítva azt a kálvini elvet, hogy a zsoltárokat a maguk teljes egészében strófás népének kell átdolgozni./17/ az 1582-ben elkészült munka forrásait nem ismerjük. Tudós teológus voltából következően a héber nyelvet jól ismerhette és Khon Sámuellel együtt fellehetjük forrásként a zsidó bibliát./18/ Bár teljes zsoltárfordítás megvalósításában kezdeményező szerepet tölt be, más területeken - - szemléletmód, szerkezet - még nagyon költözik a zsoltárfordítók első nemzedékéhez. Átlatja őt is az egész XVI. század vallások irodalmára jellemző bőbeszédűség, s a többszori körülírás. Erdemes ebben a tekintetben összevetni Szenczi Molnár Albert és Bogáti Fazekas Miklós C. zsoltárainak szövegét. A genfi zsoltár a bibliai megfelelőjének gondolati csomópontjait hiven követve 3 versszakban foglalja azt össze. Bogáti ezeket a csomópontokat két-két versszakkal beszéli körül, tehát kétszeresére bővíti az eredetit.

17. Csomasz Tóth: A XVI. sz. magyar dallamai Bp. 1953. 100 l.

18. A szombatosok története 154. l. ~~Bp. 1954. 14 l.~~

Ez azt eredményezi, hogy a zsoltár nincsen epika, legtöbbször történelmi ének/19/ E jelenséggyökerét is az erős énekművészi hagyományban kell látnunk. Ebből eredeztetelhetjük azt a jellemvonását is, hogy szubjektív megnyilvánulást itt sem találunk. Megőrzi a biblia ősi szellemét, melyből csak az unitárius közösség nehezebb helyzetére érezhetünk utalásokat/20/. Kompozícióban is a Sztárai-Szegedi vonalat követi: a zsoltár elején kimondott általános igazságot bizonyítja, illusztrálja a további részekben. Zsoltárfordításának előremutató elemeit ilyen jól sikerült alliterációiban láthatjuk. /XXV. zsoltár/:

20. verssz.   Az kiről nem telhetsz, azt bizd az istenre,
   Ha bünnel nem bántod, úgy bizhatol benne.
   Bizonynal meghiggyed: rajtad leszen szeme.

Tovább lépve: 1539-ből találjuk a következő nyomot. A Balassa-kódex egyik bejegyzése világosan tanuskodik nagyobb számú zsoltár átdolgozásáról/21/. Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy Balassa istenes énekei a reformáció során fellendült vallásos énekköltészet részét alkotják. Miért fordul mégis Balassa Bálint a zsoltárok felé? A reformáció énekei vagy templomi éneklésre szánt dicséretetek, vagy pedig a reformáció tanításait propagáló didaktikus versezetek, melyek egy vallásos-társadalmi mozgalom céljait szolgálják, illetve az új egyházak gyakorlati szükségleteit elégítik ki/22/. Nem az ember, hanem az isten áll a reformáció templomi énekeinek középpontjában. A költők személyes érzései, indulatai megnyilvánulására pedig ott nyílt lehetőség, ahol arra a bibliai szöveg lehetőséget adott: ilyen volt a zsoltár-átdolgozás. Balassa Bálint nem isteni dicséretet akart írni, hanem az ember személyes lírikus gondjainak, mondanivalójának a megvallását kifejezni. A bibliai zsoltár nemcsak a reformáció írói számára nyújtott alkalmas szöveget az aktualizálásra, hanem a humanisták is olyan költői értékeket láttak benne, mely a reneszánsz individualizmusával, a személyes vallásossággal, teljesen összhangban állott. Mivel már élete nehezebb szakaszaiban zsoltárokból fejezte ki gondolatait és mivel jól ismerte Béza, Buchanan, Kochanovszki, humanista zsoltárait, most egy humanista psaltérium létrehozására törekedett/23/. Zsoltárfordítási terveiben a magyar irodalomnak az európaihoz való felzárkóztatás gondolatát láthatjuk. A világi jellegű fordítási szándéknak pedig ez a

19. Egy. Fil. Közl. 1914. 14. 1.

20. Kanyaró: Bogáti Fazekas M. az árulók és üldözők ellen. Ker. Magv. XXXVII. 1902.

21. Klaniczay: i. m. 262. 1.

22. Klaniczay: i. m. 216. 1.

23. Klaniczay: i. m. 216. 1.

lényege : ezért magasabbrendű ez, mint a prédikátorok szűk, felekezeti jellegű törekvései. Viszont Szenczi Molnár Albert zsoltárainak éppen a megvalósulás adja meg a jelentőségét. Zsoltárszerzői működése nyomán eddig ismeretlen hangú és átélésű paraphrázisokat hoz létre. Vele jut el a zsoltárirás odáig, hogy énekeit valódi költeményeknek nevezhetjük. Balassa Bálint nem egyházi ember, de izzig végig humanista, kire a természet fogékonyan hat ; Humanista költői egyénisége a zsoltárokból nem tagadhatta meg önmagát : hasonlatait a természetből veszi. Erre a hallatlan kezdeményezésre és önállóságra a legkisebb példát sem találjuk századában /XLII. zsolt./:

Mint a szomju szarvas, kit vadász rettentett,
Hegyeken, völgyeken széllyel mint kergetett,
Ri: léh, s alig vehet szegény lélekzetet,
Keres kutfejeket.

Az egyéni ihletésű személyes vallásos érzés annyira áthatja némely zsoltárát, hogy azokat gyülekezetiénekülés céljára a protestáns közösség eredeti formáiban nem tudja használni. Klaniczay hívta fel a figyelmet az «Óh én kegyelmes istenem» kezdetű zsoltárnak a Lugosi Kódexben megtalált új változatára /24/. Az eredeti és az új változat összevetése bizonyítja, hogyan alkalmazták Balassa Bálint verseit közösségi célokra :

Krit. kiad. :

Lug. Kód.:

Hol az te irgalmasságod,

Hol az te irgalmasságod,

Kivel vertedet gyógyítod ?

Kivel hived biztatod ?

Hol az te erős jobb karod,

Hol az te erős jobb karod,

Kivel hived szabadítod ?

Kivel népedet szabadítod ?

Balassa Bálint nemcsak a teljes fordítás igényével előzménye Szenczi Molnár Albertnek, hanem előkészítette számára a terepet a művészi és változatos formák területén. Balassa Bálinttal kell megemlíteni a világi zsoltárirás egy másik neves művelőjét, Rimay Jánost. Zsoltárainak egy része 1600 körül keletkezett és akinek istenes énekei Balassáéival keverve jelentek meg. Az L. zsoltárt éppen Rimay őrizte meg « Az nagyságos Gyarmóthi Balassa Bálintnak Esztergom alá való készülétei » című ver-

sének harmadik részébe beépítve. Rimay burkolt politikai mondanivalója zsoltárai-val a reformáció és Balassa Bálint vallásos líráját fejleszti tovább.

A teljes zsoltárfordítás egyre növekvő igényét, utoljára a megvalósulás előtt, 1602-ben Szilvás-Ujfalvi Andreko Imre fogalmazza meg. Ő az aki átvezet és megteremti a kapcsolatot a XVI. század zsoltárszerzői és Szenczi Molnár Albert között. A fordítás szükségességét a XVI. századi zsoltárköltészet kritikájából vonja le. Mi jellemzi szerinte ezt az időszakot? - - Még mindig nincs egy teljes psaltérium a magyar reformáció kezében./Jellemező Bogáti Fazekas Miklós fordításának sorsára, hogy sem Szilvás-Ujfalvi, sem Szenczi Molnár Albert nem tud róla/. Hibáztatja a zsoltárok pontatlanságát, fordításokat igényel és nem átdolgozást. Utolsó észrevétele, a már meglévők formailag silányak. A hiány pótlására ő maga is gondolt, de a tulajdonoson nehéz feladatra végül is nem vállalkozott. „Drága, hasznos és dicséretes dologban munkálkodnék” aki ezt elvégezné. Talán ő maga is gondolt a gyerekkori barátára, akivel később 1593-ban is együtt van Heidelbergben - Szenczi Molnár Albertre./25/ Szenczi Molnár Albert pedig olvashatta az 1602. évi debreceni énekeskönyvet. Két észrevételt hozhatunk fel emelelt. Szenczi Molnár Albert ugyanazokkal az érvekkel mutat egy teljes zsoltárfordítás szükségességére, mint Szilvás-Ujfalvi és Skaricát csak innen ismerhette./26/ A genfi zsoltárok igézetében élő Szilvás-Ujfalvi Szenczi Molnár közvetlen hazai inspirátora. Skarica után most már ő is felismeri azt a követelményt, hogy nem héber, latin szövegekből kell újraalkotni a zsoltárokat, hanem egy élőnyelv templomi gyakorlatában bevált paraphrázisokat kell lefordítani magyarra.

A Heidelbergben megismert genfi zsoltárokhoz pedig valóban nem lehet mérni XVI. századi zsoltáraink zömét. Elmondhatjuk: Szilvás-Ujfalvi Szenczi Molnár Albert szellemi rokona. Zsoltárgyűjtemények kiadásával és a zsoltáréneklés fontosságának hangsúlyozásával ugyanazon törekvések harcosságának látszik, mint nagy utódja: a magyar irodalom európaiasodásáé, polgárosodásáé. Nemcsak inspirátora Szenczi Molnárnak, hanem a későbbiek során hazai népszerűsítője és elterjesztője. Ő adja ki először nálunk a Psaltérium Ungaricumot egy latin - magyar bilingvis kiadásban.

1607-ben pedig a Psaltérium Ungaricum megjelenésével beért és megvalósult az a

25. Dézsi: i. m. 21. l.

26. Klaniczay: i. m. 160. l.

hosszu folyamat, melynek csirái az első prózai fordításokban jelentek meg, melyet különböző vallási és társadalmi mozgató erők érleltek. A folyamatnak ezzel még nincs vége : 1627-ben születik egy újabb teljes magyar nyelvű psalterium - - Thordai Jánosé és most következnek az ellenreformációs gyűjtemények is.

II.

A továbbiakban szeretném összefoglalni és vázlatosan bemutatni Szenczi Molnár Albert viszonyát ehhez a folyamathoz, szorosabban : mit tekinthetünk ebből az előzménysorozatból Szenczi Molnár forrásainak. Vegyük kiindulási pontnak szerzőnk tájékoztatását : a már lefordított zsoltárok közül «az én tetszésem szerint legszebbek az Szegedi Gergely és Sztárai Mihályé» írja, és így folytatja : «vadnak Istennek hála, egyéb szép énekek is melyekkel rakva az Debreceni anya sz. egyház énekeskönyve, az Bornemissza Péteré, Huszár Gálé és Böythe Istváné.» Később még Skaricza Máté nevét említi és Balassit idézi. /27/ Tehát ezek azok a zsoltárfordítók és énekeskönyvek, melyeket biztosan ismert.

Az nyilvánvaló, hogy a zsoltárszerzők munkásságát nem ismerhette egymástól függetlenül, hiszen ilyen egyéni kiadás nem létezett : különböző átdolgozók zsoltárait gyűjtötték össze egy énekes könyvbe. Ezek szerint ezeknek a Szenczi Molnár által ismert nagyobb egységeket kell felderítenünk. Beythe István énekes könyvét gyorsan elintézhethük : egyetlen ismert példánya Nagy István könyvtárából eltűnt. (Szinyeyi : Magyar írók élete és munkája). Így anyagát nem ismerjük. Huszár Gál első énekeskönyve tudjuk, hogy főleg a XV. század első felének énekeit tartalmazza, mivel megjelenésének idejét 1560 tájára lehet tenni, viszont ez a kiadás is Beythe István zsoltárainak sorsára jutott. Komjátiban megjelent második énekgyűjteménye 1574-ben látott napvilágot. Ennek az énekeskönyvnek két változatával kell számolnunk : létezik egy un. I. és egy II. rész. Ez utóbbi az előbbit is magában foglalja, ezenkívül tartalmazza még az 1569-es kiadású Szegedi Gergely-féle énekeskönyv egy részét is. Bornemissza 1582-es gyűjteménye pedig teljes egészében magában foglalja Huszár -Gálnak ezt a bővített kiadását.

A Szenczi Molnár Albertnél említett «Debreceni anya az egyház énekeskönyve» újabb 27. Dézsi : I. m. 45. l.

problémasort nyit meg a különböző énekeskönyvek anyagának egymásba mosódása révén. A legrégibb debreceni énekeskönyv 1569-ben jelent meg Szegedi Gergely gondozásában. Ez a kiadás azonban nem más, mint a Várad-i Énekeskönyv. bővített ujranyomása, ez utóbbi pedig Héliusz gyűjteményének L. F. (Literárius Ferenc?) által javított és bővített változata. Mint már említettük ennek az anyagnak egy része tovább ment a Huszár-Gái- és Bornemisza-féle énekeskönyvekbe. A Szegedi-féle énekeskönyv 1579-ben jelenik meg újra, ismét változásokkal, az 1590-es kiadásban már a Bornemisza gyűjteményéből is kerül be néhány ének, 1590-től a debreceni énekeskönyveknek új típusa jelenik meg, melyet Gönczi György állít össze és amelyhez ő ír előszót. Csupán az 1602-esből hiányzik a Gönczi-prefáció a XVII. századi kiadásokban, ehhez, a már említett Szilvás-Ujfalvi Andreko Imre írt bevezetőt. Mivel az énekeskönyvek anyaga ennyire határozatlan és mivel a kiadásokról sincsenek pontos ismereteink Szenczi Molnár Albert megjelöléseiben, a nagyobb egységek kutatásában ezek elégtelenek. Eredményesebbnek látszik az induk-tív út: az egyes szerzőknek az RMKT-ban jelzett előfordulása és a szövegpárhuzamok alapján próbáljuk megközelíteni a problémát.

Milyen szempontokat vehetünk figyelembe a szövegpárhuzamoknál? Verstani elemzést nem végezhetünk, hiszen köztudott, hogy Szenczi Molnár Albert versképleteit a gánfi zsoltároktól veszi át. A költői képek boncolásába sem merülhetünk bele: ui. u. annak a zsoltárnak, u. annak a gondolati tartalomnak különböző változatairól van szó. Ha sok esetben óriási eltérések is vannak a variánsok között, az azonos képeket sohasem szabad feltétlenül elfogadnunk. A kutatási támpont keresésére nem marad más terület, mint a nyelv. A kifejezési eszközök és a kifejezési mód differenciálásában kell ezt az archimédesi pontot megtenni. Ezek szerint a szövegpárhuzam az ugyanannak a gondolat elmondásának az azonosságán illetve eltérésén nyugszik. Különbséget kell tennünk 1. az azonos helyzetben gyakran szereplő szókapcsolatok, mondatok, azaz frázissá vált kifejezésekből eredő egyezések, 2. az azonos gondolat kényszerítő erejének hatásaként megnyilvánuló egyező szókincs és 3. a csupán két változat megegyezése között. Természetesen, e három lehetőségből a legutolsó nyújtja csak a pozitív ismeretet, az azonban azt is jelenti, hogy az előző kettőt is jeleznünk és számon kell tartanunk. Szerepük az ellenőrzésre és a kizárásra korlátozódik.

Ezen az alapon vizsgáljuk meg az RMKT zsoltáryagát. Szenczi Molnár és a régi magyar zsoltárok viszonyában abszolút mértékül a genfi zsoltárok francia változatát fogadjuk el. Batizi, Thordai, Siklósi, Batthyányi Orbán, Hertyáni Imre, Ujlaki Péter egy-egy zsoltára semmiféle hasonlóságot nem mutat. Sztárai 16 parafázisából 10. Szegedi Gergely 11-éből 2 szintén hiány van minden lényegesebb egyezéseknek. Ezekből azonban még semmire sem következtethetünk.

Az első meggyőző és mondanivalóval bíró egyezést Kecskeméti Végh Mihály LV. zsoltárában találjuk. A következő sorokat állíthatjuk párhuzamba :

V. Ezeknek szájak zsírosb az vajnál. Sz. Beszéde sikos mint a vaj (12 v.)
Sikosb ajakok a faolajnál (65-66 s.) (Mindenben 6 tetteses szava.)

Mint az olaj lágy és olly si ma

És hogy megadjuk az értékét ennek a párbaállításnak, idézzük a genfi zsoltárokat, azaz azt, amiól Szenczi Molnár Albert eltér :

« Ses propos semblent en frottant Plus mols que beure » (12). Szenczi Molnár tömörsége itt nyilvánvalóan közelebb áll Kecskeméti Végh Mihályéhoz, mint a franciához.

A franciából hiányzó „sikos” szót is az analóg párból kellett vennie. A következő sor : « Sa parole est douce et plaisante Comme baume » azt bizonyítja, hogy az „Illatos gyanta” jelentésű „baume” szót szintén az előbbi hatására egyszerűen „olajnak” fordítja. Mindezek a jegyek alapján kimondhatjuk Kecskeméti Végh Mihály sorainak inspiráló erejét.

Sztárai több átdolgozásában mutathatunk ki egyezést, de mutatóként csak a legtisztábbat vegyük a XVII. zsoltárt. Egymás mellé állíthatunk egy olyan Szenczi Molnár és egy Sztárai sort, melyek tökéletesen megegyeznek. Ezt protestáns fázisnak is vehetnénk, ha nem pontosan ugyanazon a helyen állnának a sorok a versszakban és ugyanazzal a szórenddel. Az egyedüli különbség csak az írásképpen van :

Szt. Szabadíts meg és tarts meg Uram Isten ! (1. s.)

Sz. Szabadíts-meg és tarts-meg Uram Isten (1. v.)

A francia megfelelő : « Donne secours, seigneurs, il en est heure » is ellentmond a sor fázis voltának, mert az ilyenek általában a francia vagy a német eredeti szószerinti fordításból terjednek el. Itt azonban erről szó sincs. A továbbiakban így alakul a párhuzam :

Szt. Mert oly tiszták az Istennek beszédi

(Kiket hisznek az Istennek hivei)

Igazak és szintén oly tiszták,

Mint az ezüst, kit földből elválasztanak,

Az ötvösök kohókban olvasztottak,

És hétszer megeresztvén tisztítottak. (27-32. s.)

Sz. Az Istennek mondási olly igazak

Mint a drága ezüst, kit a tűzben

Az ötvösök kohókban tisztítottak

És hétszer megeresztettek szépen. (6. v.)

A genfi zsoltároknak ezek a sorai így hangzanak : « Certes de Dieu la parole se treuve Parole nette, et tres pure est sa voix : Ce n'est qu'argent affiné à l'épreuve, Argent au feu épuré par sept fois »

Szenczi Molnárnál szó sem esik az isten »tisztá hangjáról«, viszont a franciában éppen ez a sor hiányzik, amelyik az egyezés legszebb bizonyítéka : »Az ötvösök kohókban olvasztották« - »Az ötvösök kohókban tisztították.«

Szegedi Gergelyt vizsgálva ismét találunk elég egyezést hatásának kimutatására. Első hallásra is nagy szókincsei azonosságot mutatnak ezek a sorok :

Sz.g. Elnedvesitem az én ágyamat könnyhullatásimban.

Nyoszolyám immár nagyon eláradt az én siralmaimban. (29-30.s.)

Sz. Könnyhullatásimmal

Nedvesitem ágyamat,

Ázlatom nyoszolyámat

Sűrű siralmimmal.

Mivel a részlet jellegzetes kifejezései (nyoszolya, könnyhullatás, siralom) hiányoznak a franciából - »Eten esu goute a goute S'en va ma couche toute Par si fort larmoyer« - és megvannak Szegedinél : nyilvánvaló, ez utóbbtól vette át Szenczi Molnár Albert. És végül nézzük meg az ismeretlen Zalaméri László II. zsoltárának egy számottevő nyomát Szenczi Molnár Albertnél. Ime a párhuzam :

Z. Én ma szültelek tégedet, fiamat. (44. s.)

Sz. Én fiam vagy, ma szültelek fiamat. (4. v.)

Az eredetitől való árnyalati eltolódás a magyar forrásnak adja meg az elsőséget :

„Tu es mon fils éleu. Engendré t'ai cette heureuse journée.”. A franciában nemzésről, míg a két magyar változatban szülésről van szó. Ebben az esetben az döntő fontosságú különbség.

A nyilvánvaló források megállapítása mellett, az elemzett zsoltárok másik szempontból is érdekesnek látszanak : az énekgyűjtemények szempontjából. Habár a már ismert Bornemisza-énekeskönyv is szerepel, az előfordulási helyek között, elég következetesen rajzolódik ki emellett az 1593-as Bártfai énekgyűjtemény.

Egy teljesebb és körültekintőbb kutatás adhat csak feleletet e felmerülő problémára.

A régi magyar zsoltárok hatásával egyenértékű, ha nem erősebb, Károli Gáspár bibliájé.

A biblia ismeretéhez kétség nem fér. Megismerte ezt a bibliát már keletkezésekor, mint Károli inasa. Később mint teológus tanulmányozta részletesen, és Dézsi monográfiájából tudjuk, hogy már 1600-tól foglalkozik a Károli biblia javított kiadásával. Az ilyen igényű munka alapvető feltétele a biblia megléte és szükségyszerű következménye annak alapos ismerete. A XXVII. zsoltár példája mutatja, hogy szinte változás nélkül kerül a próza szövege Szenczi Molnár gondos verseibe :

B. Te felőled mondgya az én szívem : Keressétek meg az én országomat

Sz. Te felőled mondja ezt az én szívem

Keressétek az én szent színiemet.

vagy, ahol csak a sorrendben van a különbség :

B. . . ne vesd-el haragodban a te szolgádat

Sz. Szolgádat ne vesd-el haragodban.

Lássunk néhány példát ezekre a legtisztább esetekre. A XXXV. zsoltárban :

B. Szűnyél -meg éntőlem, hogy vehessec erőt.

Sz. Szűnjél meg tőlem, hadd vegyek erőt.

Az 51-ben :

B. Ne vess el engemet a te országád elől : és a te szent Lelked

ne vedd el éntőlem.

Sz. Ne vess-el engemet színed elől,

És ne vedd el Szent Lelkedet éntőlem.

A 119-ben :

B. Fel-emelem az én kezeimet a' te parancsolataidra

Sz. Az én kezeimet fel-emelem

A' te kedves parancsolataidra.

És egy utolsó a XLIII-ból :

B. . . . az én lelke szomjuhoz tégedet mint a' száraz föld a' vizet

Sz. Tégedet úgy ohajt én lelke

Mint a' száraz föld a' vizet

Az ilyen típusu egyezések esetén az elsőség a bibliai szövegek oldalán van a genfi zsoltárokkal szemben. Ezért a párhuzamok önmagukban is meglevő jelentőségük mellett, módszertani szempontból is érdemes ezeket számon tartanunk. A régi magyar zsoltárokkal és a bibliával való összevetések alapján leválasztott különböző súlyú egyezések, hogy segítenek a francia-német zsoltárok biztosabb megközelítéséhez.

Most érkezünk el Szenczi Molnár Albert igazi forrásaihoz, melyek még súlyosabb problémákkal terhesek. Nehézséget jelent a tájékozódásban, hogy németföldön három nyelven is álltak zsoltárok rendelkezésére : 1.) francia nyelven az eredeti, 2.) német nyelven két változatban is (Schede-Melissus, Lobwasser), 3.) Spethe latin szövegei. Használt-e mind a hármat ? - vagy csak egy- egy esetben hatott a kevésbé elterjedt Schede Melissus és Spethe ? Forrásairól csak ennyit mond : "Dávid Soltárait, . . . nagy munkával magyar nyelvre fordítottam és az francia nótákra s az Lobwasser Ambros doctornak német versei szerint formáltam és összeszeszorítottam . . . kinek vezető sinorját követtem ez fordításban. "Ez a megjelölés bár határozottabban utal a német forrásra, ez a megjelölése két irányba engedett következtetni. Nincsenek pontos ismereteim a nyelvtudásáról, mely szintén elősegítené a megoldást. Azért próbáljuk számbavenni a kérdésesebb francia nyelvtudásról való adatainkat. Általánosságban annyit elmondhatunk, hogy Strassburg, Heidelberg, Altdorf (azok a helyek, ahol Szenczi Molnár huzamosabb ideig tartózkodott) egy szóval a Rajna-vidéke erős francia hatás alatt állott. Más részről Szenczi Molnár Albert járt kimondottan francia nyelvű területen, Svájcban : Genf, Bern, Lausanne városokban és még egy lány, mely feltevésekre jogosít Clément Dubois barátja kinél egy alkalommal két hónapot tölt Frankfurt am Main-ban. Műveiben a következő adatokat találjuk a francia nyelvtudásról : 1.) A Károli-féle biblia 1612 es második kiadás

elő azt írja: " az margón feljegyzett egyező helyeket, amelyeket Concordantiáknak hívják, a Piscator János Bibliájával és az franciáiak Genevai Bibliájával egybevetvén » azt megigazította. Ezt pedig francia nyelvtudás nélkül alig tehette volna. /28/ A Grammatica előszavában utal Beze és de la Ramée (Ramus) grammatikai munkásságára. Beze Grammaire-~~je~~ pedig francia nyelvű.

Vizsgáljuk meg néhány példán keresztül a francia zsoltárok és magyar változatdik viszonyát. Az I. zsoltár szinte szó szerinti fordítást mutat :

Qui au conseil des melins n'a été
Qui n'est au train des pecheurs arrêté
Qui des moquers au banc place n'a prise
Mais nuit et jours la Loi contemple et pisse
De l'Éternel et en est désireux
Certainement celui là est heureux.

Sz. Az ki nem jár hitetlenec tanácsán

Es meg nem áll az bűnösök után
Az czufolóknac nem ül ő székökben
De gyönyörködik az Ur törvényében
Es arra gondja mind éjjel nappal
Az ily ember nagy boldog bizonynyal.

(Ez a rész különben példa nagyszerű fordítói teljesítményére : a magyarnál magasabb fejlődési fokon álló francia költői nyelvet megközelítő művészi szinten képes visszaadni)
Ez a zsoltár teljes egészében bizonyítékul szolgálhat amellett, hogy Szenczi Molnár előtt ebben az esetben a francia zsoltárkönyv állott. Azonban nem mindenütt egyezik ilyen pontosan a magyar szöveg a megfelelő francia zsoltárok szövegével. Ezekben az esetekben is feltételezhető azonban, hogy Szenczi Molnár a Marot-De Beze gyűjteménye alapján dolgozott, az eltéréseket itt a fordításból adódó nehézségek okozták. Példa erre a III. zsoltár.

O Seigneur, que de gene
A nuire diligens
Qui me trouvent et grevent !

Sz. Melly sokan vadnac

Az kic háborognac

Engemet én Istenem.

A magyar sorok értelme tökéletesen megfelel a franciának. A verselés által meghatározott forma azonban az egyes elemek helyének megváltoztatására kényszerítette a magyar szerzőt. A megközlítés két sorral lejjebb került, - nem fordítja ~~szoros~~ a szókapcsolatokat. *Quis dex gene-Imelly sokan vadnac*».

Seigneur, garde mon droit

Car j'ai en cet endroit

Cheminé droit et roudement

J'ai en Dieu esperance

Qui me donne assurance

Que choir ne pourrai nullement.

Sz. Légy ítélőm Uram

Mert hívséggel jártam

Ha életem nagy ártatlanul

Azért hiszem az Istent

Hogy ő engemet megpólt

Mindennémő háborutól.

A zsoltároknak ez olyan csoportja, mely csak igen távoli hasonlóságot mutat a francia megfelelőjével. Ebben az esetben egyáltalán nem igazodik Szenci Molnár Marot és Béze zsoltáraihoz. Ha a francia itt is eredeti, akkor csupán a gondolat ihlette, de ami sokkal valószínűbb : más fordításon keresztül jutott el a végleges magyar szöveghez. Csupán a francia zsoltárokat vizsgálva és csak tartalmi szempontból, a következőket vonhatjuk le :

a.) Egyes esetekben szinte a tökéletességig hű a fordítás. Itt vitathatatlánul a francia zsoltároknak ~~van~~ elsődleges szerepe.

b.) A legtöbb egyezés a franciát lazábban követő példákra van. Ez természetes, a mai műfordítói kritériumnak is ez felel meg. Még itt is lehet szerepe a francia szövegnek.

c.) Nagy számban vannak azok a zsoltárok, melyek csak távoli értelmi egyezést mutatnak. Itt elfogadható a német hatás feltételezése.

A német hatás az elfogadottabb, a világosabb és a jól kimutatható. Szenczi Molnár fordításai ahogyan megegyeznek a francia zsoltárok gondolati felépítésével, szótagszámával és rímképletével. (hiszen ugyanarra a dallamra énekelték) ugyanugy megegyezik a némettel, mert ez szinte tükörképe a franciának. Ez igen nehezíti a vizsgálatot. Szabad-e az itt-ott előforduló értelmi változást az egyik vagy másik forrás javára írni, holott kora magyar nyelvvel birkózva is kényszerülhetett a kérdéses változtatásra? Ezt a problémát vizsgáljuk meg a XCIV. zsoltárban. Az első párhuzamos sorokat nézve: "O Eternel ! Dieu des vengences" - "Herr Gott, der du uns Straf auf legest. Megfigyelhetjük mind a kettőben a megszólítást a kezdésben, de azt is, hogy a németben bővebben, körülírással van kifejezve a francia "bosszuálló" értelem. Szenczi Molnárnál: "Oh erős bosszuálló Isten" - mely a megszólítás és a későbbi jelző tömörítésével a franciához áll közelebb. A második sor csak lényegi egyezést mutat (szorosabbanvéve: különböző mind a három). De mit csináljunk a harmadik sor esetén? "Fai toi connaître clairement Toi gouverneur de l'univers" - "Lass sehen deine macht eimahl Du richter über alle Welt" - "Jelentsd meg már hatalmadat: Mind e világnak Birája" Ebben az egész részletben csupán két helyen van árnyalati eltérés a német javára: a "hatalmadat" "deine Macht", míg a franciában "toi" szerepel. A másik: a magyar "bíró" közelebb áll a német "Richter"-hez, mint a francia "gouverneur" höz. - Az 5.-6 sor: "Housse toi pour rendre aux pervers De l'orgueil le paiement" - "Erheb dich doch du starker Held, Den Hochmuth Stolzer leut bezahl" - "Támadj fel, add meg valóban A'kevélyeknek jutalmát". Ebben az esetben az egyik irányban sem tudunk tájékozódni: mind a három alakban van annyi változás, ami ezt megakadályozza. - Az eldönthetatlenség folytatódik versszakokon keresztül. Talán jelez valamit a harmadik szakasz utolsó sora: a német és a magyar változat szinte azonos szerepű mondatrészekből épül fel. "Und sagen noch mit Trozigkeit" - "Még azt mondják szemtelenül". Bár a "Trozigkeit" nem a "szemtelenül" megfelelője, de mindkettő határozói szerepben fordul elő és nem szerepel ilyen a franciában: "Et qu'il ezt disent ainsis. Azt is megkockáztathatjuk, hogy a nyomatékosító funkcióju "még" -ben a "noch" követését lássuk. - Előfordul az a jelenség is Szenczi Molnárnál, hogy "nem követi" sem a német, sem a franciát. A művészi tömörítés igényével álmeri lépni a szinte már kínos szorosított fordítás elvét. Természelesen, egy zsoltár elemzésén keresztül csak néhány jelenséget figyelhettünk meg.

Ezzel a vizsgálódási sorral vázlatosan áttekinthettük Szekelyi Molnár Albert leg-
lényesebb forrásait és e források megközelítésének problematikáját. Ezért még
általánosító és ítéletmondó következtetést nem tehetünk. Szükség van még egy át-
hatóbb, nagyobb számú példaanyag vizsgálatára.